

НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»
МІНІСТЕРСТВА ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

АДАМОВ ФЕДІР ПАВЛОВИЧ

УДК 343.985

ДИСЕРТАЦІЯ
ПРОЦЕСУАЛЬНІ ВІДНОСИНИ СТОРОНИ ОБВИНУВАННЯ ЗІ
СЛІДЧИМ СУДДЕЮ

Галузь знань 08 «Право»

Спеціальність 081 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Ф. П. Адамов

Науковий керівник –
Спіцина Ганна Олександрівна
доктор юридичних наук, професор

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Адамов Ф. П. Процесуальні відносини сторони обвинувачення зі слідчим суддею. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (Галузь знань 08 – Право). – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України. – Харків, 2023.

У дисертації на основі загальної теорії кримінального процесу, чинної Конституції України, Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, міжнародних правових актів, слідчої, прокурорської і судово-контрольної практики слідчих суддів вирішено нове наукове завдання, пов'язане з розкриттям кримінальних процесуальних відносин між ведучими учасниками сторони обвинувачення і слідчим суддею та процесуальних напрямів форм їх взаємодії у стадії досудового розслідування під час виконання ними обов'язкової правозахисної (правозабезпечувальної) функції, спрямованої на недопущення порушень конституційних прав і свобод усіх учасників, залучених чи допущених до кримінального провадження.

У процесі дослідження розкрито процесуальне положення ведучих учасників сторони обвинувачення і слідчого судді, з яким вони постійно підтримують тісні кримінальні процесуальні відношення під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів), а також ступінь теоретичної розробки проблеми їхньої взаємодії у спільній для них правозабезпечувальній сфері діяльності. Виявлено ряд проблем, які потребують їх вирішення на законодавчому рівні.

Доведено, що визначена статтею 3 Конституції України основоположна (загальнодержавна) функція, пов'язана з визнанням людини найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення її прав і свобод – головним обов'язком держави, є правозахисною (правозабезпечувальною) і повинна неухильно виконуватися всіма органами державного апарату в усіх сферах

державної діяльності. У стадії досудового розслідування кримінального процесу України цю функцію виконують лише дізнавач, слідчий, прокурор і слідчий суддя у специфічній кримінальній процесуальній формі. Перші три із них реалізують її на засадах законності з позиції забезпечення прав і свобод всіх учасників кримінального провадження, виходячи із публічних (державних) інтересів.

Слідчий суддя ж реалізує означену функцію на засадах верховенства права, виходячи з позиції, обумовленої конституційним статусом людини як найвищої соціальної цінності та недоторканності її природних (невід'ємних) прав і свобод навіть з боку державних органів, до яких у стадії досудового розслідування відносяться дізнавач, слідчий і прокурор, наділені повноваженнями на застосування примусових заходів кримінального процесуального характеру.

Як ведучі учасники сторони обвинувачення, дізнавач, слідчий і прокурор не можуть ефективно і повно виконувати свої кримінальні процесуальні повноваження без постійних і тісних процесуальних взаємовідносин зі слідчим суддею, контролюючим їхню діяльність при застосуванні кримінальних процесуальних заходів примусового характеру, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини.

У процесі дослідження також розкрито призначення досудового розслідування в системі кримінальної процесуальної діяльності, місце і роль кожного владного суб'єкта, діючого в даній стадії кримінального провадження. Результати аналізування функціональної діяльності керівника органу дізнання, керівника органу досудового слідства і співробітника оперативного підрозділу показали, що ці владні суб'єкти досудового розслідування безпідставно віднесені законодавцем України до сторони обвинувачення, бо процесуальна діяльність жодного з них не спрямована на обвинувачення особи у вчиненні кримінального правопорушення, у зв'язку з чим вона не має ніякого відношення ні до застосування примусових заходів процесуального характеру, ні до зацікавленості в результатах справи, ні до правовідносин зі слідчим

суддею, ні до участі в судово-контрольних провадженнях, ні до участі в судових стадіях кримінального процесу. Через відсутність обставин, що виключають участь означених владних суб'єктів у кримінальному провадженні, на них чинний КПК України не розповсюджує інститут відводу від цього провадження. Запропоновано у невідкладному порядку вилучити керівника органу дізнання, керівника органу досудового слідства і співробітника оперативного підрозділу зі сторони обвинувачення кримінального провадження як помилково віднесених до її суб'єктивного складу.

У роботі досить детально висвітлені: сутність, види і класифікація кримінальних процесуальних відносин у досудовому розслідуванні, підстави і напрями кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею та значення правового їх забезпечення. При цьому виявлено низку прогалин законодавчого регулювання процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею. Наголошується на нагальній необхідності прийняття спеціального (комплексного) слідчоустрійного закону «Про досудове слідство», якими є закони «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Національне антикорупційне бюро України» тощо. Невиконання законодавцем категоричних вимог п. 14 ст. 92 Конституції України щодо обов'язкового прийняття такого закону суттєво перешкоджає якісному розслідуванню вчинених кримінальних правопорушень і знецінює саму слідчу діяльність. Відсутність означеного закону ще й перешкоджає остаточному оформленню кримінальної юстиції України, бо її причинно-діалектична єдність, що відзначається таким взаємозв'язком, за якого один вид кримінальної процесуальної діяльності входить до структури іншого виду кримінальної процесуальної діяльності в якості його обов'язкового функціонального елемента, без закону «Про досудове слідство» не може бути завершеною.

Доведено, що з урахуванням двосторонності кримінального правопорушення (кримінального конфлікту), на одній стороні якого знаходиться особа, яка безпосередньо вчинила це правопорушення, а на іншій

стороні якого знаходиться жертва вчиненого правопорушення, законодавець зобов'язаний у невідкладному порядку віднести потерпілого до ведучого учасника сторони обвинувачення, бо без нього ця сторона не може вважатися повноцінною. Визнавши підозрюваного, обвинуваченого основним (ведучим) учасником сторони захисту і не визнавши потерпілого учасником сторони обвинувачення, законодавець розірвав двосторонній зв'язок між кримінальним правопорушенням і його наслідками, чим завдав суттєвого ураження кримінальним процесуальним відносинам, а самому принципу змагальності і рівності сторін надав спотвореної форми, перетворивши його в юридичну функцію. Ця груба помилка законодавця чекає свого виправлення.

Вказано на необхідність надання кримінальному процесуальному терміну «судовий контроль» чіткого і повного законодавчого визначення, бо його невизначеність тягне за собою спотворення окремих процесуальних повноважень слідчого судді. В дисертації надане авторське визначення означеному поняттю, яке не претендує на його вичерпність і точність. Проаналізовані основні процесуальні форми взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею за схемами: дізнавач – слідчий суддя; слідчий – слідчий суддя; прокурор – слідчий суддя; потерпілий – слідчий суддя. Звернено увагу на нагальну необхідність більш широкого впровадження таких унікальних форм взаємодії прокурора зі слідчим суддею, коли розпочата прокурором правозахисна (правозабезпечувальна) дія завершується слідчим суддею і, навпаки, коли правозахисна (правозабезпечувальна) дія, розпочата слідчим суддею, завершується прокурором.

Виходячи з того, що кримінальний процесуальний інститут слідчого судді є новим і не повно врегульованим на законодавчому рівні, запропоновано: всі повноваження слідчого судді закріпити в окремій статті діючого КПК України; врегулювати порядок (процедуру) проведення слідчим суддею судово-контрольних проваджень; визначити права і обов'язки учасників судово-контрольних проваджень; розширити перелік процесуальних форм взаємодії слідчого судді з ведучими учасниками сторони обвинувачення у

сфері забезпечення прав і свобод осіб, допущених і залучених до кримінальної процесуальної діяльності; розробити і прийняти спеціальний закон України «Про статус слідчих суддів», за яким інституту слідчих суддів надавати автономного характеру. Обґрунтовано необхідність заміни терміна «клопотання», використаного діючим КПК України для характеристики кримінальних процесуальних відносин дізнавача, слідчого і прокурора зі слідчим суддею, терміном «подання», бо представники органів державної влади не можуть бути прохачами у відносинах один з іншим. Термін же «клопотання» є притаманним для характеристики правовідносин лише приватних осіб з державними органами.

У дисертації сформульовано наукову новизну отриманих результатів дослідження, а також ряд висновків концептуального характеру, спрямованих на подальше законодавче удосконалення кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у сфері забезпечення прав і свобод учасників кримінального провадження, звернуто увагу на необхідність посилення наукових досліджень з означеної проблематики.

Одержані в результаті проведеного дослідження висновки і пропозиції можуть бути використані як у науково-дослідній і законодавчій сферах, так і в правозастосовній діяльності та навчально-методичному процесі.

Ключові слова: кримінальне провадження, криміналістичне забезпечення досудового розслідування, докази, досудове розслідування, правозахисна діяльність, сторона обвинувачення, слідчий суддя, судово-контрольна діяльність, права і свободи людини, кримінальні процесуальні відносини, взаємодія, правоохоронний орган, принцип рівності, рівність сторін у кримінальному провадженні, змагальність сторін, змагальне кримінальне провадження.

SUMMARY

Adamov F.P. Procedural relationship of the prosecution with the investigating judge. – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

PhD thesis by the specialty 081 "Law" (Field of Study 08 Law). – National Scientific Center "Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute" of the Ministry of Justice of Ukraine. – Kharkiv, 2023.

In the dissertation on the basis of the general theory of criminal procedure, the current Constitution of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine of 2012, international legal acts, investigative, prosecutorial and judicial control practice of investigating judges the new scientific task connected with disclosure of criminal procedural relations between leading participants is solved. the prosecution and the investigating judge and procedural directions of their forms of interaction in the pre-trial investigation stage during the performance of their obligatory human rights (law enforcement) function aimed at preventing violations of constitutional rights and freedoms of all participants involved or admitted to criminal proceedings. The investigation revealed the procedural position of the leading participants in the prosecution and the investigating judge, with whom they constantly maintain close criminal procedural relations during the pre-trial investigation of criminal offenses (criminal offenses and crimes), as well as the degree of theoretical elaboration of their interaction in common law enforcement. sphere of activity. A number of problems have been identified that need to be addressed at the legislative level.

It is proved that the fundamental (national) function defined by Article 3 of the Constitution of Ukraine, connected with the recognition of a person as the highest social value, and the establishment and protection of his rights and freedoms - the main duty of the state, is human rights and must be strictly performed by all bodies. state apparatus in all spheres of state activity. At the stage of pre-trial investigation of the criminal process of Ukraine, this function is performed only by the coroner, investigator, prosecutor and investigating judge in a specific criminal procedural form. The first three of them implement it on the basis of legality from the standpoint

of ensuring the rights and freedoms of all participants in criminal proceedings, based on public (state) interests.

The investigating judge implements this function on the basis of the rule of law, based on the position due to the constitutional status of man as the highest social value and inviolability of his natural (inalienable) rights and freedoms, even by state bodies, which in the pre-trial investigation include investigator and prosecutor, empowered to apply coercive measures of a criminal procedure.

As leading participants in the prosecution, the coroner, investigator and prosecutor cannot effectively and fully exercise their criminal procedural powers without a permanent and close procedural relationship with the investigating judge supervising their activities in the application of coercive criminal procedural measures related to the restriction of constitutional rights and human freedoms.

The study also revealed the purpose of pre-trial investigation in the system of criminal proceedings, the place and role of each government entity operating at this stage of criminal proceedings. The analysis of the functional activity of the head of the inquiry body, the head of the pre-trial investigation body and the officer of the operative unit showed that these authorities of the pre-trial investigation were unjustifiably referred by the legislator of Ukraine to the prosecution, as none of them is accused of criminal offense. In this connection it has nothing to do with the application of coercive measures of a procedural nature, nor with interest in the outcome of the case, nor with legal relations with the investigating judge, nor with participation in judicial control proceedings, nor with participation in court stages of criminal proceedings. Due to the absence of circumstances that preclude the participation of these authorities in criminal proceedings, the current CPC of Ukraine does not apply to them the institution of withdrawal from these proceedings. It is proposed to immediately remove the head of the inquiry body, the head of the pre-trial investigation body and the officer of the operative unit from the prosecution of criminal proceedings as erroneously referred to its subjective composition.

The paper covers in detail: the nature, types and classification of criminal procedural relations in the pre-trial investigation, the grounds and directions of

criminal procedural relations of the leading participants in the prosecution with the investigating judge and the importance of their legal support. At the same time, a number of gaps in the legislative regulation of the procedural relations of the leading participants of the prosecution with the investigating judge were revealed. It is emphasized the urgent need to adopt a special (comprehensive) investigative law "On pre-trial investigation", which are the laws "On the judiciary and the status of judges", "On the Prosecutor's Office", "On the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine" and more. Failure of the legislator to comply with the categorical requirements of paragraph 14 of Art. 92 of the Constitution of Ukraine on the mandatory adoption of such a law significantly impedes the quality of the investigation of criminal offenses and devalues the investigative activity itself. The absence of this law also hinders the finalization of criminal justice in Ukraine, because its causal-dialectical unity, which is characterized by such a relationship in which one type of criminal procedure is part of another type of criminal procedure as its mandatory functional element, without the law "On pre-trial investigation" can not be completed.

It is proved that taking into account the bilateral nature of a criminal offense (criminal conflict), on one side of which is the person who directly committed the offense, and on the other side of which is the victim of the offense, the legislator must immediately refer the victim to the leading party, because without it this side cannot be considered full-fledged. Recognizing the suspect, accused as the main (leading) party to the defense and not recognizing the victim as a party to the prosecution, the legislator severed the bilateral link between the criminal offense and its consequences, which caused significant damage to criminal proceedings, and the very principle of adversarial and equal, turning it into a legal function. This gross mistake of the legislator is waiting to be corrected.

It is pointed out that it is necessary to provide the criminal procedural term "judicial control" with a clear and complete legislative definition, because its uncertainty entails distortion of certain procedural powers of the investigating judge. The dissertation provides an author's definition of this concept, which does not claim

its completeness and accuracy. The main procedural forms of interaction of the leading participants of the prosecution with the investigating judge according to the schemes are analyzed: coroner – investigating judge; investigator – investigating judge; prosecutor – investigating judge; the victim is an investigating judge. Attention is drawn to the urgent need for greater introduction of such unique forms of interaction between the prosecutor and the investigating judge, when the prosecutor's human rights (law enforcement) action ends with the investigating judge and, conversely, when the human rights (law enforcement) action initiated by the investigating judge ends with the prosecutor.

Based on the fact that the criminal procedural institution of an investigating judge is new and not fully regulated at the legislative level, it is proposed: to enshrine all the powers of an investigating judge in a separate article of the current CPC of Ukraine; to regulate the procedure (procedure) for conducting judicial control proceedings by an investigating judge; determine the rights and obligations of participants in court control proceedings; to expand the list of procedural forms of interaction of the investigating judge with the leading participants of the prosecution in the field of ensuring the rights and freedoms of persons admitted and involved in criminal proceedings; to develop and adopt a special law of Ukraine "On the status of investigative judges", according to which the institute of investigative judges should be given an autonomous character. The necessity to replace the term "petition" used by the current CPC of Ukraine to describe the criminal procedural relations of the coroner, investigator and prosecutor with the investigating judge, the term "submission", because government officials can not be petitioners in relations with each other. The term "petition" is inherent in the characterization of legal relations only of individuals with government agencies.

The dissertation formulates the scientific novelty of the research results, as well as a number of conceptual conclusions aimed at further legislative improvement of criminal procedural relations of the leading participants of the prosecution with the investigating judge in the field of ensuring the rights and freedoms of participants in criminal proceedings of the specified problems.

The conclusions and proposals obtained as a result of the research can be used both in research and legislative spheres, and in law enforcement activities and educational and methodical process.

Key words: criminal proceedings, forensic support of pre-trial investigation, evidence, pre-trial investigation, human rights protection activity, prosecution, investigating judge, judicial control activity, human rights and freedoms, criminal procedural relations, interaction, law enforcement agency, principle of equality, equality of parties in criminal proceedings, adversary of the parties, adversarial criminal proceedings.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Адамов Ф. П. Основні владні суб'єкти досудового розслідування і їхні кримінальні процесуальні функції. *Європейські перспективи*. 2020. 3. С.131–136.
2. Адамов Ф. П. Назначение судебного контроля в уголовном процессе Украины и проблемы, требующие его усовершенствования на законодательном уровне. *Scientific discussion* (Praha, Czech Republic). Vol 1. No 49. (2020). С. 42–45.
3. Адамов Ф.П. Взаємодія прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право.и*. 2021. 1. С. 83–88.
4. Адамов Ф. П., Даньшин М. В. Основні форми процесуальної взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Наше право*. 2021 (1) С. 77–82.
5. Адамов Ф. П., Даньшин М. В., Костенко М. В. Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право.и*. 2021. 2. С. 81–86.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Адамов Ф. П. Актуальні питання процесуальних відносин сторони обвинувачення зі слідчим суддею. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 33–35.
7. Адамов Ф. П. Щодо ролі владних суб'єктів у досудовому розслідуванні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 34–37.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	14
РОЗДІЛ 1. Досудове розслідування і процесуальне положення сторони обвинувачення та слідчого судді у ньому.....	23
1.1. Досудове розслідування у кримінальному провадженні.....	23
1.2. Місце і роль сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні.....	38
1.3. Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні.....	62
Висновки до розділу 1.....	77
РОЗДІЛ 2. Загальна характеристика кримінальних процесуальних відносин у стадії досудового розслідування.....	83
2.1. Сутність і види кримінальних процесуальних відносин у досудовому розслідуванні.....	83
2.2. Фактори, які обумовлюють кримінальні процесуальні відносини сторони обвинувачених зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні.....	95
2.3. Ступінь правового забезпечення кримінальних процесуальних відносин у досудовому розслідуванні.....	108
Висновки до розділу 2.....	121
РОЗДІЛ 3. Основні форми процесуальної взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею.....	124
3.1. Кримінальні процесуальні форми взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею.....	124
3.2. Взаємодія прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні.....	146
3.3. Особливості кримінальних процесуальних відносин потерпілого зі слідчим суддею.....	163
Висновки до розділу 3.....	176
ВИСНОВКИ.....	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	187
ДОДАТКИ.....	216

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Статтею 3 Конституції України основоположною (загальнодержавною) визначено правозахисну (правозабезпечувальну) функцію, яку в обов'язковому порядку повинні виконувати всі органи державного апарату в усіх сферах державної діяльності. У стадії досудового розслідування кримінального процесу України цю функцію виконують дізнавач, слідчий і прокурор на засадах законності з позиції забезпечення прав і свобод всіх учасників кримінального провадження, обумовленої публічними (державними) інтересами, а слідчий суддя виконує означену функцію на засадах верховенства права з позицій, обумовлених правовим статусом людини як найвищої соціальної цінності та недоторканості її природних (невід'ємних) прав навіть з боку державних органів.

Як безпосередні виконавці правозахисної (правозабезпечувальної) функції та учасники сторони обвинувачення дізнавач, слідчий і прокурор не можуть ефективно реалізовувати свої кримінальні процесуальні повноваження без постійних і тісних правовідносин зі слідчим суддею, контролюючим їхню діяльність у сфері застосування кримінальних процесуальних заходів примусового характеру. Не менш важливими є й взаємовідносини між слідчим суддею та потерпілим, як жертвою кримінального правопорушення. Разом з тим, під час запровадження до стадії досудового розслідування інституту слідчого судді (2012 рік), вітчизняний законодавець не визначив вичерпного переліку його форм взаємодії з основними владними суб'єктами досудового розслідування та іншими учасниками кримінального провадження, діючими на стороні обвинувачення, чим ускладнив кримінальні процесуальні відносини між ними. Ця актуальна кримінальна процесуальна проблема продовжує залишатися не вирішеною і на теоретичному рівні. Лише окремі її аспекти розглядалися в наукових працях вітчизняних вчених-правознавців Ю. А. Аленіна, В. Б. Андрусика, Л. С. Вовчука, Ю. М. Грошевого, О. П. Капліної, Д. Ю. Кавуна, Г. Р. Колеснікової, М. В. Кобак, А. В. Лапкіна,

В. Т. Маляренка, Н. В. Марчук, М. А. Макарова, В. Т. Нора, В. О. Попелюшка, В. П. Півненко, Г. С. Рибалки, В. В. Рогальської, В. Т. Тертишника, В. В. Шибіка, О. Г. Шило, В. М. Юрчишина, О. Г. Яновської та інших.

Виходячи з викладеного, маємо власне бачення розв'язання низки актуальних питань з означеної проблематики, яка через новизну інституту слідчого судді, знаходиться тільки на початку дослідницького руху. Саме ці обставини вплинули на обрання теми дисертаційного дослідження та визначають її актуальність і значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до основних положень Стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., затвердженої Указом Президента України від 20 травня 2015 р. № 276; Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501; Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 26 травня 2015 року №287/2015 та Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016-2020 рр., затвердженою постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 р.; Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 рр., затвердженого наказом МВС України від 16 березня 2015 р. № 275. Робота відповідає Плану заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року, схваленого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2015 року №1393-р; Плану дій щодо реалізації положень стратегії реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020 роки, схваленого радою з питань судової реформи 17 березня 2015 року; Плану законодавчого забезпечення реформи в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України від 4 червня 2015 року № 509-VIII, а також Стратегії сталого розвитку «Україна - 2020», схваленої Указом президента України від 12 січня 2015 року №5/2015 та

Плану науково-дослідних робіт Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса Міністерства юстиції України (нині – Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України) за темою «Процесуальні відносини сторони обвинувачення зі слідчим суддею» (№ державної реєстрації – 0120U104384).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (протокол № 12 від 6.11.2019 р.).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі результатів аналізування чинного кримінального процесуального законодавства, практики його застосування та вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених-правознавців здійснити теоретичне дослідження кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у кримінальному провадженні та на його основі визначити конкретні форми їхньої взаємодії у сфері забезпечення прав і свобод осіб, допущених і залучених до стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Визначена мета зумовила постановку і вирішення таких завдань:

- розкрити сутність і значення стадії досудового розслідування в системі кримінального провадження;
- визначити місце та роль сторони обвинувачення у стадії досудового розслідування;
- з'ясувати призначення та процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні;
- надати загальну характеристику кримінальним процесуальним відносинам у досудовому розслідуванні та їх видам;
- узагальнити фактори, які обумовлюють кримінальні процесуальні відносини сторони обвинувачених зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні;

- окреслити ступінь правового забезпечення кримінальних процесуальних правовідносин у досудовому розслідуванні;
- здійснити висвітлення основних кримінальних процесуальних форм взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею;
- виявити недоліки у правовому регулюванні кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у стадії досудового розслідування;
- сформулювати конкретні науково обґрунтовані висновки та пропозиції щодо подальшого теоретичного й правового удосконалення взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні.

Об'єктом дослідження є кримінальні процесуальні відносини, які виникають і розвиваються під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень між ведучими учасниками сторони обвинувачення і слідчим суддею.

Предметом дослідження є реалізація кримінальних процесуальних відносин сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні.

Методи дослідження. Відповідно до мети і завдань дослідження та з урахуванням його об'єкта та предмета, у дисертації використано відповідні загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Так, *діалектичний* метод дозволив розглянути всі проблеми, які вивчалися в ході дисертаційного дослідження у нерозривній єдності їхнього змісту та юридичної форми. Для визначення кримінального процесуального понятійного апарату застосовувався *логічно-семантичний* метод (підрозділ 1.1, 1.3, 2.1, 2.2). У процесі з'ясування сутності й функціонального призначення сторони обвинувачення та слідчого судді у досудовому розслідуванні перевага надавалася *системно-структурному* та *функціональному* загальнонауковим методам дослідження (підрозділи 1.2, 1.3, 3.1, 3.2). *Логіко-правовий* метод і метод *системного аналізу* використовувалися під час дослідження змісту конкретних кримінальних

процесуальних норм, виявлення прогалин у них, формування пропозицій щодо їх подальшого удосконалення (підрозділи 1.3, 3.1, 3.2, 3.3). *Формально-логічний* метод застосовувався під час авторського визначення поняття «судовий контроль у кримінальному провадженні» (підрозділ 1.3). *Формально-юридичний* метод і метод *моделювання* використано під час розроблення пропозицій щодо внесення законодавчих змін і доповнень до КПК України (підрозділи 1.2, 1.3, 2.3, 3.3). *Пошуково-бібліографічний* – забезпечив системний пошук літературних джерел з питань теми дослідження (список використаної літератури). За допомогою *соціологічного* та *статистичного* методів досліджено практику взаємодії дізнавачів, слідчих, прокурорів і потерпілого зі слідчим суддею (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3).

Теоретичною основою дисертації є наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених у галузі філософії, логіки, соціології, загальної теорії держави та права, кримінального права, кримінального процесу, криміналістики, теорії оперативно-розшукової діяльності, а також інших загальнотеоретичних та галузевих юридичних наук.

Нормативно-правовою базою дослідження є Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, міжнародно-правові акти, що стосуються кримінального провадження, статусні (спеціальні, комплексні) закони України: «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про державне бюро розслідувань», «Про Національне антикорупційне бюро України» та інші закони України, в яких містяться кримінальні процесуальні норми.

Емпіричну базу дослідження склали: результати анкетного опитування 90 слідчих Національної поліції, 50 прокурорів і 10 слідчих суддів Харківської області; опубліковані узагальнення, аналітичні та статистичні матеріали Офісу Генерального прокурора України за 2018–2020 роки; довідкові видання; рішення Європейського суду з прав людини.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому з

використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням нового кримінального процесуального законодавства, розроблено й обґрунтовано концепцію кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у стадії досудового розслідування кримінального провадження. Визначено проблемні теоретичні, правові та функціональні аспекти їхньої взаємодії. У роботі сформульовано низку висновків і пропозицій щодо правового регулювання конкретних проблем, пов'язаних з розширенням та удосконаленням форм кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у сфері правозахисної (правозабезпечувальної) діяльності.

Основними з них, що стали підсумками роботи, обумовлюють її наукову новизну та виносяться на захист, є такі:

уперше:

- з нових концептуальних позицій сформульовані підстави та напрями кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні;

- визначено основні процесуальні форми взаємодії кожного ведучого учасника сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні;

- обґрунтовано необхідність заміни кримінального процесуального терміна «клопотання» у процесуальних відносинах дізнавача, слідчого і прокурора зі слідчим суддею терміном «подання», бо повноважні представники органів публічної (державної) влади не можуть взаємодіяти у кримінальному провадженні на нерівноправній основі, виступаючи в ролі прохачів.

удосконалено:

- наукові погляди на визначення змісту кримінального процесуального поняття «судовий контроль у кримінальному провадженні», яке в теорії кримінального процесу і законодавців продовжує залишатися не повно визначеним;

- аргументацію доцільності в законодавчому порядку розширити

кількість подвійних форм взаємодії прокурора зі слідчим суддею, коли розпочата прокурором правозахисна (правозабезпечувальна) дія завершується слідчим суддею, і навпаки, коли розпочата слідчим суддею правозахисна (правозабезпечувальна) дія завершується прокурором;

- наукові пропозиції щодо обов'язкового віднесення потерпілого, як безпосереднього учасника двостороннього кримінального конфлікту: правопорушник – жертва правопорушення, до сторони обвинувачення у кримінальному провадженні;

- наукові положення про недосконалість процесуального статусу слідчого судді і неврегульованість судово-контрольних проваджень, які ним проводяться, на законодавчому рівні.

дістали подальшого розвитку:

- наукові висновки про необхідність законодавчого визначення прав та обов'язків учасників кримінального провадження, які беруть участь у судово-контрольних провадженнях;

- наукові пошуки щодо необхідності заміни імперативного порядку прийняття слідчим суддею ухвал про застосування заходів забезпечення кримінального провадження дозвільним порядком прийняття цих рішень;

- наукові пропозиції щодо вилучення керівників органів дізнання, керівників органів досудового слідства і співробітників оперативних підрозділів зі сторони обвинувачення, позаяк вони не вступають у кримінальні процесуальні відносини ні з учасниками кримінального провадження, ні зі слідчим суддею та навіть не підлягають відводу від участі в кримінальному процесі.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані й аргументовані в дисертації теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути використанні:

- у *правотворчій сфері* – під час внесення змін і доповнень до чинного КПК України, у процесі розроблення й прийняття нового слідчоустрійного Закону «Про досудове слідство», а також під час вдосконалення Законів

України: «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про Державне бюро розслідувань», «Про національну поліцію» та інших;

- у науково-дослідній сфері – для подальших розробок і досліджень актуальних питань взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею на стадії досудового розслідування (*акт впровадження Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» від 07 листопада 2023 р.*);

- у правозастосовній сфері – для покращення взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у правозахисній (правозабезпечувальній) сфері їхньої діяльності;

- в освітньому процесі – у процесі написання окремих розділів (підрозділів) підручників і навчальних посібників з дисципліни «Кримінальне процесуальне право», під час підготовки та проведення занять для аспірантів та на підвищенні кваліфікації судових експертів, а також студентів і курсантів з відповідних тем (*акти впровадження Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 03 жовтня 2023 р.; Харківського національного університету внутрішніх справ від 12 жовтня 2023 р.*).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана здобувачем самостійно, усі сформульовані положення, висновки і пропозиції є результатом його власних досліджень. Для одержання наукових результатів здобувач проаналізував і критично осмислив низку нормативних джерел, наукових досліджень, прокурорсько-слідчу практику та практичну діяльність слідчих суддів; обґрунтував теоретичні положення і запропонував слушні рекомендації, спрямовані на удосконалення законодавства з питань взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. Нові наукові результати отримані дисертантом особисто. У процесі написання дисертації використано особистий практичний досвід роботи здобувача в системі органів прокуратури України. У співавторстві опубліковані дві наукові статті: «Основні форми процесуальної взаємодії

дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні», в якій особисто проаналізовані сутність і призначення взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні, окремі кримінальні процесуальні форми, виявлені недоліки і упущення у правовому забезпеченні та доведена необхідність їх негайного усунення (обсягом 0,5 д. а.), а також «Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні», в якій дисертантом висвітлені суттєві недоліки сучасної законодавчої регламентації судово-контрольної діяльності у сфері забезпечення конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження (обсягом 0,3 д. а.). Дисертація є самостійним науковим дослідженням здобувача.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і пропозиції дисертаційного дослідження обговорювалися на засіданнях лабораторії теоретичних досліджень, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, а також були оприлюднені на науково-практичних конференціях, зокрема: «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.), «Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення» (м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 р.).

Публікації. Основні наукові результати дисертації відображено у 7 наукових публікаціях: у 5 наукових статтях, опублікованих у фахових періодичних виданнях (у тому числі одна в іноземному науковому виданні та дві у співавторстві), а також у 2 тезах наукових повідомлень на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається з анотації, вступу, трьох розділів, що містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (302 найменування) та додатків (на 13 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок, з них основного тексту – 169 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ДОСУДОВЕ РОЗСЛІДУВАННЯ І ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПОЛОЖЕННЯ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ТА СЛІДЧОГО СУДДІ У НЬОМУ

1.1. Досудове розслідування у кримінальному провадженні

Загальновідомо, що в основі будь-якої держави завжди лежить система правових норм, обов'язкових для виконання її органами, посадовими особами та громадянами. Проте завжди й усюди існують особи, які не додержуються правових стандартів встановлених державою та приховано чи відкрито порушують їх. Найтяжчим порушенням правової норми є вчинення злочину – суспільно небезпечного діяння, категорично забороненого законом (Кримінальним кодексом України) [1, с. 9]. Ці правопорушення завдають тяжкої, а нерідко і непоправної шкоди інтересам фізичних осіб, суспільству та державі, що тягне за собою втрату людських життів, значну майнову шкоду, дезорганізацію виробництва, грубе порушення громадського порядку, послаблення державного управління тощо. Злочинність нерідко може загрожувати навіть самій соціальній і державній безпеці країни, тож повсякденна, жорстка й рішуча протидія їй є одним із найважливіших напрямів діяльності держави. Про це прямо відзначається в пункті 7 статті 116 Конституції України.

Разом з тим, кримінальний закон, покликаний захистити особу, суспільство і державу від злочинних посягань, є мертвим, доки причини та умови, які сприяють вчиненню злочинів не будуть віднесені в законодавчому порядку до обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні. Таке доповнення буде сприяти подальшій активізації роботи слідчого й одночасному зміцненню законності у їх діяльності [2, с. 162–163]. Це означає, що під час вчинення злочину жодна забороняюча норма

кримінального закону України автоматично реалізуватись і вплинути на злочинця не може. Право держави на застосування в таких випадках конкретної норми кримінального закону пов'язується з необхідністю проведення спеціального державно-правового виду діяльності, спрямованого на встановлення умов, підстав і порядку реалізації цієї норми [3, с. 5]. Означений самостійний вид державно-правової діяльності йменується кримінальним процесом і регламентується спеціальним процедурним кодифікованим законом, який має назву кримінального процесуального кодексу держави. В Україні такий кодекс був прийнятий законодавцем в 2012 році [4]. Тож тільки кримінальний процес, побудований виключно на чітко визначених законодавцем спеціально-дозвільних процедурних нормах, є єдиним, достатнім і ефективним знаряддям реалізації норм кримінального права в разі допущення їхнього порушення.

Кримінальний процес або кримінальне провадження (ці терміни є однозначними) спрямований на захист особи, суспільства і держави від кримінальних посягань шляхом забезпечення швидкого, повного та неупередженого їх розслідування і судового розгляду та застосування до винуватих передбачених кримінальним законом покарань [5, с. 11]. Здійснення протидії злочинності спеціальними кримінальними процесуальними засобами законодавець України покладає тільки на державні органи, вичерпний перелік яких наведений у статті 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). До них відносяться: органи досудового слідства; органи дізнання; органи прокуратури; слідчі судді; місцеві загальні суди; Вищий антикорупційний суд у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його підсудності; апеляційні суди, діючі в порядку, визначеному п. 20 ч.1 ст.3 КПК України; оперативні підрозділи правоохоронних органів, перераховані в ч. 1 ст. 41 КПК України, у випадках надходження до них письмових доручень слідчих, детективів або прокурорів. Ніякі інші органи державного апарату України, не мають права займатися кримінальною процесуальною діяльністю.

Діяльність цих державних органів є видом державної діяльності, що полягає у розслідуванні правопорушень, їх судовому провадженні, а також перевірки законності та обґрунтованості винесених судових рішень [6, с. 7]. Вона має публічно-правовий характер, бо тільки цим державним органом надано: право вести кримінальний процес; залучати і допускати до нього інших учасників; вирішувати провадження незалежно від волі та бажання зацікавлених осіб; виконувати всі завдання, поставлені перед цим складним видом державної правової діяльності; нести повну відповідальність за їх результати. Завдання кримінального провадження виконуються по мірі розвитку кримінальної процесуальної діяльності її владних суб'єктів і пов'язаною з нею діяльністю інших учасників процесу.

КПК України встановлює чіткий порядок поетапного проходження судового провадження, який надає оптимальну можливість для успішної реалізації всіх завдань кримінального провадження. Ці етапи (частини) проходження кримінального провадження йменуються стадіями кримінального процесу. Вони представляють самостійні, пов'язані між собою частини кримінального процесу, відмежовані одна від іншої специфікою своїх завдань, що витікають із загальних завдань кримінального процесу, колом владних суб'єктів і учасників провадження, порядком виконання процесуальних дій і характером підсумкових процесуальних рішень [7, с. 26].

Сукупність стадій, пов'язаних між собою загальними завданнями і принципами кримінального провадження, представляють собою систему кримінального процесу. Вони чергуються, змінюють одна другу в строгій послідовності, де кожна попередня стадія є підготовчою для наступної, а кожна наступна – контрольною до попередньої. Це дозволяє глибоко досліджувати всі обставини вчиненого кримінального правопорушення, які мають значення для встановлення істини по справі, та виявлення і усунення недоліків, допущених на попередніх стадіях [8, с. 10]. Зазначимо, що стадії вітчизняного кримінального провадження:

- слугують більш глибокому дослідженню всіх обставин, які мають значення для кримінального провадження на кожному етапі його руху;
- забезпечують спадковість розвитку кримінального процесу;
- створюють умови для дієвого контролю за діями органів дізнання, досудового слідства, прокуратури, слідчого судді і суду в попередніх стадіях процесу.

На відміну від конституційного, цивільного, господарського і адміністративного судочинства, судам які відправляють правосуддя із кримінальних проваджень, досить складно самотійно виконати той обсяг кримінальної процесуальної діяльності, що встановлений КПК України. Тому успішне виконання завдань кримінального провадження законодавець покладає на цілу систему державних правоохоронних органів, які відносяться до різних гілок влади. Так, органи виконавчої гілки влади – дізнавачі і слідчі зобов'язані відшукати, закріпити, перевірити криміналістичні докази по кожному вчиненому кримінальному проступку і правопорушенню та сформувати матеріали кримінального провадження. На базі матеріалів кримінального провадження прокурор мусить пред'явити конкретне обвинувачення особі, яка вчинила кримінальне правопорушення (кримінальний проступок чи злочин). Суд же, до якого надійшло кримінальне провадження, має розглянути його в умовах змагальності сторін кримінального провадження – сторони обвинувачення та сторони захисту і, на базі достовірних доказів, прийняти законне і обґрунтоване кінцеве рішення. Тож кримінальна процесуальна діяльність є найскладнішим видом вітчизняного судочинства, специфіка якого обумовлена особливістю його завдань у протидії найтяжчим порушенням закону – злочинам.

У такій ситуації виглядає досить дивною і зовсім не переконливою позиція вітчизняного законодавця, який своїм законом від 04 лютого 1994 року «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [9] безпідставно вилучив суд із системи правоохоронних органів, які протидіють злочинності. Такі реформаторські ідеї про створення «повноцінного»

правосуддя, що підтримуються окремими науковцями [10, с. 3; 11, с. 17], є вкрай шкідливими, оскільки державний орган, який безпосередньо застосовує норми кримінального права (визнає особу винуватою у вчиненні правопорушення та призначає її покарання), не може відноситися до такого, що не бере участі у протидії злочинності. Поза вироком суду протидія злочинності взагалі є неможливою і безпредметною. Більше того, згідно з чинним КПК України сьогодні без судових рішень неможлива ані оперативно-розшукова, ані слідча, ані прокурорська, ані інша кримінальна процесуальна діяльність. Тож штучне вилучення кримінальних суддів із системи органів, які ведуть протидію злочинності, суттєво перешкоджає підвищенню ефективності їхньої роботи у цій сфері державної правової діяльності.

Пунктом 10 частини 1 статті 3 КПК України визначено, що кримінальне провадження реалізується у двох обов'язкових формах: спочатку у формі досудового розслідування, а потім у формі судового провадження. Інакше кажучи перша форма (фаза) кримінального провадження є досудовою, на що вказує сама її назва, що міститься у пункті 10. Ця форма кримінального провадження є відносно самостійною, позаяк в ній приймаються ефективні заходи по припиненню злочинів, відновленню законності, що нерідко виключає необхідність направлення кримінального провадження до суду. Крім того, окремі кримінальні провадження отримують своє повне вирішення по суті, коли кримінальне провадження закривається за наявності для того законних підстав. Проте означена форма кримінального провадження все ж таки в основному функціонує як до суду, так і для суду, позаяк переважна більшість матеріалів, зібраних під час проведення досудового розслідування, не оминають судового оцінювання та судових рішень [12, с. 81; 13; 14].

Чинний КПК України визначає досудове розслідування не тільки як форму кримінального провадження, а ще й як його обов'язкову початкову стадію. Так, у пункті 5 частини 1 статті 3 цього кодексу прямо зазначено, що досудове розслідування – це «стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення

до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності». Стадії досудового розслідування притаманні всі властивості, які характерні будь-якій стадії кримінального провадження, а саме:

- 1) безпосередні завдання;
- 2) строго визначене законом коло її владних суб'єктів та учасників;
- 3) особливий порядок (процедура) проведення процесуальних дій, обумовлений змістом безпосередніх завдань даної стадії і особливостями вираження в них загальних принципів кримінального провадження;
- 4) специфічний характер кримінальних процесуальних відносин;
- 5) підсумкові процесуальні рішення, якими завершується цикл процесуальних дій і відносин і, які тягнуть за собою перехід кримінальної справи до слідчої стадії (етапу, ступеню) кримінального провадження [7, с.11].

Сутність стадії досудового розслідування полягає в розкритті та розслідуванні кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів) шляхом збирання, фіксації, перевірки, оцінювання та накопичення доказів [15]. Досудове розслідування кримінального провадження проводиться лише після внесення дізнавачем, слідчим, прокурором відповідних відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань і початку розслідування. Здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до реєстру, або без такого внесення не допускається, за винятком випадків, визначених законом (ст. 214 КПК України). Досудове розслідування проводиться після його початку і виражається у здійснюваній під процесуальним керівництвом прокурора діяльності органів дізнання і досудового слідства по збиранню і дослідженню доказів, якими встановлюється подія кримінального правопорушення, характер і розмір завданої ним шкоди та інші обставини, що мають значення для законного і правильного вирішення кримінального провадження. Якщо досудове розслідування завершиться складанням обвинувального акта, то

прокурор після його затвердження скеровує його в суд для розгляду по суті (ст. 291 КПК України).

Таким чином, терміном «досудове розслідування» законодавець України визначає не лише окрему форму кримінального провадження, а ще й першу стадію цього провадження та сукупну діяльність її органів: дізнання (які розслідують кримінальні проступки) та органів досудового слідства (які розслідують правопорушення) – ст. 215 КПК України. Використання одного й того ж терміну «досудове розслідування» в різних трьох значеннях дезорганізує цей самостійний вид кримінальної процесуальної діяльності та вимагає законодавчого удосконалення термінологічної визначеності у кримінальному процесі України.

У КПК України наведено також вичерпний перелік державних правоохоронних органів, при яких діють органи (підрозділи) дізнання, що проводять розслідування кримінальних проступків у формі дізнання. До них відносяться органи Національної поліції, органи безпеки, органи, що здійснюють контроль за додержаними податкового законодавства, Національне антикорупційне бюро України, Державне бюро розслідувань. Крім того, проводити розслідування кримінальних проступків можуть ще й уповноважені особи інших підрозділів цих державних правоохоронних органів, тобто, підрозділів, які не мають статусу «підрозділу дізнання» (п. 4–1 ч. 1 ст. 3 КПК України; ч. 3 ст. 38 КПК України). Органи ж досудового слідства сформовані та діють при таких правоохоронних органах: органах Національної поліції; органах безпеки; органах, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державного бюро розслідувань; органів Національного антикорупційного бюро України (підрозділи детективів та підрозділ внутрішнього контролю) – ч. 2 ст. 38 КПК України.

Резонно виникає питання – чому законодавець відносить досудове слідство до системи органів Національної поліції, органів безпеки і органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, в той час, коли Конституція України беззаперечно відносить органи досудового слідства

до самостійних органів державного апарату, так само як і суд, прокуратуру, органи судової експертизи, нотаріату та органи виконання покарань (п. 14 ст. 92 Конституції). Тож самостійні та незалежні органи досудового слідства не можуть діяти на правах «підрозділів» вищезначених державних правоохоронних органів, як це визначається у п. 1 ч. 1 ст. 38 КПК України. Якщо слідчі органи діють тут за державноутворюючою схемою «державний орган – державного органу», то вони мають визначатись не як підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, а як самостійні державні органи, діючі при цих правоохоронних органах [16, с. 88]. Це ще одне яскраве свідчення низького рівня юридичної техніки вітчизняного законодавця, вкрай негативно впливаючого на кримінальне процесуальне регулювання, яке повинно визначатися чіткими спеціально-дозвільними процедурними нормами, повністю виключаючими будь-які неточності [17, с. 19, 25]. Органи досудового слідства не можуть бути підорганами (підрозділами) органів Національної поліції, органів безпеки, органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, ані за їх безпосереднім призначенням, ані за характером їхніх державно-правових функцій. Сьогоднішня «васальна» залежність слідчих, підпорядкованих цим трьом правоохоронним відомствам, суттєво перешкоджає якісному розслідуванню вчинених кримінальних правопорушень і знецінює саму слідчу діяльність [18, с. 68].

Поняттям «досудове розслідування» законодавець України охоплює дві форми розслідування кримінальних правопорушень:

- дізнання (розслідування кримінальних проступків, що здійснюється дізнавачами (п. 4, 4–1 ч. 1 ст. 3 КПК України);
- досудове слідство (розслідування злочинів, що здійснюється слідчими (п. 6, 17 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Перша із цих форм представляє собою спрощену форму розслідування кримінальних правопорушень – кримінальних проступків, а друга форма є

провідною формою розслідування кримінальних правопорушень, що йменуються злочинами.

Проведення досудового розслідування законодавець України визнає обов'язковим по всіх вчинених кримінальних правопорушеннях без будь-якого винятку. Досудове розслідування кримінальних правопорушень є фундаментом кримінального провадження [19, с. 59], бо саме під час проведення досудового розслідування кримінальних проступків і правопорушень закладаються основи цього провадження, а також здійснюється встановлення обставин, що виключають подальший його рух до правосуддя (ст. 284 КПК України). Крім того, за своїм характером і змістом досудове розслідування кримінальних правопорушень є найважчим, найоб'ємнішим і найскладнішим видом кримінальної процесуальної діяльності, бо пов'язане з проведенням неймовірно важкого матеріального кримінально-процесуального дослідження, поєднаного з пошуком, закріпленням, перевіркою, оцінюванням і накопиченням доказів за кримінальним провадженням, що розглядається [20, с. 177].

Більш того, як неупереджений матеріальний дослідник, дізнавач і слідчий, під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення зобов'язаний виявляти, закріплювати та долучати до кримінального провадження не тільки обвинувальні, але й виправдовувальні докази; вживати передбачені законом заходи, щодо відшкодування завданої цим правопорушенням шкоди; забезпечувати права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження [21, с. 19; 22].

Зазначимо, що «документи, інші матеріали, надані суду під час судового провадження його учасниками, судові рішення та інші документи і матеріали, що мають значення для цього кримінального провадження, долучаються до обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності і є матеріалами кримінального провадження (кримінальною справою)» (ст. 317 КПК України). Інакше кажучи, матеріали

досудового розслідування концентруються слідчим у спеціальному документальному угрупуванні, що йменується кримінальним провадженням.

Незважаючи на вакий і специфічний характер слідчої діяльності та її визначальну роль у кримінальному процесі, вітчизняний законодавець до сьогодні продовжує регламентувати її виключно нормами КПК України, що є суто процесуальними та не охоплюють всієї специфіки процесуального статусу слідчого у кримінальному провадженні. З незрозумілих причин Верховна Рада України більше 18-ти років після затвердження «Концепції судово-правової реформи в Україні» від 28 квітня 1992 року, не виконує категоричні вимоги, що міститься у пункті 14 частини 1 статті 92 Конституції України, про прийняття статусного закону про основи організації та діяльності органів досудового слідства України, тобто, спеціального слідчоустрійного закону, хоч за цей час Верховною Радою України було вже прийнято декілька судоустрійних і прокурорськоустрійних законів. Доки законодавчий орган України не прийме спеціального слідчоустрійного закону «Про досудове слідство України», цей вид кримінальної процесуальної діяльності ефективно працювати не буде, бо специфіка функціонування кримінального процесу вимагає тільки одночасного та системного реформування органів кримінальної юстиції, тобто, органів, які безпосередньо ведуть кримінальний процес і виконують його завдання [23, с. 9–13; 24, с. 11].

Через взаємопов'язаність, взаємозалежність і взаємообумовленість процесуальної діяльності всіх владних суб'єктів кримінального провадження, за умови зниження ефективності роботи одного з них, страждає вся кримінальна процесуальна діяльність в цілому та різко знижується результативність її функціонування. Правильно відзначає В. Півненко, що «характер процесуальних відносин між органами дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, як обов'язковими владними суб'єктами кримінальної юстиції визначається таким взаємозв'язком, за якого один вид кримінальної процесуальної діяльності входить до структури іншого в якості його обов'язкового функціонального елемента. А це означає, що результати роботи

одного органу повністю залежать від результатів роботи іншого, їх діяльність взаємообумовлена і одна без іншої не існує. У зв'язку з цим, кримінальна юстиція характеризується нерозривною причинно-діалектичною єдністю й лише в ній надійно працює» [25, с. 21]. Наголосимо, що все це має враховувати законодавець у процесі проведення реформування державних органів, які діють у кримінальному процесі України.

Надзвичайно тривалий строк відсутності слідчоустрійного закону «Про досудове слідство України» потяг за собою ще й неправильне визначення функціонального призначення органів досудового розслідування у вітчизняному кримінальному провадженні, допущене законодавцем в 2012 році у процесі прийнятті нового КПК України. Відповідно до статей 36–41 цього кодексу, на слідчого як дослідника-реєстратора і дослідника-констататора, призначеного для відшукування істини у розслідуваній події шляхом відновлення на письмовій основі (реконструкції) всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, як події минулого, безпідставно покладено ще й виконання функцій обвинувачення у її початковій досудовій формі. Ця «новація» спотворила функціональне призначення дізнавача та слідчого у кримінальному провадженні, що негативно позначилося на результатах їхньої діяльності й потягло за собою різке зниження якості розслідуваних ними кримінальних проваджень [21, с. 24].

За своїм характером і змістом процесуальна діяльність дізнавача та слідчого суттєво відрізняється від діяльності обвинувача – прокурора:

– *По-перше*, прокурор-обвинувач діє в усіх стадіях кримінального провадження без будь-якого винятку, а дізнавач і слідчий діють лише в єдиній стадії цього провадження – досудовому розслідуванні й до судових стадій не мають жодного відношення.

– *По-друге*, сама назва означеної стадії як «стадії досудового розслідування» (п. 5 ч.1 ст. 3 КПК України) є яскравими свідченням того, що вона присвячена розслідуванню кримінальних правопорушень і що основними владними суб'єктами тут виступають дізнавач і слідчий, а їхньою

кримінальною процесуальною функцією є тільки розслідування кримінальних правопорушень (всебічного, повного і неупередженого матеріально-пошукового дослідження всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення) [26, с. 120–136].

– *По-третє*, функція розслідування не є основоположною (загальнопроцесуальною), бо не пронизує весь кримінальний процес як функції обвинувачення і захисту, а виконується дізнавачем і слідчим лише в єдиній стадії кримінального провадження і повністю в ній вичерпується [27, с. 75–78].

– *По-четверте*, у самому КПК України характер діяльності дізнавача і слідчого визначається лише через терміни: «збирання», «перевірка», «дослідження», «здійснення», «розслідування», «закріплення», які до обвинувачення не мають прямого відношення. Крім цього, в жодному із процесуальних рішень слідчого неможливо відшукати, як правильно стверджує В. Б. Андрусак, обвинувальної риторики, оскільки вона не притаманна матеріально-констатаційній формі дослідження, що проводиться дізнавачем і слідчим, як *kontra*, так і *pro*, з метою фотографічного відтворення «образу» («картинки») вчиненого кримінального проступку чи злочину [3, с. 40]. Тож, правильно відзначається в наукових працях переважної більшості вчених-правознавців, що дізнавач і слідчий виконують у кримінальному провадженні притаманну виключно тільки їм кримінальну процесуальну функцію розслідування кримінального правопорушення [28, с. 134–135; 29, с. 112–113; 30, с. 141; 31, с. 78].

– *По-п'яте*, стаття 131–1 Конституції України покладає виконання кримінальної процесуальної функції обвинувачення тільки на посадових осіб органів прокуратури. У зв'язку з цим, означена конституційна функція є неподільною та ніяким іншим державним органом, за виключенням прокуратури, виконуватися не може. З урахуванням цього ми розцінюємо покладення на дізнавача і слідчого виконання функції обвинувачення грубою помилкою Верховної Ради України й повністю погоджуємося з тими науковцями, які вважають цю «новелу» спотворенням призначеності та

спрямованості процесуальної діяльності органів дізнання й досудового слідства у кримінальному провадженні [32, с. 66–74; 33].

Звичайно, знаходячись під повним процесуальним керівництвом наглядаючого за додержанням законності прокурора (ч. 2 ст. 36 КПК України), дізнавач і слідчий зобов'язані надавати йому дієву допомогу у формуванні бази обвинувальних доказів шляхом їх закріплення, перевірки та накопичення у кримінальному провадженні. При цьому будь-які процесуальні дії й рішення, пов'язані з обвинуваченням, дізнавач і слідчий не має права ані виконувати, ані приймати без доручення чи погодження з прокурором. Це не простий перехід неподільної прокурорської функції обвинувачення від прокурора до дізнавача чи слідчого. Її носієм завжди залишається тільки прокурор. Проте, характер правовідносин прокурора з дізнавачем і слідчим на означеній діяльності їхньої роботи є таким, що зобов'язує прокурора приймати участь в розслідуванні справи з метою пошуку істини, а дізнавача і слідчого зобов'язує приймати участь у формуванні доказової обвинувальної бази з метою встановлення особи, яка безпосередньо вчинила кримінальне правопорушення та її викриття у скоєному. В той самий час процесуальна діяльність дізнавача та слідчого не є рівнозначною з процесуальною діяльністю прокурора, хоч законодавець усіх їх обґрунтовано відніс до сторони обвинувачення, яку очолює прокурор. Проте й тут в межах сторони обвинувачення ці владні суб'єкти не є рівнозначними.

Виходячи з наведеного вище, приходимо до висновку, що «досудове розслідування – це обов'язковий самостійний вид кримінальної процесуальної діяльності, який виконується чітко визначеними законом (КПК України) органами дізнання та досудового слідства, що належать до системи державних органів виконавчої гілки влади, і забезпечують у кримінальному провадженні (кримінальному процесі, кримінальному судочинстві) розкриття кримінальних правопорушень, встановлення всіх причетних до нього осіб і ролі кожного з них у вчиненому шляхом виконання слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій з метою збору достовірної

доказової інформації, необхідної для законного, обґрунтованого й справедливого вирішення судом кримінального провадження по суті».

Змістом досудового розслідування є регламентована нормами КПК України процесуальна (процедурна) діяльність органів дізнання та досудового слідства з пошуку й закріплення матеріальних слідів кримінального правопорушення та інших джерел доказування, визначених законом, в яких можна отримати і процесуально закріпити докази, що в них містяться, та на їхній базі вже на паперових і магнітних носіях відновити картину вчиненого кримінального проступку чи правопорушення в усіх його деталях і дрібницях [34, с. 164–167], після чого передати кримінальне провадження прокурору для вирішення питання про порушення обвинувачення проти особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з послідуочим скеруванням провадження до суду для розгляду її по суті. Завданнями досудового розслідування є:

- розкриття кримінальних правопорушень; встановлення всіх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення;
- підтвердження неспростовними доказами, що саме ці особи вчинили кримінальне правопорушення;
- глибоке дослідження всіх інших обставин вчиненого кримінального правопорушення, визначених ст. 91 КПК України в якості обов’язкового предмета доказування по кримінальній справі;
- забезпечення прав і свобод учасників, діючих у стадії досудового розслідування [8, с. 95].

Згідно зі ст. 36–41 КПК України до обов’язкових владних суб’єктів стадії досудового розслідування крім дізнавача і слідчого також відносяться:

- керівник органу дізнання (ст. 39–1 КПК України);
- керівник органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України);
- прокурор (ст. 36 КПК України);

– співробітник оперативного підрозділу, який здійснює в кримінальному провадженні окремі слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за письмовим дорученням слідчого, прокурора (ст. 41 КПК України);

– слідчий суддя (п.18 ч. 1 ст.3 КПК України).

Процесуальні повноваження (права і обов'язки) дізнавача визначені ст. 40-1 КПК України, а слідчого – ст.40 КПК України. Процесуальні повноваження інших владних суб'єктів, діючих у стадії досудового розслідування, визначені вищезазначеними статтями КПК України. Крім владних суб'єктів у стадії досудового розслідування діє ще й велика група інших учасників кримінального провадження, допущених чи залучених до нього означеними владними суб'єктами, а саме:

- підозрювані, обвинувачені (ст. 42 КПК України);
- законні представники підозрюваних, обвинувачених (ст. 44 КПК України);
- захисники підозрюваних, обвинувачених (ст. 45 КПК України);
- потерпілі від кримінальних правопорушень (ст. 55 КПК України);
- законні представники потерпілих (ст. 59 КПК України);
- представники-адвокати потерпілих (ст. 58 КПК України);
- заявники про вчинене кримінальне правопорушення (ст. 60 КПК України);
- цивільні позивачі (ст. 61 КПК України);
- законні представники цивільних позивачів (ст. 64 КПК України);
- представники-адвокати цивільних позивачів (ст. 63 КПК України);
- цивільні відповідачі (ст. 62 КПК України);
- представники-адвокати цивільних відповідачів (ст. 63 КПК України);
- інші учасники, визначені ст. 64–1, 64–2, 65, 68, 69, 71 та ч. 7 ст. 223 КПК України. [4]

Обов'язковим атрибутом діяльності дізнавача та слідчого є фіксація інформації про обставини вчиненого кримінального правопорушення у відповідних процесуальних документах. Означена інформація може бути

зафіксована як на канцелярських папірних аркушах, так і на фото-, аудіо- чи відеоплівці, інакше кажучи, мати чітке графічне чи електронне відображення, що дозволяє вважати їх процесуальними документами [35, с. 25]. Процесуальні дії та їх результати відображаються в протоколах, а процесуальні рішення в постановах, окремих дорученнях, письмових клопотаннях тощо [36, с. 150]. Зі змістовної точки зору, в процесуальних документах дізнавача та слідчого знаходять своє відображення факт, зміст і результати проведеної процесуальної дії чи прийнятого процесуального рішення (початкового, проміжного, кінцевого). Форма процесуального протоколу або постанови слідчого має бути стандартною, тобто, чітко визначеною законом, структурно упорядкованою й лаконічною.

Документування дізнавачем і слідчим процесуальних дій і процесуальних рішень дозволяє їм надійно закріпити докази та не допустити порушень прав і свобод учасників кримінального провадження [37, с. 45–50]. Під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень дізнавачі та слідчі мають право у випадках, передбачених законом, застосовувати встановлені законом заходи забезпечення кримінального провадження (примусові заходи процесуального характеру).

Поділивши кримінальний процес (кримінальне провадження) на дві його форми: досудове розслідування й судове провадження (п. 10 ч. 1 ст.3 КПК України) вітчизняний законодавець спеціальним параграфом чинного КПК України (параграф 1 «Суд і підсудність» глава 3) детально розкрив функціональне призначення органів судової влади у кримінальному провадженні. В той самий час в означеній главі КПК України відсутній спеціальний параграф, присвячений детальному розкриттю функціонального призначення другої форми кримінального процесу, що не демонструє єдності цих двох обов'язкових форм кримінального процесу. Розкиданість процесуальних норм, регламентуючих кримінальну процесуальну діяльність органів дізнання та досудового слідства по інших главах КПК України, не надає чіткого уявлення про їхнє функціональне призначення. Процесуальний статус

дізнавача й слідчого мають бути чітко та однозначно визначені на законодавчому рівні. Без цього вказані органи досудового розслідування не можуть ефективно працювати.

1.2. Місце та роль сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні

Конституція суверенної і незалежної, демократичної України, прийнята на 5 сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року, закріпила основні принципи побудови та діяльності вітчизняного судочинства. Зокрема, у статті 29 Конституції визначено, що нове судочинство (у тому числі й кримінальне) повинно будуватися на основі принципів змагальності і рівності сторін [38, с. 43]. Це було яскравим свідченням того, що молода держава ставить в основний кут своєї діяльності надійне забезпечення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина від будь-яких їх порушень. З урахуванням означеного та стану розвитку вітчизняної державності Верховна Рада України розробила й 13 квітня 2012 року прийняла новий КПК України, який змінив раніше існуючу змішану (континентальну) форму кримінального судочинства на повністю змагальну.

У цій формі кримінального судочинства (кримінального процесу, кримінального провадження) конституційні принципи змагальності та рівності сторін набули свого системоутворюючого значення, їх дія розповсюджена на всі стадії кримінального провадження. З цього приводу у роботі О. В. Зінченко зазначено, що «з прийняттям нового КПК України інквізиційний характер досудового розслідування перетворився на змагальний і в ньому з'явився новий владний суб'єкт – слідчий суддя як повноважний представник судової гілки влади із закрпленою за ним судово-контрольною функцією, спрямованою на недопущення обмеження прав, свобод і законних інтересів учасників досудової стадії кримінального повадження – досудового розслідування, незаконними

діями чи бездіяльністю слідчого і прокурора (п. 18, ч. 1 ст. 3 КПК України)» [39, с. 132–135].

Поряд із цим, В. Сердюк зазначає: «частиною 1 статті 22 КПК України встановлено, що кримінальне провадження в нашій державі здійснюється на основі змагальності сторін обвинувачення та захисту. Це означає, що конституційний принцип змагальності (стаття 29 Основного Закону) набув системоутворюючого значення та його дія розповсюджується на всі стадії (стани) кримінального провадження, він став суттю державно-правової діяльності, а основоположні (загальнопроцесуальні) функції обвинувачення, захисту й вирішення справи отримали чітке відмежування» [40, с. 97–103].

Іншими вченими також підтримана позиція, що наведені принципи стали суттю цього специфічного виду державно-правової діяльності, а основоположні (загальнопроцесуальні) функції обвинувачення, захисту й вирішення провадження отримали чітке розмежування [41, с. 82–77; 42, с. 6–8].

Новий КПК України ґрунтується на позитивному історичному розвитку вітчизняного кримінального процесу. Крім того, в ньому враховані сучасні міжнародні та європейські правові вимоги. Проте, вважати його цілком досконалим не можна, бо в ньому існує ще багато проблемних питань, які чекають свого вирішення на законодавчому рівні [43, с. 3]. У цілому ж чинний КПК України дозволяє надійно забезпечувати права, свободи і законні інтереси всіх його учасників, допущених чи залучених до кримінального провадження, що корелюється з вимогами міжнародних і європейських стандартів у цій сфері державно-правової діяльності [44, с. 6–8].

Змагальність загалом, як одна із форм кримінального процесу визначає положення положення суб'єктів системи цього процесу, їхні права, обов'язки та взаємини один з одним, а принцип змагальності є механізмом для її забезпечення. У той самий час, констатуючи, що «кримінальне провадження» здійснюється на основі змагальності, яка передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення та стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбачених кримінальним

процесуальним законом (ч. 1 ст. 22 КПК України), законодавець не дає цьому основному терміну кримінального процесу законодавчого визначення в жодній статті КПК України. Крім того, по-різному тлумачиться фундаментальне поняття «змагальність» і в науковій та навчальній літературі.

Так, В. Т. Нор і Д. Є. Крикливець розглядають змагальність у кримінальному провадженні як процесуальний режим, під яким вони розуміють всю сукупність організаційних і функціональних правових положень, які визначають таку побудову процесу з'ясування обставин вчиненого кримінального правопорушення та вирішення кримінального провадження по суті, де сторонам кримінального процесу надано реальну можливість скористатися достатньою сукупністю процесуальних засобів для представлення своїх правових позицій і їх доказування, а суду на підставі цього, законно та справедливо вирішити правовий спір за суттю [45, с. 28].

В. О. Попелюшко під змагальністю у кримінальному процесі розуміє чіткий розподіл основоположних (загальнопроцесуальних) функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи між владними суб'єктами і учасниками кримінального провадження, що виключає можливість виконання не свої функції владними суб'єктами та учасниками, які відстоюють у кримінальному процесі різні інтереси [46, с. 57].

У теорії кримінального процесу науковці в структурі змагальності виділяють такі елементи:

- наявність двох протилежних сторін – обвинувачення і захисту, для повноцінного змагання необхідна присутність сторін у суді;
- функціональна рівність сторін, оскільки змагання буде справедливим лише тоді, коли протилежні сторони мають порівняно однакові «стартові» можливості для захисту своїх інтересів;
- наявність незалежного від сторін суду, що керує процесом під час розгляду справи та вирішує її.

З цього приводу О. Г. Яновська наголошує, що відповідно до вимог процесуального законодавства змагальна побудова кримінального процесу

забезпечує сторонам рівні права на збирання та подання до суду доказів. При цьому учасники кримінального провадження мають можливість представити суду свою процесуальну позицію, викласти свої аргументи, що надає їхній наступній процесуальній діяльності змістовності та системності [47, с. 125].

Про переваги засади змагальності наголошує М. А. Маркуш стверджуючи, що змагальність у процесуальному праві забезпечує реальну можливість протилежним сторонам довести свою позицію, примушує їх зосередитися на вирішенні проблем предмета спору, створює умови для максимально можливої об'єктивності розгляду та винесення справедливого рішення, зокрема кримінальному, і, що є надзвичайно важливим в умовах побудови правової держави, захищає як суб'єктів правовідносин, так і суспільство та державу від зловживань правами та владними повноваженнями [48, с. 65].

В. М. Тертишник під змагальністю пропонує розуміти таку побудову процесу, за якої зацікавлені сторони мають рівні можливості для пошуку істини та відстоювання своїх або спростування тверджень іншої сторони. При цьому функції обвинувачення та захисту відокремлені від правосуддя та розслідування [49, с. 103].

Таким чином, складність розуміння поняття «змагальність» у кримінальному провадженні полягає в тому, що одні науковці розглядають його як принцип кримінального провадження, другі – як метод правового регулювання процесуальної діяльності, треті – як форму (тип) кримінального процесу, четверті – як складовий елемент змісту самого цього поняття, що перераховані в ст. 22 КПК України, а п'яті – як спір (протиборство) між сторонами кримінального провадження, в процесі якого досягається істина. При цьому переважна більшість учених-правознавців всі складові елементи змагальності, визначені ст. 22 КПК України:

– поділ функцій обвинувачення, захисту і судового розгляду (вирішення справи);

- наділення сторін рівними процесуальними правами для здійснення своїх функцій;

- керівне положення суду в кримінальному процесі й надання тільки суду права ухвалювати рішення по суті, беззаперечно відносять до форми (типу, моделі) нового КПК України.

Виходячи з того, що проблема з визначенням терміну «змагальність» у кримінальному провадженні ще не знайшла свого остаточного вирішення ані на законодавчому, ані на теоретичному рівнях. До вітчизняних вчених, які розглядали дане питання слід віднести також таких як: Г. В. Соловей [50, с. 883–887], К. Є. Лисенкова [51], В. Т. Макаренко [52, с. 37–38], М. М. Михеєнко [53, с. 222–234], Д. Є. Крикливець [54, с. 349–354], В. В. Рогальська [55, с. 30] та багато інших.

Вбачаємо за доцільне надати йому свого авторського визначення, що не претендує на вичепність і точність, у такій редакції: «змагальність у кримінальному провадженні – це сутнісна системоутворююча організаційно-функціональна ознака кримінального процесу в якій чітко відображено врегульований спеціально-дозвільними нормами кримінального процесуального закону порядок діяльності рівноправних сторін (сторони обвинувачення і сторони захисту), що забезпечує їм реальну можливість брати активну участь у дослідженні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення (кримінального проступку і злочину) та вільно оперувати доказами перед незалежним судом з метою забезпечення законного, обґрунтованого і справедливого вирішення ним кримінального конфлікту».

Із наведеного визначення витікає, що змагальність є рушійною силою кримінального провадження, оскільки пронизує всі його стадії, а також відображає всі його організаційно-функціональні особливості та створює найсприятливіші умови як для пошуку істини по справі, так і для прийняття законного і справедливого судового рішення.

Ю. І. Кицан досліджуючи проблемні питання, що виникають під час реалізації засади змагальності на стадії досудового розслідування на підставі

результатів аналізування кримінального процесуального законодавства України виокремив суттєві ознаки змагальності у кримінальному процесі. Він зазначав, що суттєвими ознаками змагальності як у кримінальному провадженні в цілому, так і в окремих його стадіях, в тому числі й у стадії досудового розслідування, є наявність двох сторін – сторони обвинувачення та сторони захисту, що відокремлені від суду й беруть активну участь у дослідженні доказів у кримінальному провадженні на рівноправній основі [56, с. 119–121].

Згідно з чинним КПК України ґрунт для протистояння та суперечностей між цими сторонами виникає вже на самому початку кримінального провадження, яким саме і є стадія досудового розслідування, де проводиться матеріально-пошукове дослідження (доказування-пізнання) всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення [57, с. 686–698].

До сторони обвинувачення чинний КПК України відносить: прокурора (ст. 36 КПК України), слідчого (ст. 40 КПК України), керівника органу досудового слідства (ст. 39 КПК України), дізнавача (ст. 40–1 КПК України), керівника органу дізнання (ст. 39–1 КПК України), співробітників оперативних підрозділів, визначених законом правоохоронних органів України, які здійснюють у кримінальних провадженнях окремі слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії за письмовими дорученнями дізнавача, слідчого або прокурора (ст. 41 КПК України).

До сторони захисту КПК України відносить: підозрюваного, обвинуваченого (ст. 42 КПК України), законного представника підозрюваного, обвинуваченого (ст. 44 КПК України), захисника-адвоката підозрюваного, обвинуваченого (ст. 45–53 КПК України).

Змагальність сторін на стадії досудового розслідування, як і в кримінальному провадженні в цілому, будується на основі розподілу основоположних (загальнопроцесуальних, наскрізних) кримінальних процесуальних функцій, визначених ч. 3 ст. 22 КПК України, а саме: обвинувачення, захисту та судового розгляду. При цьому законодавець зазначає, що обвинувачення у досудовому розслідуванні реалізується стороною

обвинувачення тільки у його першій частині як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого Законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому кримінальним процесуальним кодексом України» (п. 13 ч. 1 ст. 3 КПК України). Поряд із цим законодавець вказує, що сама обвинувальна діяльність сторони обвинувачення, так само як і захисна діяльність сторони захисту, розпочинаються з появою у кримінальному провадженні особи з процесуальним статусом підозрюваного у вчиненні кримінального правопорушення, що розслідується (п. 14 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Таким чином, обвинувальну діяльність сторона обвинувачення реалізує у кримінальному провадженні в різних формах:

- на початковому досудовому етапі (стадії досудового розслідування), коли проводиться доказування-пізнання констатаційного характеру, обвинувачення реалізується у його початковій констатаційно-стверджувальній формі;
- на завершальному етапі (стадії судового розгляду кримінального провадження по суті), коли проводиться доказування-обґрунтування, обвинувачення реалізується вже в його обґрунтовально-переконливій формі [14, с. 105].

Це різні види кримінального процесуального доказування. Перший із них реалізується дізнавачем і слідчим під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, де в основному використовується матеріально-пошуковий метод дослідження, що характеризується накопиченням значного арсеналу документів пізнавально-посвідчувального характеру. Другий вид кримінального процесуального доказування реалізується судом під час судового розгляду кримінальної справи по суті, де в основному використовується інформаційно-логічний метод дослідження, що характеризується висновками про достовірність, чи не достовірність представлених доказів, достатність чи недостатність їх для вирішення

кримінально-правового конфлікту по суті, тобто, постановлення обвинувального чи виправдовувального вироку [58, с. 26–32; 59; 60, с. 30].

Згідно з параграфом 2 глави 3 чинного КПК України, очолює сторону обвинувачення у досудовому розслідуванні (і в кримінальному провадженні в цілому) прокурор, на якого стаття 131–1 Конституції України покладає виконання основоположної (загальнопроцесуальної, наскрізної) кримінальної процесуальної функції обвинувачення в усіх стадіях кримінального процесу без будь-якого виключення та в обох її формах – досудовій (початковій) і судовій (кінечній). У стадії досудового розслідування прокурор виконує ще й функцію нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК України) з приводу чого він уповноважений:

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;
- 2) мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування;
- 3) доручати органу досудового розслідування проведення досудового розслідування;
- 4) доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії в порядку, визначеному цим Кодексом;
- 5) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- 7) скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих;
- 8) ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування та

призначення іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування;

9) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;

10) погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій у випадках, передбачених цим Кодексом, чи самостійно подавати слідчому судді такі клопотання;

11) повідомляти особі про підозру;

12) пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права, у порядку, передбаченому цим Кодексом та законом;

13) затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання;

14) звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

15) підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення у порядку, встановленому цим Кодексом;

16) погоджувати запит органу досудового розслідування про міжнародну правову допомогу, передання кримінального провадження або самостійно звертатися з таким клопотанням в порядку, встановленому цим Кодексом;

17) доручати органу досудового розслідування виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу або перейняття кримінального провадження, перевіряти повноту і законність проведення процесуальних дій, а також повноту, всебічність та об'єктивність розслідування у перейнятому кримінальному провадженні;

18) перевіряти перед направленням прокуророві вищого рівня документи органу досудового розслідування про видачу особи (екстрадицію), повертати їх відповідному органу з письмовими вказівками, якщо такі документи необґрунтовані або не відповідають вимогам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чи законам України;

19) доручати органам досудового розслідування проведення розшуку і затримання осіб, які вчинили кримінальне правопорушення за межами України, виконання окремих процесуальних дій з метою видачі особи (екстрадиції) за запитом компетентного органу іноземної держави;

20) оскаржувати судові рішення в порядку, встановленому цим Кодексом;

21) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Виконання функції нагляду дозволяє прокурору забезпечити повноту, всебічність і неупередженість розслідування будь-якого кримінального правопорушення дізнавачем і слідчим і на цій базі реалізувати обвинувачення в його досудовій (початковій) формі шляхом складання обвинувального акта відносно особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, з послідуєчим відправленням його до суду з відповідними матеріалами кримінального провадження для розгляду його по суті (ст. 291 КПК України). Кримінальні процесуальні повноваження прокурора з виконання обов'язків і функцій у досудовому розслідуванні чітко й повно врегульовані ч. 2 ст. 36 КПК України [61, с. 126–128].

Другим учасником сторони обвинувачення є слідчий (ст. 40 КПК України). Це головний владний суб'єкт стадії досудового розслідування, бо виконує в ній основний, найскладніший і найоб'ємніший вид кримінальної процесуальної діяльності – розслідує найтяжчі порушення законів, що

йменуються злочинами. Його кримінальна процесуальна діяльність розпочинається та повністю завершується у стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень і, на противагу прокурору, слідчий у судових стадіях кримінального провадження вже ніяких функцій виконувати не може [62, с. 148–152]. Кримінальні процесуальні повноваження слідчого чітко визначені у ч. 2 ст. 40 КПК України, якою встановлено, що слідчий уповноважений:

- 1) починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;
- 2) проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, встановлених цим Кодексом;
- 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам;
- 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;
- 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру;
- 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;
- 7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу;
- 8) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Третій учасник сторони обвинувачення – дізнавач. Ним є службова особа спеціалізованого підрозділу дізнання, а також службова особа іншого підрозділу, визначених п. 4–1 ч. 1 ст. 3 КПК України правоохоронних органів держави, уповноважених здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків. Кримінальні проступки – це закріплені в законі України «Про

кримінальні проступки» протиправні діяння, за які не встановлене позбавлення волі та які не тягнуть за собою утворення для засудженого стану судимості. Перелік кримінальних проступків формується законодавцем за рахунок діянь, які свого часу були віднесені до категорії правопорушень невеликої тяжкості й за їх вчинення не передбачалося позбавлення волі, а також тих адміністративних правопорушень, за які передбачалося застосування штрафів [63, с. 637].

Порядок розслідування кримінальних проступків регламентується главою 25 чинного КПК України. Кримінальні процесуальні повноваження дізнавача регламентуються ч. 2 ст. 40–1 КПК України де вказано, що дізнавач уповноважений:

- 1) починати дізнання за наявності підстав, передбачених цим Кодексом;
- 2) проводити огляд місця події, обшук затриманої особи, опитувати осіб, вилучати знаряддя і засоби вчинення правопорушення, речі і документи, що є безпосереднім предметом кримінального проступку або виявлені під час затримання, а також проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у випадках, установлених цим Кодексом;
- 3) доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, установлених цим Кодексом, відповідним оперативним підрозділам;
- 4) звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій;
- 5) повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру у вчиненні кримінального проступку;
- 6) за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження;

7) приймати процесуальні рішення у випадках, передбачених цим Кодексом, у тому числі щодо закриття кримінального провадження за наявності підстав, передбачених статтею 284 цього Кодексу;

8) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Досудове розслідування дізнавачами кримінальних проступків відрізняється від процесуального порядку розслідування слідчим правопорушень як строками, так і окремими джерелами доказів, заборонаю обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту, застави та тримання під вартою.

До четвертого учасника стороною обвинувачення законодавець відносить керівника органу досудового слідства (ст. 39 КПК України). Цей владний суб'єкт кримінального провадження виконує у досудовому розслідуванні суто внутрішньовідомчу функцію, що спрямована на ресурсне, організаційне й технічне забезпечення діяльності підпорядкованих йому слідчих, які розслідують кримінальні провадження про вчинені правопорушення. Лише в окремих випадках цей владний суб'єкт досудового розслідування виконує окремі дії процесуального характеру. Крім того, керівник органу досудового слідства наділений правом самостійно здійснювати розслідування будь-якого правопорушення, підслідного керованому ним слідчому апарату. Під час розслідування такого правопорушення він користується повноваженнями слідчого [64, с. 31–35].

Процесуальна діяльність керівника органу досудового слідства, як і слідчого, обмежується виключно межами стадії досудового розслідування, а його процесуальні повноваження визначені ч. 2 ст. 39 КПК України, а саме: керівник органу досудового розслідування уповноважений:

1) визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою – визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих;

2) відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування вмотивованою постановою за ініціативою прокурора або з власної ініціативи з наступним повідомленням прокурора та призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування;

3) ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування, давати слідчому письмові вказівки, які не можуть суперечити рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів щодо усунення порушень вимог законодавства у випадку їх допущення слідчим;

5) погоджувати проведення слідчих (розшукових) дій та продовжувати строк їх проведення у випадках, передбачених цим Кодексом;

6) здійснювати досудове розслідування, користуючись при цьому повноваженнями слідчого;

7) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

П'ятим учасником сторони обвинувачення КПК України визначає керівника органу дізнання (пункт 7–1 ч. 1 ст. 3 КПК України), яким є начальник підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань. Повноваження керівника органу дізнання носять суто організаційно-управлінський характер щодо підпорядкованих йому дізнавачів і визначені ч. 2 ст. 39–1 КПК України, де зазначено, що керівник органу дізнання уповноважений:

1) визначати дізнавача, який здійснюватиме дізнання;

2) відсторонювати дізнавача від проведення дізнання за ініціативою прокурора або з власної ініціативи та призначати іншого дізнавача за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу (самовідводу) або неефективного дізнання;

3) ознайомлюватися з матеріалами дізнання, давати дізнавачу письмові вказівки, що не суперечать рішенням та вказівкам прокурора;

4) вживати заходів для усунення порушень вимог законодавства у разі їх допущення дізнавачем;

5) здійснювати інші повноваження, передбачені цим Кодексом.

Останнім, шостим учасником сторони обвинувачення у стадії досудового розслідування визначаються співробітники оперативних підрозділів правоохоронних органів, вичерпний перелік яких наведено у ч. 1 ст. 41 КПК України (оперативні підрозділи органів Національної поліції, органів безпеки, Національного антикорупційного бюро України, органів Державного бюро розслідувань, органів Бюро економічної безпеки України, органів Державної прикордонної служби України, органів, установ виконання покарань та слідчих ізоляторів Державної кримінально-виконавчої служби України здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії в кримінальному провадженні за письмовим дорученням слідчого, дізнавача, прокурора, а підрозділ детективів, оперативно-технічний підрозділ та підрозділ внутрішнього контролю Національного антикорупційного бюро України – за письмовим дорученням детектива або прокурора Спеціалізованої антикорупційної прокуратури), за умови залучення їх до кримінального провадження дізнавачем, слідчим або прокурором з метою виконання окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій. Процесуальна діяльність працівників оперативних підрозділів є епізодичною і аналогічно, як і діяльність керівника органу дізнання, реалізується виключно в межах досудового розслідування [65, с. 81–84].

Із наведеного вище суб'єктного складу учасників сторони обвинувачення, сформованого ст. 36–41 КПК України, можна зробити незаперечний висновок – цю сторону обвинувачення не можна вважати повноцінною, оскільки під час її формування законодавець України не врахував низку обов'язкових вимог. У статті 22 КПК України, як і в теорії кримінального процесу, зазначено, що основоположна (загальнопроцесуальна, наскрізна) функція обвинувачення, аналогічно як і основоположна (загальнопроцесуальна, наскрізна) функція захисту, виконуються у кримінальному процесі не особисто (індивідуально), а

на груповій основі їх учасників. Зокрема, в наукових працях відомих вчених-правознавців [66, с. 132–135; 67; 68, с. 19] та інших прямо зазначається, що сторонами є окремі групи учасників кримінального провадження, об'єднані на підставі протилежних інтересів, кожна з яких виконує окрему, властиву лише її кримінальну процесуальну функцію. Обовязковими ознаками сторони обвинувачення і сторони захисту є:

- 1) групова архітектоніка кожної з них;
- 2) наявність спільного процесуального інтересу;
- 3) необхідність відстоювання свого інтересу перед судом;
- 4) наявність необхідного для відстоювання свого процесуального інтересу комплексу прав, однакового за обсягом з правами групи учасників кримінального процесу, що мають протилежний інтерес;
- 5) діяльність сторін на груповій основі є в усіх стадіях кримінального провадження [69, с. 23].

Виходячи з наведеного, ані керівника органу досудового слідства, ані керівника органу дізнання, ані співробітника оперативного підрозділу не можна відносити до складу учасників сторони обвинувачення, оскільки вони:

- до реалізації основоположної (загальнопроцесуальної, наскрізної) функції, що йменується ст. 22 КПК України обвинуваченням, не мають ніякого відношення;
- з учасниками кримінального провадження, за виключенням слідчих і дізнавачів, не вступають у кримінальні процесуальні правовідносини (учасники процесу їх навіть не знають);
- до відстоювання свого інтересу перед судом не допускаються, бо цього інтересу взагалі не мають, тому обґрунтовано вилучені законодавством із кола учасників кримінального процесу, яким може бути заявлений відвід від участі у кримінальному провадженні (через повну відсутність будь-яких підстав для їх відведення).

Працівник оперативного підрозділу, який виконав одну слідчу (розшукову) дію чи негласну слідчу (розшукову) дію за письмовим дорученням

дізнавача, слідчого або прокурора взагалі немає ніякого уявлення про те, як реалізувалися результати виконаної ним дії: на користь підозрюваного, обвинуваченого, чи на користь потерпілого, чи взагалі знищені прокурором. За таких умов хіба можна таких владних суб'єктів відносити до сторони обвинувачення? Наше дисертаційне дослідження присвячене правовідносинам учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у кримінальному провадженні, але керівник органу досудового слідства, керівник органу дізнання, співробітник оперативного підрозділу згідно з чинним КПК України від судово-контрольної діяльності слідчого судді повністю відмежовані, у судово-контрольних провадженнях ніякої участі не беруть, хоч і віднесені до ст. 36–41 КПК України до учасників сторони обвинувачення. У цьому випадку складно зрозуміти логіку законодавця не можна.

До сторони обвинувачення законодавець України зобов'язаний був віднести не всіх владних суб'єктів досудового розслідування, а тільки тих, яким надано право застосовувати примусові заходи процесуального характеру під час розслідування кримінальних правопорушень, постійно взаємодіючи в цьому плані зі слідчим суддею, а також з іншими учасниками кримінального провадження, яким кримінальним правопорушенням було заподіяно моральну, фізичну або майнову шкоду. До таких владних суб'єктів досудового розслідування відносяться лише дізнавач, слідчий і прокурор, а також потерпілий, цивільний позивач, їхні законні представники і представники-адвокати. Ні керівник органу дізнання, ні керівник органу досудового слідства, ні співробітник оперативного підрозділу не можуть виступати на стороні обвинувачення, оскільки вони ані до застосування примусових заходів процесуального характеру, ані до взаємодії зі слідчим суддею з цього приводу, не мають ніякого відношення. Інші учасники кримінального провадження, яким безпосередньо кримінальним правопорушенням не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, також не можуть виступати на стороні обвинувачення.

Більше того, діяльність не лише керівника органу досудового слідства, керівника органу дізнання, співробітника оперативного підрозділу, а ще й

дійсних учасників сторони обвинувачення – слідчого і дізнавача повністю вичерпується стадією досудового розслідування. Вони до судових стадій не допускаються, відстоювати свій інтерес перед судом не можуть, у зв'язку з чим групова основа сторони обвинувачення руйнується і прокурор залишається у багаточисельних судових стадіях кримінального провадження наодинці у протистоянні зі стабільною групою стороною захисту, де її чисельний склад розширюється до п'яти захисників-адвокатів, які відстоюють права обвинуваченого (підсудного) – ч. 3 ст. 46 КПК України. Це є грубим порушенням принципу рівності сторін обвинувачення та захисту в кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 22 КПК України). Тому прокурори-одинаки часто програють у судових змаганнях із групою арманою стороною захисту, яку ще й супроводжує велика група «підтримки» із представників різних прошарків суспільства. Руйнація групового характеру архітекτονіки сторони обвинувачення в судових стадіях кримінального провадження суттєво послаблює сторону обвинувачення, завдає їй значного ураження, а сам принцип повноцінного змагання сторін перетворює у юридичну фікцію [70, с. 57].

Вчені-процесуалісти у своїх наукових працях наголошували на обов'язковому віднесенні до сторони обвинувачення потерпілого [71; 72], у зв'язку із тим, що він безпосереднього постраждав від вчиненого кримінального правопорушення та є найбільш зацікавленим учасником кримінального провадження у справедливому покаранні підозрюваного, обвинуваченого [73, с. 720]. Вважаємо, що це правильно, оскільки кримінальний проступок і правопорушення є двосторонніми актами, на одній стороні якого завжди перебуває правопорушник (злочин), а на іншій стороні – його жертва (потерпілий).

З урахуванням наведеного вище, Верховна Рада України під час формування сторони захисту унеможливила її діяльність без обов'язкового входження до її суб'єктного складу особи, яка вчинила кримінальне правопорушення – підозрюваного, обвинуваченого (пункт 19 ч. 1 ст. 3 КПК України). Дійсно, без цього учасника двостороннього кримінально-правового

конфлікту на стороні захисту ця сторона взагалі була б недієздатною, а кримінальний процес став би безпредметним оскільки взагалі не зміг би функціонувати.

У той самий час другу сторону кримінально-правового конфлікту – потерпілого – законодавець безпідставно не включив до суб'єктного складу сторони обвинувачення, чим завдав цій стороні тяжкого ураження, залишивши прокурора одного в судових стадіях кримінального провадження, де він позбавлений можливості повноцінно змагатися з груповою стороною захисту.

Своїм безпідставним рішенням про невіднесення потерпілого до сторони обвинувачення законодавець розірвав зв'язок між кримінальним правопорушенням (правопорушник) і його наслідками (потерпілий), чим зруйнував самі основи кримінальної процесуальної діяльності, надав протитдії злочинності специфічними кримінальними процесуальними засобами спотвореної форми. Вбачаємо за доцільне зупинитись на питаннях:

– Чи віднесення замість потерпілого до сторони обвинувачення таких другорядних владних суб'єктів кримінального провадження як керівник органу досудового слідства, керівник органу дізнання, співробітник оперативного підрозділу може компенсувати допущену законодавцем втрату?

– Невже ці владні суб'єкти, які є третіми особами та не понесли від вчиненого кримінального правопорушення ані моральної, ані фізичної, ані майнової шкоди, можуть відчувати більший біль, більші потрясіння, більші страждання і більші муки, ніж потерпілий?

– Невже співробітник оперативного підрозділу, який за дорученням слідчого чи прокурора виконав лише одну слідчу (розшукову) дію і зовсім не знає матеріалів стосовно даної події, може забезпечити інтереси потерпілого краще від самої жертви кримінального правопорушення?

Абсурдність цієї ситуації є очевидною. Крім того, чинний КПК України надає підозрюваному, обвинуваченому значно більше процесуальних прав для відстоювання своїх інтересів у кримінальному провадженні, ніж потерпілому. Наголосимо, що у демократичній правовій державі це має бути навпаки,

оскільки потерпілий є об'єктом кримінально-правової охорони, а підозрюваний, обвинувачений є об'єктом кримінально-правового впливу. Порушені ж вчиненим кримінальним проступком чи правопорушенням суб'єктивні права потерпілого є природними (невід'ємними, недоторканими). При цьому права підозрюваного, обвинуваченого на понесення кримінальної відповідальності та покарання за вчинене кримінальне правопорушення є на порядок нижчими. Вони йменуються писаними й повинні забезпечуватися державою з обов'язковим урахуванням кримінального процесуального статусу цього учасника кримінального провадження [74, с. 125–128; 75, с. 68–72].

З урахуванням того, що природні права потерпілого є фундаментальними та їх забезпечення становить основу конституційного ладу України (ст. 3 Конституції України), то не підозрюваний, обвинувачений має бути центральною фігурою кримінального процесу, а потерпілий. Забезпечення його порушених кримінальним проступком чи правопорушенням природних прав має бути пріоритетом кримінальної процесуальної діяльності [76, с. 103].

Згідно чинного процесуального законодавства (ст. 55 КПК України) потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. Потерпілим є також особа, яка не є заявником, але якій кримінальним правопорушенням завдана шкода і у зв'язку з цим вона після початку кримінального провадження подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого.

Поряд із цим, чинний КПК України надає пріоритетного значення забезпеченню прав законвідступника і ставить підозрюваного, обвинуваченого в привілейоване положення, порівняно з участю потерпілого [77, с. 6–7]. Однак, рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 28.06.1985 року за NR (85)11

про положення потерпілого в межах кримінального права й кримінального процесу вимагають повного забезпечення прав потерпілого на всіх стадіях кримінального провадження без будь-якого виключення з обов'язковим внесенням суттєвих змін у цьому плані до внутрішнього законодавства [78].

Виходячи з наведеної аргументації та прямої протилежності процесуальних інтересів учасників двостороннього кримінально-правового конфлікту – підозрюваного, обвинуваченого та потерпілого, пропонуємо в законодавчому порядку віднести потерпілого разом з його законним представником і представником-адвокатом, які відстоюють разом з ним його інтереси, до сторони обвинувачення у кримінальному провадженні. Разом з цим, вилучити зі сторони обвинувачення керівника органу досудового слідства, керівника органу дізнання і співробітника оперативного підрозділу, як помилково туди залучених. Крім того, віднести до сторони обвинувачення ще й цивільного позивача, його представника та представника-адвоката, оскільки ці учасники процесу мають з прокурором і потерпілим спільний інтерес у справі та діють на всіх стадіях кримінального провадження. Виконання обов'язків сторони обвинувачення не може бути монополією лише одних владних суб'єктів кримінального провадження, у зв'язку з чим до суб'єктного складу сторони обвинувачення обов'язково повинні входити всі його учасники, маючи з прокурором, слідчим і дізнавачем спільний інтерес [79, с. 10–12].

За такого правильного формування сторона обвинувачення не буде руйнуватися за умови переходу кримінального провадження із досудового розслідування до судових стадій процесу, прокурор не залишатиметься наодинці з групою стороною захисту. Крім того, функція обвинувачення буде виконуватися її учасниками на належному організаційному та правовому рівні, а саме: прокурор забезпечуватиме не свої особисті права, а права потерпілого, цивільного позивача, суспільства і держави, в той час, коли потерпілий, цивільний позивач і їхні представники відстоюватимуть свої життєво важливі цінності, порушені вчиненим кримінальним проступком і правопорушенням [80]. Це буде ефективним засобом протидії сторони

обвинувачення зі стороною захисту у кримінальному провадженні, дійсним змаганням сторін кримінального конфлікту, а не його фікцією.

Покладаючи на сторону обвинувачення виконання основоположної (загальнопроцесуальної, наскрізної) функції обвинувачення, законодавець у ст. 3 КПК України надав тільки визначення його формі, що реалізується в досудовому розслідуванні (п. 13 ч. 1 ст. 3) та його формі, що реалізується в суді (п. 3 ч. 1 ст. 3), а саме поняття «функція обвинувачення» залишив без визначення. У теорії кримінального процесу ця містська наукова категорія і важливий правовий засіб протидії злочинності теж продовжує залишатися чітко не визначеною. Вперше наукове визначення категорії «функція обвинувачення» було надано наприкінці XIX ст. у такій формі: «функція обвинувачення – це вид кримінальної процесуальної діяльності, спрямований на викриття особи, яка вчинила злочин, з метою піддати її визначеному законом покаранню» [81, с. 483].

При цьому було наголошено, що кримінальна процесуальна функція обвинувачення є рушійною силою кримінального процесу. У радянську добу сутність функції обвинувачення та порядок її реалізації у кримінальному процесі аналізувалися в наукових працях вчених-процесуалістів, наприклад, М. С. Строговича [82, с. 188] та інших науковців. У сучасній незалежній Україні значна увага цієї проблемі приділялася в наукових працях вітчизняних вчених А. С. Альберта, Ю. М. Грошевого, О. Г. Яновської [83, с. 13; 84, с. 23; 68, с. 20] та інших науковців.

Разом з тим до сьогодні ані у теоретиків, ані у практиків, ані в законодавця ще не сформований єдиний концептуальний підхід до чіткого однозначного визначення терміну «кримінальна процесуальна функція обвинувачення». Одні вчені визначають функцію обвинувачення як один з основних видів процесуальної діяльності, другі – як один з основних напрямів діяльності, треті – як один з обов'язків владних суб'єктів кримінального провадження. Крім того, в юридичній літературі є ще й інші судження з цього питання.

Виходячи зі змісту терміну «функція», який походить від латинського слова «function», що перекладається як здійснення, виконання, робота, обов'язок, роль, призначення, коло діяльності [85, с. 653] та результатів аналізування поняття «кримінальна процесуальна функція обвинувачення», наведеного в наукових працях зазначених вище вчених, маємо можливість надати йому власного авторського визначення, яке не претендує на вичерпність і завершеність, у такій редакції: *«кримінальна процесуальна функція обвинувачення, що виконується у змагальному кримінальному провадженні, це визначений законом напрям кримінальної процесуальної діяльності, що цілеспрямовано реалізується кожним учасником сторони обвинувачення в межах наданих йому повноважень, спрямована на виявлення кримінальних правопорушень і встановлення й викриття осіб, які їх вчинили».*

Таким чином, із даного визначення визначення випливає, що функція обвинувачення:

- 1) є основоположною (загальнопроцесуальною, наскрізною);
- 2) є двигуном кримінального провадження (за її відсутності кримінальна процесуальна діяльність втрачає своє призначення: якщо немає обвинувачення, то немає й необхідності ані у захисті від нього, ані у відправленні правосуддя);
- 3) реалізується на груповій основі – стороною обвинувачення;
- 4) кожен учасник сторони обвинувачення діє в межах наданих йому повноважень;
- 5) провідне місце на стороні обвинувачення належить прокурору, оскільки тільки йому надано право приймати рішення про надання особі, яка вчинила кримінальне правопорушення, процесуальний статус підозрюваного, обвинуваченого;
- 6) на стадії досудового розслідування сторона обвинувачення формує початкове (матеріальне) обвинувачення у формі підготовки офіційного оформлення обвинувального акта, а в суді – у формі доведення істинності усіх положень цього акта шляхом підтримання обвинувачення перед судом.

Виходячи із законодавчого визначення початкової (матеріальної) форми обвинувачення як «твердження про вчинення певною особою діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, висунуте в порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством» (п. 13 ч. 1 ст.3 КПК України) і покладення повної відповідальності за достовірність обвинувачення в обох його формах на прокурора (ст. 291 КПК України), досить гостро постає потреба в законодавчому порядку запровадження до кримінального провадження нової, досудової стадії, що йтиме за стадією досудового розслідування, під назвою «порушення прокурором обвинувачення перед судом», бо вирішення питання про формування початкового (матеріального) обвинувачення в стадії досудового розслідування не є переконливим.

1.3. Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні

З прийняттям КПК України у 2012 році, який започаткував в Україні змагальну форму (тип, модель) кримінального провадження, виник судовий контроль у стадії досудового розслідування. Здійснення цього контролю законодавець поклав на нового владного суб'єкта цієї стадії – повноважного представника органів судової влади слідчого суддю (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України). Основним завданням цього владного суб'єкта є здійснення у визначеному КПК України порядку судового контролю за дотриманням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, залучених чи допущених до цього специфічного виду державно-правової діяльності. Запровадження судового контролю до стадії досудового розслідування обумовлене тим, що як у демократичній, правовій державі, так і в її змагальному кримінальному процесі, судова діяльність є найбільш дієвим засобом забезпечення прав і свобод людини і громадянина [86, с. 3; 87, с. 170].

Оскільки сторони кримінального провадження діють і в досудовій його стадії на основі принципу змагальності, то призначення слідчого судді тут полягає в тому, щоб забезпечити право всіх учасників процесу на доступ до суду, запобігти порушенням їх прав з боку владних суб'єктів досудового розслідування, які під час розслідування кримінальних правопорушень використовують широкий арсенал примусових заходів процесуального характеру, що іменуються заходами забезпечення кримінального провадження і визначені ч. 2 ст. 131 КПК України (серед яких: 1) виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; 2) накладення грошового стягнення; 3) тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; 4) відсторонення від посади; 4⁻¹) тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; 5) тимчасовий доступ до речей і документів; 6) тимчасове вилучення майна; 7) арешт майна; 8) затримання особи; 9) запобіжні заходи). За умови допущення такого порушення, слідчий суддя за зверненням (скаргою) відповідного учасника досудового розслідування зобов'язаний відновити його порушене право [88, с. 110]. Він також забезпечує недопущення порушень прав людини під час розгляду письмових клопотань дізнавача, слідчого та прокурора про застосування примусових заходів процесуального характеру.

Інакше кажучи, призначення слідчого судді у досудовому розслідуванні, полягає в тому, щоб цей уповноважений представник судової влади, який виступає в ролі незалежного арбітра, не допустив під час проведення досудового розслідування кримінального правопорушення, незаконних обмежень конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження з боку дізнавача, слідчого і прокурора у процесі виконання ними процесуальних дій і прийнятті процесуальних рішень, пов'язаних з можливістю такого обмеження лише на законних підставах [89, с. 142].

Науковці акцентують увагу на тому, що судовий контроль з боку слідчого судді здійснюється не за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, оскільки це є конституційним обов'язком прокурора, а лише за дотриманням прав людини у процесі здійснення кримінальної процесуальної

діяльності владними суб'єктами кримінального провадження – слідчим і прокурором. Таким чином, судовий контроль у досудовому розслідуванні є надійною гарантією забезпечення дії принципу верховенства права у кримінальному процесі, визначеного ст. 8 КПК України. Призначення судового контролю не пов'язане з вирішенням кримінального провадження по суті, а полягає лише у недопущенні безпідставного обмеження прав учасників кримінального провадження дізнавачем, слідчим і прокурором [90, с. 158].

Раніше нами було встановлено, що суть судового контролю виражається в тому, що жоден примусовий захід процесуального характеру не може бути застосований дізнавачем, слідчим і прокурором без проведення слідчим суддею попередньої перевірки на предмет його законності з послідуною дачею згоди чи відмови в дачі згоди на його застосування. Тож, судовий контроль є найвищою конституційною гарантією, що убезпечує права і свободи учасників досудового розслідування від будь-яких їх незаконних порушень з боку державних органів, які ведуть кримінальний процес. На відміну від інших владних суб'єктів досудового розслідування, які реалізують свої кримінальні процесуальні функції в односторонньому порядку, слідчий суддя реалізує судово-контрольну функцію лише в судових засіданнях, які іменуються судово-контрольними провадженнями [91, с. 133].

Науковці доводять, що дізнавач та слідчий у процесі здійснення розслідування вчиненого кримінального проступку чи правопорушення забезпечують права учасників процесу безпосередньо постраждалих від цих кримінальних правопорушень. Поряд із цим, прокурор наглядовими процесуальними засобами забезпечує права всіх учасників досудового розслідування від порушень їх владними суб'єктами, які безпосередньо розслідують кримінальні проступки і правопорушення, та від порушень прав одних учасників досудового розслідування іншими. У свою чергу слідчий суддя забезпечує права всіх учасників досудового розслідування від їх порушень тільки владними суб'єктами, які виступають від імені держави та наділені правом під час розслідування кримінальних правопорушень

застосовувати примусові заходи процесуального характеру, що суттєво обмежують конституційні права і свободи людини й громадянина [92].

Крім того, правозабезпечувальна діяльність дізнавача, слідчого та прокурора у досудовому розслідуванні реалізується постійно, є ініціативною, а правозабезпечувальна діяльність слідчого судді реалізується тільки за письмовими клопотаннями дізнавача, слідчого, прокурора й за скаргами учасників, які діють у стадії досудового розслідування, тому вона не є ні постійною, ні ініціативною, тобто носить пасивну й епізодичну форму. Проте ця діяльність:

- збільшує доказове значення матеріалів досудового розслідування;
- зміцнює авторитет слідчої і прокурорської діяльності;
- підвищує рівень правозабезпечувальної діяльності владних суб'єктів досудового розслідування;
- забезпечує оптимальні умови для відправлення правосуддя [93; 94, с. 69–78].

У той самий час, не дивлячись на неможливість здійснення судового контролю за власною ініціативою й не охоплення ним всієї процесуальної діяльності дізнавача, слідчого та прокурора, слідчий суддя посідає особливе місце у стадії досудового розслідування, оскільки виступає там не як гарант публічного інтересу, а як гарант охорони суб'єктивних прав особистості від сваволі держави в особі слідчого і прокурора. Всі контрольні повноваження, передбачені КПК України, а також всі рішення, що виносяться слідчим суддею у досудовому провадженні на їх основі, приймаються суддею виключно за одностороннім клопотанням дізнавача, слідчого, прокурора чи за скаргою іншого зацікавленого учасника досудового провадження [95, с. 128–133].

За таких умов слідчий суддя забезпечує не одне окреме право учасників досудового розслідування, а всю сукупність прав, які належать їм у кримінальному провадженні. У цій ситуації кожен учасник досудового розслідування не є простим спостерігачем застосування слідчим і прокурором примусових заходів процесуального характеру, що протирічать його інтересам,

а наділений реальними можливостями для оскарження їх до слідчого судді [96, с. 283–286].

На відміну від дізнавача, слідчого та прокурора, слідчий суддя не має права починати досудове розслідування, виконувати будь-які слідчі (розшукові) дії чи негласні слідчі (розшукові) дії, приймати будь-які процесуальні рішення обвинувального характеру. Це пов'язано із тим, що його судово-контрольна функція є суто правозахисною, ніяк не пов'язаною ані з безпосереднім розслідуванням кримінального провадження, ані з обвинуваченням особи, яка вчинила кримінальне правопорушення. Слідчий суддя забезпечує права та свободи будь-якого учасника досудового розслідування, незалежно від його процесуального статусу, від незаконного обмеження їх дізнавачем, слідчим і прокурором [95, с. 128–133]. Науковці констатують, що без використання унікальних повноважень слідчого судді кримінально-процесуальна діяльність дізнавача, слідчого і прокурора не може бути повноцінною [97, с. 15–19].

Відзначаючи особливе місце, що належить слідчому судді у стадії досудового розслідування, не слід ставити його в положення головного владного суб'єкта цієї стадії кримінального провадження, якими по праву є тільки дізнавач чи слідчий, що виконує основний обсяг матеріально-пошукового дослідження. Особливу роль слідчого судді у стадії досудового розслідування можна вбачати в пріоритетності його правозахисної діяльності, не дивлячись на те, що сам вид цієї процесуальної діяльності є тільки єдиним напрямом досудового розслідування [98, с. 590].

Наголосимо, що усі законні вимоги слідчого судді, виражені в його ухвалах, постановлених і прийнятих у судово-контрольних провадженнях рішеннях за клопотаннями дізнавача слідчого, прокурора чи за скаргами учасників досудового розслідування, є обов'язковими для дізнавача, слідчого, прокурора так всіх учасників цієї стадії процесу [99, с. 30–32].

Основна мета судово-контрольної діяльності слідчого судді – досягнення такого стану в стадії досудового розслідування, щоб права та свободи її учасників були надійно захищені від будь-яких порушень з боку держави в

особі слідчого й прокурора [100, с. 136–148]. Судово-контрольна діяльність слідчого судді базується на положеннях Конституції України (ст. 55), відзначається офіційним характером функціонування, чітко визначеними нормами КПК України, компетенцією й правовими засобами діяльності (повноваження, форми, методи), специфікою кримінальних процесуальних рішень. Судово-контрольна діяльність слідчого судді пронизує всі етапи досудового розслідування.

Слідчий суддя є суддею суду першої інстанції, який обирається на посаду слідчого судді зборами суддів цього суду за пропозицією голови суду або за пропозицією будь-якого судді цього суду, якщо пропозиція голови суду не була підтримана, на строк не більше трьох років і може бути переобраний повторно. Обов'язки слідчого судді, під час розгляду клопотання щодо проведення негласних слідчих (розшукових) дій у випадках, визначених ст. 247 КПК України, виконує слідчий суддя відповідного апеляційного суду, у межах територіальної юрисдикції якого перебуває орган досудового розслідування, а в кримінальних провадженнях щодо правопорушень, до підсудності Вищого антикорупційного суду, – слідчим суддею Вищого антикорупційного суду (п. 18 ч. 1 ст. 3 ст. 247 КПК України); ч. 5 ст. 21 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).

До обрання слідчого судді відповідного суду його повноваження здійснює найстаріший за віком суддя цього суду. Слідчий суддя не звільняється від виконання своїх основних обов'язків, проте здійснення ними повноважень із судового контролю за недопущенням незаконних обмежень прав і свобод учасників кримінального провадження під час розслідування кримінальних правопорушень враховується під час розподілу судових справ, бо має пріоритетне значення. Надані слідчим суддям кримінальні процесуальні повноваження дають їм повну можливість для попередження та усунення будь-яких порушень прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження [101, с. 232–233].

Питання про місце та роль слідчого судді у кримінальному процесуальному механізмі забезпечення прав учасників кримінального провадження має теоретичне й практичне значення, проте продовжує залишатися ще недостатньо дослідженим, позаяк є новим інститутом чинного КПК України. За своїм характером процесуальна діяльність слідчого судді у стадії досудового розслідування є дієвим державно-правовим способом реагування на будь-які протиправні дії дізнавача, слідчого і прокурора, що порушують права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження. Виконання цього завдання є прямим обов'язком слідчого судді перед учасниками кримінального провадження та державою [102].

Свої правозахисні дії слідчий суддя реалізує у строго визначеному законом порядку та лише в межах наданих йому повноважень. У зв'язку з цим, правозахист з боку слідчого судді можна визначити як організовану за функціональним принципом і строго регламентовану кримінальним процесуальним законодавством його діяльність, спрямовану на недопущення незаконних обмежень прав учасників стадії досудового розслідування її основними владними суб'єктами сторони обвинувачення – дізнавачем, слідчим і прокурором під час виконання слідчих (розшукових) дій і застосування заходів забезпечення кримінального провадження.

Від надійного забезпечення прав учасників досудового розслідування у значній мірі залежить також всебічне, повне, неупереджене і швидке розслідування кримінального правопорушення дізнавачем і слідчим.

Загальновідомо, що стадія досудового розслідування є найбільш пов'язаною із застосуванням примусових заходів процесуального характеру, які суттєво обмежують конституційні права і свободи її учасників. Саме цим обумовлена наявність у цій стадії судово-контрольної функції, яку реалізує слідчий суддя у трьох процесуальних формах:

- 1) ухвалення рішень про застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) надання дозволу на проведення окремих слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій;

3) розгляду скарг учасників кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора [103, с. 4].

Необхідно зазначити, що ані за характером, ані за направленістю, ані за предметом, ані за результатами судово-контрольна діяльність слідчого судді не має ознак правосуддя, оскільки не пов'язана з вирішенням питань про доведеність винуватості обвинуваченого (підсудного) у вчиненні кримінального правопорушення та його покаранням [104, с. 262–268].

Процесуальна діяльність слідчого судді обмежується лише стадією досудового розслідування та носить суто правозабезпечувальний характер. Перші дві форми судового контролю носять превентивну спрямованість, а третя – невідкладну. Наприклад, розглядаючи письмове клопотання дізнавача, слідчого, погоджене з прокурором, або письмове клопотання самого прокурора про застосування до певного учасника досудового розслідування конкретного заходу забезпечення кримінального провадження чи надання дозволу на виконання конкретної слідчої (розшукової) дії, слідчий суддя за результатами проведеного ним судово-контрольного провадження, приймає ухвалу про застосування означеного в клопотанні заходу забезпечення кримінального провадження чи надання дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії чи негласної слідчої (розшукової) дії.

Якщо результати судово-контрольного провадження не дають підстав для задоволення клопотання дізнавача, слідчого, прокурора, слідчий суддя виносить ухвалу про відмову у застосуванні зазначеного в письмовому клопотанні заходу забезпечення кримінального провадження, про відмову дачі дозволу на проведення слідчої (розшукової) дії або негласної слідчої (розшукової) дії. Чинним КПК України визначено, що за письмовим клопотанням прокурора або дізнавача, слідчого, погодженого з прокурором, слідчий суддя приймає рішення (ухвали) щодо застосування більшості заходів про забезпечення кримінального провадження, а саме: привід (ст. 142),

накладення грошового стягнення (ст. 146), тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом (ст. 151), відсторонення від посади (ст. 156), тимчасовий доступ до речей і документів (ст. 163), арешт майна (ст. 172), запобіжні заходи (ст. 176) [4].

При цьому розгляд клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження (крім примусового супроводження особи до місця її виклику (привід) та накладення грошового стягнення за невиконання процесуальних обов'язків), слідчий суддя проводить в умовах змагальності сторін. У той самий час розгляд слідчим суддею клопотань прокурора чи клопотань дізнавача, слідчого, погоджених з прокурором, про проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій не може проводитися в умовах змагальності сторін через специфіку цих процесуальних дій. Третя форма судового контролю, яку називають розглядом скарг учасників досудового розслідування на рішення, дії чи бездіяльність слідчого та прокурора, реалізується слідчим суддею тільки в умовах змагальності сторін кримінального провадження [105].

Таким чином, перші дві форми правозабезпечувальної діяльності слідчого судді ініціюються дізнавачем, слідчим і прокурором, а третя – зацікавленими учасниками кримінального провадження з обох сторін шляхом подачі письмової скарги з вимогою забезпечити порушене або безпідставно обмежене дізнавачем, слідчим чи прокурором їхнє право [106, с. 83]. Так, ч. 1 ст. 303 КПК України передбачено, що на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора:

1) бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у неповерненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом

строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;

2) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, одним із близьких родичів або членом сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захисником померлого, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього Кодексу, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником;

9¹) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

10) повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником;

11) відмова слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9¹ частини першої статті 284 цього Кодексу, – стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником.

Необхідно зазначити, що ухвала слідчого судді про надання дозволу слідчому, прокурору на проведення конкретної слідчої (розшукової) дії чи негласної слідчої (розшукової) дії виконується тільки один раз, оскільки обмежувати конституційні права особи кілька разів на підставі однієї і тієї ж ухвали слідчого судді неприпустимо.

Стосовно оскарження рішень, дій і бездіяльності дізнавача, слідчого та прокурора, тут законодавець визначив перелік тих із них, які суттєво обмежують конституційні права конкретних учасників процесу або перешкоджають подальшому руху кримінального провадження до правосуддя [107, с. 443–449]. Усі інші процесуальні дії і рішення дізнавача, слідчого і прокурора не підлягають оскарженню слідчого судді, оскільки це може повністю паралізувати досудове розслідування як самостійний вид державно-правової діяльності.

Вичерпний перелік рішень, дій і бездіяльності слідчого і прокурора, які можуть бути оскаржені до слідчого судді, а також учасників досудового

розслідування, уповноважених на подання таких скарг, чітко визначений ст. 303 КПК України. Межі судово-контрольного розгляду скарги визначаються її вимогами та характером рішення, дії чи бездіяльності дізнавача, слідчого чи прокурора, що оскаржується. Розгляд скарги слідчий суддя проводить у відкритому судовому засіданні (судово-контрольному провадженні) з обов'язковою участю сторін, тобто, в умовах їхньої змагальності [98, с. 112–114].

Під час розгляду скарги учасника досудового розслідування слідчий суддя має право витребувати будь-які матеріали, що відносяться до цієї скарги і можуть мати значення для перевірки її доводів, а учасник, який звернувся зі скаргою, може заявляти слідчому судді клопотання про виклик в судові засідання свідків, витребування документів тощо [109, с. 653–654]. Судово-контрольне провадження за скаргою учасника досудового розслідування слідчий суддя завершує постановленням вмотивованої ухвали про:

- скасування рішення слідчого чи прокурора;
- зобов'язання припинити дію;
- зобов'язання вчинити певну дію;
- відмову у задоволенні скарги (ч. 1 ст. 307 КПК України).

Запровадивши до стадії досудового розслідування судово-контрольну форму забезпечення прав, свобод і законних інтересів її учасників, законодавець України не надав поняттю «судовий контроль» термінологічного визначення ані у ст. 3, ані в інших нормах КПК України. Відсутність розкриття усіх складових цього поняття, у тому числі й характеристики судових рішень, що приймаються під час здійснення судового контролю, а також відсутність офіційного тлумачення Конституційним Судом України конституційного терміна «вмотивоване рішення суду» щодо застосування запобіжних заходів (ч. 2 ст. 29 Конституції України) – дозвоільне чи імперативне, змусили законодавця покласти на слідчого суддю обов'язок особисто застосовувати всі заходи забезпечення кримінального провадження, перетворивши його із незалежного арбітра у владного суб'єкта досудового розслідування, який бере

безпосередню участь у прийнятті процесуальних рішень суто обвинувального характеру, чого в діяльності слідчого судді не повинно бути [110].

Судовий контроль у досудовому розслідуванні не є новим інститутом для кримінального процесу України. За статутом кримінального судочинства Російської імперії 1864 року (на той час Україна входила до її складу) судовий контроль здійснювався лише у формі надання дозволів слідчому на проведення певних слідчих дій і розгляду скарг слідчого на вказівки прокурора [111]. Переконані, що сьогодні у змагальному процесі України слідчий суддя має надавати дізнавачу, слідчому прокурору лише дозвіл або відмовляти їм у наданні дозволу на застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а не особисто застосовувати ці заходи, стаючи в один ряд з обвинувачами, що розмиває задекларовану ч. 3 ст. 22 КПК України межу між функцією обвинувачення і функцією судового контролю [112].

Наголосимо, що неможна охороняти права учасників досудового розслідування від незаконного їх обмеження дізнавачем, слідчим чи прокурором, в одних випадках застосовуючи дозвільний порядок, а в інших випадках імперативний, як це має місце сьогодні за чинним КПК України. Тут без офіційного тлумачення цих взаємовиключаючих норм процесуального закону не можна обійтися. Для слідчого судді головним має стати лише проведення у судово-контрольному провадженні глибокої перевірки наявності чи відсутності законних і достатніх підстав для застосування дізнавачем, слідчим чи прокурором певного заходу забезпечення кримінального провадження з тим, щоб надати їм дозвіл чи відмову в наданні дозволу на його застосування. Визначати ж нагальну необхідність у застосуванні конкретного заходу забезпечення кримінального провадження і безпосередньо самому його застосовувати – не можна відносити до компетенції слідчого судді, бо це перетворює його із неупередженого арбітра в обвинувача [113].

Невипадково законодавець прийшов до висновку про недопустимість слідчого судді, який брав участь у досудовому розслідуванні конкретного кримінального правопорушення, до участі у розгляді кримінального

провадження щодо цього правопорушення ані в суді першої інстанції, ані в судах апеляційної та касаційної інстанцій (ч. 1 ст. 76 КПК України). Пояснюється це тим, що виконання слідчим суддею судово-контрольної функції в досудовому розслідуванні відчутно впливає на формування його внутрішнього переконання щодо винуватості чи невинуватості підозрюваного, обвинуваченого, підсудного [114].

Зауважимо, що на відміну від кримінальних процесуальних повноважень прокурора, дізнавача і слідчого, чітко та повно визначених в окремих статтях чинного КПК України, повноваження слідчого судді у хаотичному порядку розкидані по різних статтях кодексу. Крім того, вони є ще й далеко не повними, а деякі з них потребують перегляду. Після їх перегляду і доповнення всі кримінальні процесуальні повноваження слідчого судді у досудовому розслідуванні мають бути згруповані та закріплені в окремій статті КПК України. Це забезпечить нормальне функціонування цього важливого кримінального процесуального інституту [115, с. 3–7; 93]. Поряд із цим, у законодавчому порядку необхідно також визначити, до якого напряму діяльності слідчого судді відносять такі його додаткові повноваження як:

- встановлювати та поновлювати процесуальні строки;
- розглядати відводи;
- здійснювати допит свідка, потерпілого під час досудового розслідування у судовому засіданні;
- вирішувати питання про речові докази.

Необхідно відзначити, що за всі роки функціонування нового КПК України з'явилася достатня кількість наукових публікацій щодо ролі судового контролю у досудовому розслідуванні [116, с. 7–31; 117, с. 297–303; 89, с. 141–146; 90, с. 157–164; 91, с. 215–217; 95, с. 128–133]. Наприклад, С. Шаренко наголошує, що чинна нормативна модель компетенції слідчого судді під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження та продовження строку їх дії є оптимальною. Вона окреслює напрями формування цілісного уявлення щодо оптимальної моделі компетенції слідчого судді під час

застосування заходів забезпечення кримінального провадження з урахуванням доктринальних позицій і наявних законопроектних ініціатив, спрямованих на обмеження його компетенції та зарахування повноважень щодо прийняття рішення про застосування окремих заходів забезпечення кримінального провадження до компетенції слідчого. При цьому авторка констатує, що часткове передання повноважень щодо застосування особистого зобов'язання й особистої поруки слідчому диференціює уніфікований порядок застосування запобіжних заходів, що може призвести до неправомірного обмеження конституційних прав і свобод підозрюваного [117, с. 297–298]

Результати аналізування наукових праць дозволяють зробити висновок про те, що судовий контроль є самостійною кримінальною процесуальною функцією, яка продовжує залишатися чітко не визначеною на законодавчому рівні, що суттєво ускладнює його розуміння як у теорії кримінального процесу, так і в практичній діяльності владних суб'єктів кримінального провадження.

Так, одні науковці визначають судовий контроль як діяльність слідчого судді із забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження від незаконного їх обмеження дізнавачем, слідчим прокурором [116, с. 9]. Другі характеризують цей вид кримінальної процесуальної діяльності як самостійну специфічну функцію судових органів, що направлена на забезпечення конституційних прав учасників кримінального провадження [118, с. 28]. Треті окреслюють його як самостійне з'ясування слідчим суддею обставин вчиненого кримінального правопорушення з визначеного кола питань (досліджуваних фактів) з метою недопущення порушення прав особи слідчим і прокурором [119, с. 75–78].

Виходячи з викладеного, можна надати терміну «судовий контроль у стадії досудового розслідування» авторського визначення, що не претендує на вичерпність й остаточність у такій редакції: *«судовий контроль у стадії досудового розслідування – це самостійна кримінальна процесуальна функція органів кримінального правосуддя, що направлена на забезпечення конституційних прав людини від незаконного їх обмеження владними*

суб'єктами означеної стадії, наділених повноваженнями на застосування примусових заходів процесуального характеру у процесі збирання та закріплення доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, яка реалізується слідчим суддею у визначеній законом кримінальній процесуальній формі».

Під кримінальною процесуальною формою в цьому визначенні слід розуміти проведення слідчим суддею у судово-контрольних провадженнях фундаментальних перевірок законності та обґрунтованості письмових клопотань слідчого й прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення певних слідчих (розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій, а також письмових скарг учасників кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність владних суб'єктів.

Окремо наголосимо, що запровадивши до стадії досудового розслідування судово-контрольну форму забезпечення прав і свобод учасників процесу, законодавець України також не врегулював кримінальний процесуальний порядок (процедуру) проведення судово-контрольних проваджень, чим суттєво ускладнив функціональну діяльність слідчого судді.

Висновки до розділу 1

1. Доведено, що кримінальна процесуальна діяльність є найскладнішим видом вітчизняного судочинства, специфіка якого обумовлена особливістю цілей і завдань, пов'язаних із протидією найтяжчим порушенням законів – злочинам.

2. У законодавчому порядку необхідно віднести суди, які розглядають кримінальні провадження, до спеціалізованих кримінальних судів з обов'язковим віднесенням їх до системи державних органів, які безпосередньо протидіють злочинності, оскільки державний орган, що застосовує норми кримінального права, визнання особи винуватою у вчиненні правопорушення

та призначає їй покарання, не може не входити до системи органів, які ведуть протидію злочинності, бо поза вироком кримінального суду протидія злочинності взагалі є неможливою і безпредметною.

3. Доцільно виключити із чинного КПК України використання процесуального терміну «досудове розслідування» в різних значеннях: як окремої форми кримінального провадження; як самотійної стадії кримінального провадження; як виду дослідження обставин кримінальних правопорушень. Це дезорганізує кримінальну процесуальну діяльність і вимагає законодавчого удосконалення термінологічної визначеності означеного поняття.

4. Необхідно вивести органи досудового слідства зі структури органів Національної поліції, органів безпеки і органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, з подальшим віднесенням їх до структури Державного бюро розслідувань, оскільки перебування досудового слідства в структурі зазначених вище правоохоронних органів на правах їхніх підрозділів не відповідає вимогам пункту 14 статті 92 Конституції України ані з точки зору надання органам досудового слідства самотійного місця в державному апараті України, ані з точки зору регулювання їхньої діяльності окремим спеціальним слідчоустрійним законом України. Сьогоднішня «васальна» залежність слідчих, підпорядкованих органам Національної поліції, органам безпеки, органам, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, суттєво перешкоджає якісному розслідуванню вчинених кримінальних правопорушень і знецінює саму слідчу діяльність.

5. Доведено, що досудове розслідування кримінальних правопорушень є фундаментом кримінального провадження, бо за своїм характером і змістом воно є найоб'ємнішим і найскладнішим видом кримінальної процесуальної діяльності, пов'язаної з проведенням матеріально-пошукового дослідження, спрямованого на пошук, закріплення, перевірку, оцінювання, накопичення інформації, тобто, формування основної доказової бази за кримінальним провадженням, без чого суд не може здійснити акт правосуддя.

6. Враховуючи визначальну роль органів досудового слідства в системі органів кримінального провадження, запропоновано не обмежуватися регламентацією їхньої діяльності лише суто процедурним законом, яким є чинний КПК України, а обов'язково приймати спеціальний слідчоустрійний закон України «Про досудове слідство», якими вже є закони «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру». Через відсутність слідчоустрійного закону «Про досудове слідство» кримінальна юстиція України до сьогодні функціонує неефективно, оскільки її причинно-діалектна єдність, що відзначається таким взаємозв'язком, за якого один вид кримінальної процесуальної діяльності входить до структури іншого виду кримінальної процесуальної діяльності в якості його обов'язкового функціонального елемента, ще не набула свого остаточного оформлення.

7. Виходячи з того, що основним призначенням дізнавача і слідчого є виконання функції розслідування кримінального правопорушення, а не реалізація кримінальної процесуальної неподільної функції обвинувачення, покладеної ст. 131–1 Конституції України виключно на прокурора, то обґрунтоване віднесення їх законодавцем до сторони обвинувачення, оскільки вони збирають докази під безпосереднім процесуальним керівництвом прокурора, не означає надання їм права приймати процесуальні рішення обвинувального характеру навіть за попереднім погодженням з наглядаючим прокурором. Усі обвинувальні рішення за кримінальним провадженням прокурор зобов'язаний приймати особисто. Між поняттями «обвинувач» і «учасник кримінального провадження, який діє на стороні обвинувачення», є велика різниця. Обвинувач – це тільки прокурор, а учасник сторони обвинувачення – це і дізнавач, і слідчий, і потерпілий, і законний представник потерпілого, і представник-адвокат потерпілого, і цивільний позивач, і представники цивільного позивача. З урахуванням цього, дізнавача і слідчого необхідно позбавити наданого їм права на прийняття обвинувальних рішень за погодженням з прокурором.

8. У зв'язку з тим, що поняття «змагальність сторін кримінального провадження» ще не знайшло свого остаточного визначення ні в законодавстві, ні в теорії кримінального процесу, надано авторське його визначення у такій редакції: *«змагальність сторін кримінального провадження – це сутнісна системоутворююча організаційно-функціональна ознака кримінального процесу, в якій чітко відображено врегульований спеціально дозвільними нормами кримінального процесуального закону порядок діяльності рівноправних сторін – сторони обвинувачення і сторони захисту, забезпечуючі їм реальну можливість брати активну участь в дослідженні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та вільно оперувати доказами перед незалежним судом з метою забезпечення законного, обґрунтованого і справедливого вирішення ним кримінального конфлікту»*. Зважаючи на те, що в такій редакції це поняття сформульовано вперше, воно не претендує на вичерпність і остаточність.

9. Обґрунтовано, що законодавець помилково відніс до сторони обвинувачення керівників органів дізнання і органів досудового слідства та співробітників оперативних підрозділів, які за письмовими дорученнями дізнавачів, слідчих і прокурорів виконують у кримінальному провадженні окремі слідчі (розшукові) дії або окремі негласні слідчі (розшукові) дії, оскільки ці владні суб'єкти виконують у кримінальному провадженні лише організаційно-управлінські функції по відношенню до підпорядкованих їм дізнавачів і слідчих, чи виконують окремі процесуальні дії за дорученням дізнавачів, слідчих і прокурорів, у зв'язку з чим не вступають у правовідносини з іншими учасниками кримінального провадження і на них навіть не розповсюджується інститут відводу від участі у цьому провадженні. Більше того, жодне рішення, дія чи бездіяльність цих владних суб'єктів досудового розслідування не підлягає оскарженню до слідчого судді. Виходячи з цього, наголошується на нагальній необхідності вилучення означених владних суб'єктів, які діють у стадії досудового розслідування, зі сторони обвинувачення, бо цього не дозволяє їхнє процесуальне положення.

10. З урахуванням двосторонності кримінального правопорушення (кримінального конфлікту), на одній стороні якого знаходиться особа, яка безпосередньо вчинила це правопорушення (законовідступник), а на іншій стороні якого знаходиться жертва вчиненого правопорушення – потерпілий (законослухняна особа), законодавець зобов'язаний у невідкладному порядку віднести потерпілого до сторони обвинувачення, без якого ця сторона не може вважатися повноцінною. Визнавши підозрюваного, обвинуваченого основним учасником сторони захисту і виключивши потерпілого зі сторони обвинувачення, законодавець розірвав двосторонній зв'язок між кримінальним правопорушенням і його наслідками, чим завдав суттєвого ураження кримінальним процесуальним правовідносинам, а самому принципу змагальності та рівності сторін надав спотвореної форми, перетворивши його в юридична фікцію.

11. Обґрунтована особлива роль слідчого судді у стадії досудового розслідування, що обумовлена пріоритетністю його правозабезпечувальної (правозахисної) діяльності, яка пронизує всі етапи досудового розслідування кримінального правопорушення.

12. Вказано на необхідність надання кримінальному процесуальному терміну «судовий контроль» чіткого і повного законодавчого визначення, бо його невизначеність тягне за собою безпідставне імперативне застосування слідчим суддею усіх заходів забезпечення кримінального провадження, перетворюючи його із незалежного правозабезпечувального арбітра у владного суб'єкта досудового розслідування, приймаючого окремі процесуальні рішення суто обвинувального характеру, що в діяльності слідчого судді повинно виключатися повністю.

13. Доведено, що кримінальні процесуальні повноваження слідчого судді ще є далеко не повними, а окремі з них потребують перегляду; актуальною залишається необхідність в їх згрупуванні в окремій статті чинного КПК України.

14. Надано авторське визначення поняттю «судовий контроль» у такій редакції: *«судовий контроль у стадії досудового розслідування – це самостійна кримінальна процесуальна функція органів кримінального правосуддя, що направлена на забезпечення конституційних прав людини від її незаконного обмеження владними суб'єктами означеної стадії кримінального провадження, наділених повноваженнями на застосування примусових заходів процесуального характеру у процесі збирання, закріплення та перевірки доказів під час розслідування кримінальних правопорушень, яка реалізується слідчим суддею у визначеній законом кримінальній процесуальній формі».*

Положення цього розділу було відображено у таких наукових працях дисертанта [38; 91; 106].

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ ВІДНОСИН У СТАДІЇ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Сутність і види кримінальних процесуальних відносин у досудовому розслідуванні

У будь-якому суспільстві люди вступають у різноманітні відносини між собою щодо різних питань. Серед них особливе місце посідають ті суспільні відносини, що врегульовані правом і йменуються правовідносинами. Незважаючи на те, що правовідносини є різновидом суспільних відносин, вони через свої специфічні особливості та притаманні їм риси й ознаки слід розглядати як особливий різновид суспільних відносин. Тож, «правовідносини це правовідносини, які мають імперативний характер, що виникають між апаратом держави та особами, які ґрунтуються на нормах кримінального-процесуального та міжнародного права з приводу захисту особи, суспільства, держави, міжнародного правопорядку та безпеки від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [120, с. 193]. Правовідносинам властиві такі особливості:

- 1) врегульованість правом;
- 2) наявність прав і обов'язків у взаємодіючих учасників;

3) набуття відповідного правового статусу кожним учасником залежно від виду правовідносин між ними;

4) встановлення відповідальності за невиконання правових норм [121, с. 66].

За загальним правилом, право не породжує виникнення нових правових відносин, воно лише трансформує найважливіші суспільні відносини в усіх сферах людської діяльності в правовідносини. Лише в окремих випадках право може породити правовідносини без попередньої наявності суспільних відносин.

Правовідносини вирізняються залежно від галузі права, яка їх регулює. Модель кримінальних процесуальних відносин обумовлена чинним КПК України. Кримінальні процесуальні відносини є сутністю кримінального провадження. У зв'язку з цим, теоретичне осмислення їх природи має не лише наукове, але й практичне значення. Зауважимо, що особливого значення ці правовідносини набули після прийняття Конституції України 1996 року, яка надала правам людини і громадянина найвищої цінності, а їх затвердження і забезпечення визнала головним обов'язком держави (ст. 3 Основного закону).

Частину із визначених Конституцією України прав громадяни реалізують у сфері кримінального процесу через свої суб'єктивні права і обов'язки. Виходячи з положень і вимог Конституції, новий КПК України суттєво розширив перелік кримінальних процесуальних прав громадян, залучених чи допущених до сфери кримінальної процесуальної діяльності, і тим самим розширив їх можливості впливати на хід і результати кримінального провадження. Запровадження ж змагальної форми кримінального судочинства потягло за собою суттєве підвищення ролі судового контролю за недопущенням незаконних обмежень прав учасників кримінального провадження з боку повноважних представників державної влади – дізнавача, слідчого і прокурора (п. 18 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Зауважимо, що правовідносини пронизують всі стадії кримінального судочинства. Немає процесуальних дій, реалізованих поза правовідносинами, як немає жодного учасника кримінального провадження, який би міг

реалізувати свої права та виконати обов'язки поза правовідносинами. Кримінальні процесуальні правовідносини є необхідним засобом реалізації норм права, а також обов'язковою з'єднуючою ланкою між процесуальною нормою і тим результатом, для досягнення якого вона була прийнята [122]. Кримінальні процесуальні правовідносини виникають, розвиваються та припиняються в межах кримінальної процесуальної діяльності.

Особливістю кримінальних процесуальних правовідносин є те, що вони реалізуються в найгострішій сфері соціальної практики, що йменується кримінальним судочинством, і де існує найбільша небезпека порушення конституційних прав і свобод людини і громадянина. Крім того, дії будь-якого владного суб'єкта кримінального процесуального правовідношення жорстко обмежені правовими приписами: правами, заборонами, обов'язками. Наприклад, слідчий зобов'язаний діяти виключно в межах, визначених чинним КПК України. Він не може проводити процесуальних дій, не передбачених законом, а проведена ним процесуальна дія, що визначена законом, має бути оформлена у чіткій відповідності з вимогами закону. Доказ, отриманий слідчим з порушенням цих правил, визнається недопустимими [120].

Недопустимість доказів та відомостей, які стосуються особи підозрюваного, обвинуваченого визначена ст. 88 КПК України, а саме: докази, які стосуються судимостей підозрюваного, обвинуваченого або вчинення ним інших правопорушень, що не є предметом цього кримінального провадження, а також відомості щодо характеру або окремих рис характеру підозрюваного, обвинуваченого є недопустимими на підтвердження винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. Процесуальний закон (ст. 89 КПК України) щодо визнання доказів недопустимими встановив, що суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення. У разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо

таке дослідження було розпочате. Сторони кримінального провадження, потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими.

Кримінальні процесуальні відносини, що виникають, розвиваються і припиняються у стадії досудового розслідування, є дуже різноманітними як за характером, так і за суб'єктним складом. Суб'єкти правовідносин – це учасники досудового розслідування, які за допомогою правових норм чинного КПК України наділяються відповідними правами та юридичними обов'язками. Через публічний характер кримінальної процесуальної діяльності специфічною особливістю кожного кримінального процесуального відношення є наявність у ньому представника органу державної влади: дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді та інших. Без цих обов'язкових владних суб'єктів не може розвиватися кримінальна процесуальна діяльність і не можуть виконуватися її завдання.

Владні повноваження означених суб'єктів використовуються під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження; виконанні певних процесуальних дій, у процесі закриття кримінального провадження чи направлення його до суду; за умови скасування постанов дізнавачів і слідчих тощо. Проте, всі ці владні повноваження реалізуються лише в межах кримінальних процесуальних відносин. Владні суб'єкти досудового розслідування відносяться до категорії лідируючих учасників процесуальних відносин, виконують свої функції в «чужих» інтересах. Без правовідносин з ними жоден учасник досудового розслідування не може реалізувати свої права і виконати покладені на нього обов'язки [123, с. 54].

Кримінальним процесуальним правовідносинам досудового розслідування, як і правовідносинам всього кримінального провадження, притаманна багатосуб'єктність. Крім обов'язкових владних суб'єктів учасниками кримінальних процесуальних відносин у стадії досудового

розслідування також є всі інші особи, залучені чи допущені до кримінального провадження та наділені відповідними процесуальними правами і обов'язками.

З урахуванням призначення, характеру процесуальної діяльності, особливостей процесуального становища та ступеня зацікавленості в результатах судового провадження, учасників кримінальних процесуальних відносин, діючих у стадії досудового розслідування, прийнято поділяти на три групи:

- владні суб'єкти, які ведуть кримінальний процес і виконують його завдання: дізнавач, керівник органу дізнання, слідчий, керівник органу досудового слідства, прокурор, слідчий суддя;

- учасники, що мають особистий кримінально-правовий інтерес у кримінальному провадженні:

- 1) підозрюваний, обвинувачений (підсудний);

- 2) потерпілий;

- 3) цивільний позивач;

- 4) цивільний відповідач;

- 5) особи, що представляють у кримінальному провадженні інтереси цих учасників:

- а) законний представник і захисник підозрюваного, обвинуваченого (підсудного);

- б) представник – адвокат потерпілого і законний представник потерпілого;

- в) представник – адвокат цивільного позивача і законний представник цивільного позивача;

- г) представник – адвокат цивільного відповідача;

- учасники що сприяють державним органам у здійсненні кримінальної процесуальної діяльності – свідки, експерти, поняті, спеціалісти, перекладачі інші [124, с. 37; 125, с. 9–10; 126, с. 13].

Проте, з урахуванням зміни вітчизняного змішаного (континентального) кримінального процесу на змагальний, більш доречним є поділ учасників

кримінальних процесуальних відносин, що визначений главою 3 нового КПК України, а саме:

- 1) суд;
- 2) учасники кримінального провадження зі сторони обвинувачення;
- 3) учасники кримінального провадження зі сторони захисту;
- 4) інші учасники кримінального провадження.

Як бачимо, кримінальні процесуальні відносини виникають і розвиваються між різними учасниками кримінального провадження. Тільки через правовідносини вони реалізують свої права та обов'язки. Неоднакова їх роль під час розслідування кримінальних правопорушень (кримінальних проступків і злочинів). Різний ступінь їх впливу на хід і результати розслідування цих правопорушень. У зв'язку з цим, неоднаковим є обсяг їхніх правомочностей, проте, дії всіх учасників досудового розслідування є взаємопов'язаними, оскільки взаємопов'язані відносини, в які вони вступають під час розслідування правопорушень [122].

Для того, щоб стати учасником кримінальних процесуальних відносин, необхідно бути правосуб'єктним, що складається із правоздатності та дієздатності. Правоздатність – це здатність учасника правовідносин мати суб'єктивні права та юридичні обов'язки. Правоздатність виникає з моменту народження і припиняється зі смертю людини.

Кримінальна процесуальна правоздатність пов'язана з правоздатністю у матеріальному праві, коли визначається її можливість особи бути учасником кримінального провадження і означає здатність мати кримінальні процесуальні права і обов'язки. Вона визнається в рівній мірі за всіма фізичними та юридичними особами. Кримінальна процесуальна дієздатність пов'язується зі здатністю особистої реалізації кримінальних процесуальних прав і виконанням обов'язків у кримінальному провадженні. Оскільки кримінальна процесуальна дієздатність представляє собою здатність учасника кримінального провадження самостійно здійснювати юридично значущі дії, то основним питанням тут є момент виникнення процесуальної дієздатності й правових наслідків її

відсутності в учасника кримінального процесуального відношення [127, с. 60–63].

Кримінальна процесуальна дієздатність залежить від віку і стану здоров'я. Наприклад, процесуальна дієздатність підозрюваного, обвинуваченого встановлена з урахуванням віку, з якого настає кримінальна відповідальність, а потерпілого і свідка – незалежно від віку. Наявність у них психічної хвороби тягне при збереженні процесуальної правоздатності повну чи часткову втрату дієздатності. Кримінальна процесуальна правосуб'єктність є похідною від загальної правосуб'єктності. Якщо загальна правосуб'єктність має лише можливість бути учасником кримінальних процесуальних відносин, то набувати і реалізувати процесуальні права і обов'язки можуть лише учасники, залучені чи допущені до кримінальної процесуальної діяльності [128; 129, с. 83–84].

Обов'язковим складовим елементом кримінальних процесуальних відносин також є об'єкт цих правовідносин. Під об'єктом означених відносин розуміється конкретний інтерес конкретного учасника процесу, безпосередньо зацікавленого в його задоволенні. З урахуванням суб'єктного складу процесуальних правовідносин необхідно відрізнити об'єкт владних суб'єктів кримінального провадження та об'єкт його ординарних учасників. Для владних суб'єктів об'єктом правовідносин виступає сама правова спрямованість їхньої діяльності на учасника конкретного правовідношення. Для всіх інших учасників кримінальних процесуальних відносин об'єктом виступає те, ради чого складається це правовідношення, тобто матеріальні і нематеріальні інтереси, на досягнення яких направлені дії уповноваженого, зобов'язаного чи винуватого учасника [130, с. 102–103]. Виходячи з цього, розрізняють:

– загальний об'єкт кримінальних процесуальних правовідносин (на що направлена вся сукупність відносин по конкретному кримінальному провадженню) – встановлення всіх фактичних обставин вчиненого кримінального правопорушення і його юридичне оцінювання;

– спеціальний об'єкт (на що направлене окреме, одиничне кримінальне процесуальне відношення) – певний результат конкретного правовідношення [122].

Із наведеного видно, що суб'єкти кримінальних процесуальних відносин є генеруючим компонентом процесуального правовідношення, а об'єкти характеризують його зі змістовної сторони. Проте, необхідна ще й динамічна підстава цих правовідносин як різновидних специфічних зв'язків між їх учасниками. Лише конкретні життєві ситуації обумовлюють необхідність виникнення та розвитку кримінальних процесуальних правовідносин. А це означає, що кримінальні процесуальні відносини не виникають на порожньому місці. Для їх виникнення або зміни чи припинення необхідні передумови, серед яких окреме місце посідають юридичні факти [128].

Під юридичними фактами розуміють конкретні життєві обставини, з наявністю чи відсутністю яких норми права (їх гіпотези) пов'язують виникнення, зміну або припинення правовідносин. До юридичних фактів відносять події та дії (вчинки), які безпосередньо визначені в нормах права. Так, кримінальне правопорушення (кримінальний проступок чи злочин), є підставою для виникнення кримінально-правового відношення, є генеруючим фактом для всієї сукупності кримінальних процесуальних відносин [131, с. 32–35; 132].

У той самий час смерть потерпілого, як процесуальний юридичний факт, породжує право у членів його сім'ї або близьких родичів на участь у кримінальному провадженні в якості правонаступників, що передбачено ч. 6 ст. 55 КПК України: якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть особи або особа перебуває у стані, який унеможливорює подання нею відповідної заяви, положення цієї статті поширюються на близьких родичів чи членів сім'ї такої особи. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Закінчення різних процесуальних строків завжди тягне за собою суттєві правові наслідки:

- закриття кримінального провадження;
- втрату права на оскарження тощо.

Тож виникнення, розвиток, зміна і припинення кримінальних процесуальних відносин пов'язується лише з конкретними юридичними фактами (конкретними життєвими обставинами). Окремо наголосимо, що особливістю кримінальних процесуальних правовідносин є те, що вони виникають у зв'язку з необхідністю встановлення факту вчинення кримінального правопорушення та прийняття адекватних заходів державного реагування.

Вихідним юридичним фактом тут виступає кримінальне правопорушення – відомості, які надійшли до визначених КПК України державних органів, і були там зареєстровані. Після чого в орбіту кримінальних процесуальних відносин втягуються (залучаються чи допускаються) конкретні учасники: потерпілі, підозрювані, обвинувачені, свідки, експерти та інші [120]. За виключенням кримінального правопорушення у кримінальному провадженні виникає багато інших правоутворюючих юридичних фактів. Наприклад, встановлення відсутності складу правопорушення тягне за собою закриття кримінального провадження. Кримінальні процесуальні правовідносини прийнято класифікувати на правовідносини між:

- 1) державними органами, які ведуть кримінальний процес;
- 2) конкретним державним органом і конкретним учасником кримінального провадження;
- 3) конкретними учасниками кримінального провадження [133, с. 160–168].

Загальновідомо, що кримінальний процес є формою життя кримінального закону, оскільки базується на кримінальному праві, детермінований і обумовлений цим правом, він представляє собою спосіб реалізації кримінального права. У зв'язку з цим, у кримінальних процесуальних

правовідносинах знаходять відображення об'єктивно існуючі кримінально-правові правовідносини. Виникнення кримінально-правового відношення обумовлено появою такого юридичного факту як вчинення кримінального правопорушення. Виходячи з цього, кримінальний закон надає загальне поняття злочину, формулює сутність і ознаки кожного злочину, визначає суб'єктивні права особи, яка вчинила кримінально карне діяння тощо. Тож норми кримінального права встановлюють не тільки склад юридичних фактів, з якими пов'язане виникнення кримінального правопорушення, а ще й зміст, межі, об'єкт кримінального правовідношення, яким є кримінальна відповідальність [134; 122].

Під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень ані дізнавач, ані слідчий суддя не створюють кримінально-правових відносин, існуючих в силу акту об'єктивної дійсності – вчинення кримінального проступку чи правопорушення – незалежно від їхньої волі. Інакше кажучи, якщо кримінально-правові відносини виникають з моменту вчинення кримінального правопорушення, то кримінальні процесуальні правовідносини виникають тільки після того, як державні органи (органи кримінальної юстиції) отримають інформацію про вчинене правопорушення, а це свідчить про те, що в силу об'єктивного характеру кримінально-правові відношення завжди виникають раніше кримінальних процесуальних відносин, які лише встановлюють, підтверджують доказами наявність перших [135, с. 106–109].

Кримінальний процес створений з єдиною метою – забезпечити застосування норм кримінального права. Не випадково він до певного часу існував і розвивався в надрах кримінального права. Службова роль кримінальних процесуальних відносин у встановленні кримінально-правових відносин рельєфно прослідковується під час зіставлення підстав кримінальної відповідальності (ч. 1 ст. 2 Кримінального кодексу України визначає, що підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад кримінального правопорушення,

передбаченого цим Кодексом.) і обставин, які підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (у ч. 1 ст. 91 КПК України зазначено, що у кримінальному провадженні підлягають доказуванню:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру). Положення означених статей лише ілюструють, але не вичерпують усіх каналів зв'язку, визначених кримінальним і кримінальним процесуальним законами.

Наприклад, у процесі розслідування кримінального правопорушення у слідчого може неодноразово змінюватися уявлення щодо змісту кримінально-правового відношення. Зміна обсягу знань слідчого про кримінально-правове відношення тягне за собою зміну підозри, а значить і зміну змісту кримінального процесуального відношення – відношення між слідчим і підозрюваним. При цьому статтею 279 КПК України визначено, що у випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри слідчий, прокурор зобов'язаний виконати дії, передбачені статтею 278 цього Кодексу. Якщо повідомлення про підозру здійснив прокурор, повідомити про нову підозру або змінити раніше повідомлену підозру має право виключно прокурор.

Це також тягне за собою трансформацію прав і обов'язків сторін кримінального провадження, бо зміна підозри породжує або змінює повноваження слідчого (зміну підслідності, обов'язкову участь захисника, обрання більш суворого запобіжного заходу тощо). Кримінальні процесуальні відносини пронизують всі етапи досудового розслідування кримінального провадження. З переходом від одного до іншого вони можуть уточнюватися чи змінюватися. З повним встановленням кримінально-правових відносин, кримінальні процесуальні відносини в основному вичерпують своє призначення, у зв'язку з чим припиняються. Таким етапом кримінального провадження є вирок суду, що набрав законної сили [122]. Це найбільш типовий, але не універсальний випадок закінчення кримінальних процесуальних відносин.

У теорії кримінального процесу систему кримінальних процесуальних відносин прийнято класифікувати за особливостями діяльності владних суб'єктів кримінального провадження, оскільки в цих відносинах їхня участь є обов'язковою, вони відповідають за вирішення конкретного провадження і постійно взаємодіють з усіма іншими особами, допущеними чи залученими до кримінальної процесуальної діяльності [136, с. 26–27].

Так, у стадії досудового розслідування владні суб'єкти: дізнавач, слідчий, прокурор, слідчий суддя вступають у правовідносини з:

- 1) підозрюваним, обвинуваченим;
- 2) у різних варіантах між собою;
- 3) з учасниками процесу, які захищають свої процесуальні інтереси, а також їхніми захисниками, законними представниками та представниками-адвокатами;
- 4) з учасниками процесу, які відіграють у ньому допоміжну роль;
- 5) з представниками державних організацій, у випадках, визначених законом [137].

Кожен з цих видів кримінальних процесуальних відносин має свої особливості і заслуговує на проведення окремого наукового пошуку. Виходячи з теми даного дисертаційного дослідження, обмежимося лише дослідженням особливостей правовідносин, що складаються між владними суб'єктами та іншими учасниками сторони обвинувачення виключно зі слідчим суддею. Дослідження цих правовідносин надасть змогу сформулювати рекомендації з удосконалення кримінального процесуального законодавства й практики його застосування.

2.2. Фактори, які обумовлюють кримінальні процесуальні відносини сторони обвинувачених зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні

Вся історія зародження, становлення та розвитку досудового розслідування показує, що в цій стадії кримінального провадження діє найбільш чисельна група як владних його суб'єктів, так і учасників, що залучені чи допущені до даного специфічного виду державно-правової діяльності. Саме тут найбільш суттєво обмежуються такі життєво важливі права і свободи громадян як недоторканність особи, житла, свободи пересування, честі й гідності та інші. Виходячи з цього, кримінальна

процесуальна діяльність всіх владних суб'єктів і учасників досудового розслідування має відповідати вимогам закону. Додержання законодавчих приписів (законність) є загальноправовим принципом. В частині 2 статті 6 Конституції України прямо відзначається, що «органи законодавчої, виконавчої та судової влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до Законів України», а в частині 2 статті 19 Основоположного Закону держави підкреслюється, що «органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами держави».

У кожній галузі чинного законодавства принцип законності наповнюється специфічним змістом і властивостями. Так, у статті 9 КПК України принцип законності виражено у такій формі: «під час кримінального провадження суд, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, інші особи органів державної влади зобов'язані неухильно дотримуватися вимог Конституції України, кримінального процесуального кодексу, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, вимог інших актів законодавства». Тож у кримінальному провадженні законність означає:

- обов'язок всіх владних суб'єктів (суду, слідчого судді, прокурора, дізнавача, слідчого) строго додержуватися приписів КПК України і не застосовувати законів, які протирічать кодексу (ч. 3 ст. 9 КПК України);
- всі докази, отримані з порушенням вимог КПК України, визнавати недопустимими (ст. 87–89 КПК України);
- всі рішення (вироки, ухвали, постанови) суду і слідчого судді, постанови прокурора, слідчого і дізнавача мають бути законними, обґрунтованими і вмотивованими (ст. 110 КПК України).

Ефективна дія принципу законності під час розслідування кримінального правопорушення забезпечується відповідними гарантіями [138, с. 27–36], які

носять суто правовий характер і йменуються спеціальними засобами. До них чинний КПК України відносить:

- контроль з боку керівника органу досудового слідства (ст. 39 КПК України)

- контроль з боку керівника органу дізнання (ст. 39-1 КПК України).

Цей контроль за додержанням законності підпорядкованими їм слідчими і дізнавачами є вузьковідомчим. Він є менш ефективним порівняно з позавідомчим контролем, оскільки, захищаючи честь мундира і відомчі інтереси, керівники слідчих і дізнавачів можуть приховувати деякі порушення законів, допущені їхніми підлеглими. Окремі науковці й практики глибоко переконані в тому, що негласний принцип «не виносити сміття з хати» діє і ще досить довго буде діяти у владних структурах [139, с. 26–30].

З урахування цього, до стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень на конституційному рівні (ст. 131–1 Основного Закону), з наступним закріпленням в КПК України (ч. 2 ст. 36 КПК України), запроваджено жорсткий, постійний і безперервний прокурорський нагляд за додержанням законів у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Однак, випадкове чи навмисне порушення закону з боку дізнавача або слідчого під час застосування примусових засобів процесуального характеру, може завдати правам певного учасника кримінального провадження тяжких наслідків [140, с. 9–10].

Законодавець наділив наглядаючого прокурора таким обсягом кримінальних процесуальних повноважень, які дозволять йому негайно виявляти будь-яке порушення закону і своєю владою негайно його усувати. Недопущення порушень законів під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень – прямий обов'язок прокурора, а принцип законності – його фундаментальна основа [141, с. 101] Тож, правозабезпечуючий потенціал прокурорської діяльності є надзвичайно високим.

Виходячи з того, що у демократичній правовій державі права і свободи людини визначаються найвищою соціальною цінністю, їх гарантії є змістом і спрямованістю діяльності держави, а утвердження і забезпечення цих прав стає головним обов'язком всіх державних органів без будь-якого винятку (ст. 3 Конституції України). Вітчизняний законодавець побудував кримінальне провадження таким чином, щоб його правозахисне завдання вийшло на перше місце, а всі владні суб'єкти цього специфічного державно-правового виду діяльності основні свої зусилля спрямовували на забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників означеного провадження (ст. 2, ч. 1 ст. 9 КПК України). Кримінальний процесуальний принцип законності є керівним положенням для всіх владних суб'єктів кримінального провадження [142, с. 18].

У цьому плані дізнавачі й слідчі, які віднесені разом з прокурором до сторони обвинувачення (ст. 36, 40, 40–1 КПК України), зобов'язані не тільки самі дотримуватися вимог законності під час розслідування кримінальних правопорушень, а й у межах наданих їм процесуальних повноважень, постійно забезпечувати права, свободи та законні інтереси учасників кримінального провадження.

Ці владні суб'єкти досудового розслідування безпосередньо розкривають вчинені кримінальні правопорушення (встановлюють осіб, які їх вчинили). Без цього взагалі не може йти мова про забезпечення прав осіб, постраждалих від означених правопорушень. Тільки розкриття слідчими кримінальних правопорушень дає можливість для проведення відповідних правозахисних засобів. Без розкриття кримінального правопорушення не можливо ані встановити істину конкретному кримінальному провадженню, ані забезпечити права осіб, постраждалих від цього, ані здійснити акт правосуддя [143, с. 12–13; 144 с. 102–103].

У стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень дізнавач і слідчий виконують ряд правозахисних дій. Зокрема:

– виявляють, фіксують, перевіряють не тільки докази для обвинувачення особи, але й докази, які виправдовують особу, що підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення, а також докази, що пом'якшують її кримінальну відповідальність і покарання (ч. 2 ст. 9 КПК України);

– встановлюють характер і розмір шкоди, заподіяної потерпілому, цивільному позивачу в результаті вчиненого кримінального правопорушення і вживають передбачені законом заходи до її відшкодування, тощо.

Все це змушує їх постійно взаємодіяти як з прокурором, так і зі слідчим суддею, забезпечуючими законність і верховенство права у досудовому розслідуванні.

Принцип верховенства права, визначений ст. 8 КПК України, у стадії досудового розслідування забезпечується представником судової влади – слідчим суддею шляхом здійснення судового контролю за недопущенням незаконних обмежень конституційних прав і свобод учасників кримінального провадження з боку представників інших гілок державної влади, наділених повноваженнями на застосування примусових заходів процесуального характеру, а саме: дізнавача, слідчого і прокурора, активно діючих у цій стадії кримінального процесу [145, с. 333; 146].

Цей вид контрольної діяльності полягає у тому, що слідчий суддя, отримавши письмове клопотання прокурора чи письмове клопотання слідчого, погоджене з прокурором, про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, визначеного ч. 2 ст. 131 КПК України (виклик слідчим, дізнавачем, прокурором, судовий виклик і привід; накладення грошового стягнення; тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом; відсторонення від посади; тимчасове відсторонення судді від здійснення правосуддя; тимчасовий доступ до речей і документів; тимчасове вилучення майна; арешт майна; затримання особи; запобіжні заходи), або клопотання про отримання дозволу на проведення певної слідчої (розшукової) дії чи негласної слідчої (розшукової) дії, пов'язаної з обмеженням прав людини, зобов'язаний провести судово-контрольне провадження. В ході нього

усесторонньо перевіряється законність і обґрунтованість цього заходу чи процесуальної дії і за результатом перевірки приймається судове рішення (ухвала), унеможливлююче будь-яке незаконне обмеження конституційних прав і свобод конкретного учасника кримінального провадження. При цьому всі клопотання слідчого і прокурора про застосування заходів забезпечення кримінального провадження слідчий суддя розглядає в умовах змагальності сторін кримінального провадження [147].

Крім того, слідчий суддя в умовах змагальності сторін розглядає в судово-контрольних провадженнях ще й письмові скарги учасників досудового розслідування на визначенні ст. 303 КПК України рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого або прокурора, якими суттєво обмежуються такі права і свободи чи незаконно припиняється рух кримінального провадження до правосуддя [148].

Діяльність слідчого судді теж базується на його взаємодії як з владними суб'єктами досудового розслідування (дізнавачем, слідчим, прокурором), так і з учасниками цієї стадії кримінального провадження, згаданих у ч. 1 ст. 303 КПК України. Судовий контроль у досудовому розслідуванні виступає найвищою гарантією забезпечення конституційних прав і свобод людини та є одним із обов'язкових засобів досягнення мети кримінального провадження [149, с. 7–8; 150].

Тож, проводячи всебічне, повне, неупереджене розслідування кримінального провадження, дізнавач і слідчий в обов'язковому порядку виконують ще й загальнодержавну правозахисну функцію. Цю ж функцію виконують прокурор і слідчий суддя, позаяк вона є невід'ємною як від наглядової діяльності прокурора за дотриманням законності під час розслідування кримінальних правопорушень, так і судово-контрольної діяльності слідчого судді, що базується на забезпеченні у кримінальному провадженні верховенства права, бо правозахисна функція для цих видів кримінальної процесуальної діяльності теж є визначальною [151, с. 78–92; 152, с. 144–149].

На превеликий жаль, у теорії кримінального процесу, як і в теорії права в цілому, співвідношення між принципами законності і верховенства права ще не знайшло свого остаточного вирішення. Переважна більшість авторів вважає, що принцип законності повністю поглинається принципом верховенства права і є його складовим елементом. Так В. Т. Нор, О. Ю. Прокопенко та інші науковці прямо відзначають, що принцип верховенства права, маючи інтегральний характер, увібрав в себе багато інших принципів, серед яких і принцип законності. У зв'язку з цим, на їх думку, принцип законності є похідним від принципу верховенства права [153, с. 40; 154, с. 97].

В той же час П. М. Рабінович, В. В. Петришин, С. Шевчук, О. Ф. Скакун та інші вчені під принципом верховенства права розуміють існування, реалізацію і охорону лише основоположних прав і обов'язків людини, забезпечення яких вимагає належної законодавчої регламентації і спеціального державного правозахисного механізму, проте без закону і законності неможливо ні реалізувати, ні захистити жодного природного (невід'ємного) права людини. Також на їх переконання, закон і законність поряд з верховенством права є основним державним знаряддям, за допомогою якого забезпечуються природні права людини [155, с. 12; 156, с. 269; 157, с. 56–58; 158, с. 445–446]. Підтримуючи цих вчених, вважаємо, що принцип законності має самостійне значення, оскільки без закону та законності забезпечення природних прав людини – пуста декларація.

У рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року за № 15рп/2004 щодо конституційності положень ст. 69 Кримінального Кодексу України прямо зазначається, що верховенство права не обмежується лише законами, а включає в себе ще й інші соціальні регулятори, зокрема: норми моралі, традиції, звичаї, що легітимізовані суспільством і зумовлені досягнутим культурним рівнем суспільства [159]. Таким чином, принцип верховенства права спрямований на забезпечення природних прав людини, а через принцип законності розкривається забезпечення встановленого законами режиму правопорядку в усіх сферах життєдіяльності держави. Ці два принципи є

основними (провідними) принципами у правовій державі. Вони загальноправові, самостійні, тому й закріплені в окремих статтях Конституцій правових держав [160; 161, с. 24]. Не випадково чинний КПК України покладає на слідчого суддю лише обов'язок – не допустити порушень конституційних прав учасників кримінального правопорушення з боку держави в особі дізнавача, слідчого і прокурора (забезпечити дію верховенства права), а на наглядаючого прокурора покладає обов'язок – не допустити порушень норм кримінального процесуального права і кримінального права, регламентуючих процедуру розслідування кримінальних правопорушень як з боку дізнавача, слідчого, їх керівників, так і всіх інших учасників стадії досудового розслідування. Навіть незаконні рішення слідчого судді прокурор має право оскаржити в установленому законом апеляційному порядку (ст. 309–310 КПК України).

Термін «законність» тлумачиться як «правовий режим точного й неухильного здійснення законів та інших нормативних актів у всіх сферах державного і суспільного життя»

Традиційна загальнонаукова інтерпретація визначає законність як «режим (стан) відповідності дій, поведінки, діяльності посадових осіб, громадян та юридичних осіб законам і підзаконним нормативно-правовим актам держави, який утворюється в результаті неухильного додержання останніх усіма суб'єктами права» [162, с. 121]. Це означає, що основними засобами керівництва у правовій державі є тільки державна влада і законність. Тож, вимоги конституційних і законодавчих актів є обов'язковими для всіх державних органів, посадових осіб, підприємств, установ, організацій і громадян [163].

Правова держава – це особлива модель цивілізованої держави, де законності поклоняються як релігії, а за порушення закону обов'язково настає конкретний вид юридичної відповідальності – дисциплінарної, матеріальної, фінансової, адміністративної чи кримінальної [164, с. 516–517; 165, с. 10]. Тож будь-які докази, зібрані під час проведення досудового розслідування в обхід

законності, втрачають свою силу, стають недопустимими і суд не може використовувати їх у доказуванні по кримінальному провадженню (ст. 86 КПК України), а дізнавачі і слідчі, які допустили порушення норм кримінального процесуального закону під час збирання й формування таких доказів, несуть встановлену законом відповідальність [166, с. 222].

Звичайно, на таку сферу діяльності дізнавачів і слідчих судовий контроль з боку слідчого судді не розповсюджується, оскільки дія принципу верховенства права є набагато вузкою від дії принципу законності. Не випадково принцип законності вимагає від прокурора тотального (безперервного) й активного нагляду за додержанням законності у процесі розслідування кримінального правопорушення. Прокурор несе особисту відповідальність за законність кожної процесуальної дії, виконаної дізнавачем і слідчим, законність кожного прийнятого ними процесуального рішення – початкового, проміжного, кінцевого. Він разом з дізнавачами і слідчими:

- виїжджає на місця катастроф, аварій, навмисних вбивств, терористичних актів;
- бере участь в слідчих діях; особисто проводить будь-які слідчі (розшукові) дії; починає досудове розслідування;
- скасовує незаконні та необґрунтовані постанови дізнавачів і слідчих, тощо (ч. 2 ст. 36 КПК України).

Всі це є яскравим свідченням того, що принцип законності є похідним від поняття «закон», а не похідним від поняття «верховенство права».

Принцип законності характеризує організацію та функціонування держави, а принцип верховенства права характеризує тільки спрямованість діяльності держави. Тому твердження про застарілість і непотрібність принципу законності чи поглинання його принципом верховенства права є не тільки необґрунтованим, а й шкідливим, оскільки спрямоване на руйнацію самих основ організації і функціонування державного апарату правової держави. Саме виходячи з цього, законодавець не ліквідував прокурорський нагляд за додержанням законів під час розслідування кримінальних

правопорушень і не замінив його судово-контрольною діяльністю, бо означені види державно-правової діяльності є несумісними, як за своїм цільовим призначенням, так і за характером процесуальної діяльності.

Процесуальна діяльність слідчого судді суттєво відрізняється від прокурорської за її організацією та способом функціонування:

- По-перше, судовий контроль, на відмінну від прокурорського нагляду, носить пасивну форму, і не може реалізовуватися слідчим суддею за власною ініціативою.

- По-друге, цей вид контролю не є тотальним (постійним, безперервним), оскільки реалізується епізодично та виключно за зверненнями (письмовими клопотаннями) дізнавачів, слідчих, прокурорів і зверненнями (скаргами) визначеними ст. 303 КПК України, учасників кримінального провадження.

- По-третє, судовий контроль не охоплює всієї діяльності органів і учасників досудового розслідування [167, с. 51–59; 168, с. 187–190].

Під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень найбільш рельєфно стикаються публічні та приватні інтереси. Тож, виконуючи загальнодержавну правозахисну функцію, визначену ст. 3 Конституції України, дізнавач, слідчий і прокурор забезпечують права учасників кримінальної процесуальної діяльності з позицій держави, а слідчий суддя забезпечує права учасників кримінальної процесуальної діяльності виключно з позицій природного права, що є більш надійним засобом охорони прав людини [148]. Саме цим судово-контрольна діяльність слідчого судді відображає пріоритет прав людини над державою [169, с. 117–122; 148].

Дія принципу верховенства права не дозволяє тут іншим державним органам мати монополію на забезпечення прав людини, хоч всі вони, діючи в межах наданих повноважень, зобов'язані виконувати загальнодержавну правозахисну функцію. Тож законність, верховенство права, правозахист є обов'язковими атрибутами кримінальної процесуальної діяльності, якими обумовлюється необхідність постійних правовідносин між владними

суб'єктами, які ведуть кримінальне провадження (дізнавач, слідчий, прокурор), і слідчим суддею.

Крім того, як обов'язкова сторона двостороннього кримінально-правового конфлікту, потерпілий теж постійно вступає у правовідносини зі слідчим суддею, звертаючись до нього з відповідними скаргами про захист своїх порушених прав, резонно відносячи себе до сторони обвинувачення. І хоч самотійне (особисте) відстоювання потерпілим (фізичною особою) своїх порушених прав у кримінальному провадженні не має державно-владного характеру, у зв'язку з чим не може вважатися формою державно-правового забезпечення (правозахисту), проте, є дієвим способом ініціювання такого правозабезпечення (правозахисту) перед відповідними владними суб'єктами досудового розслідування, в тому числі й безпосередньо перед слідчим суддею [170, с. 44].

Такі дії потерпілого завжди спрямовані на протидію незаконним обмеженням його процесуальних прав, а також на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням йому шкоди. Крім того, потерпілий ще й особисто реалізує частину наданих йому процесуальних прав у кримінальному провадженні. Це є яскравим свідченням того, що публічна правозахисна діяльність владних суб'єктів досудового розслідування лежить в основі їхніх правовідносин з потерпілим [171, с. 248–250]. Характер і спрямованість процесуальної діяльності потерпілого, надані йому законом правоможності та його процесуальний інтерес беззаперечно визначають його як учасника сторони обвинувачення у кримінальному провадженні [172, с. 199] і слід виходити саме з цього при проведенні нашого дослідження.

Під час прийняття чинного КПК України, вітчизняний законодавець проігнорував вимоги Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29 листопада 1985 року [173], Європейської конвенції про компенсацію шкоди жертвам кримінальних злочинів від 24 листопада 1983 року [174], Рекомендації Кабінету Міністрів Ради Європи Res (2006) від 14 червня 2006 року щодо допомоги потерпілим від

злочинів [175, с. 170], Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R (85) 11 від 28 червня 1985 року про положення потерпілого в межах кримінального права і кримінального процесу [176] та інших чисельних міжнародно-правових актів, в яких прямо відзначається, що основною функцією кримінального процесу повинно бути забезпечення всіх вимог потерпілого та надійна охорона його прав і законних інтересів. В останньому із наведених вище міжнародно-правовому акті запропоновано всім державам-членам Ради Європи без будь-якого винятку «внести зміни до внутрішнього законодавства та реформувати кожен етап кримінального процесу до цих вимог».

Висуваючи означені вимоги, органи, які приймали вказані міжнародно-правові акти, виходили з пріоритетності забезпечення природних (невід'ємних) прав жертви кримінального правопорушення порівняно із забезпеченням писаних прав особи, яка вчинила кримінальний проступок, чи правопорушення, на понесення кримінальної відповідальності та покарання. На жаль, законодавець України відступив від цих вимог і надав підозрюваному, обвинуваченому для забезпечення його інтересів набагато більше процесуальних прав ніж потерпілому. В результаті дисбаланс процесуального статусу потерпілого та його законного представника й представника-адвоката і правового положення підозрюваного, обвинуваченого, його законного представника та захисника-адвоката став достатньо суттєвим [177, с. 17; 178, с. 62–63].

Зобов'язавши неповнолітню сторону обвинувачення (без участі потерпілого як обов'язкового учасника сторони кримінально-правового конфлікту) змагатися з повноцінною стороною захисту (з участю підозрюваного, обвинуваченого як обов'язкового учасника сторони кримінально-правового конфлікту) і, забезпечивши правопорушника таким обсягом прав, які суттєво перевищують реальні можливості органів кримінальної юстиції, Верховна Рада України завдала самому порядку протидії злочинності кримінальними процесуальними засобами суттєвого ураження. Це

головна причина неефективної діяльності сьогодні всієї системи кримінального судочинства в Україні. Допущені помилки необхідно виправляти в законодавчому порядку. Їх усунення також буде сприяти розширенню кримінальних процесуальних правовідносин потерпілого з усіма владними суб'єктами досудового розслідування, в тому числі й зі слідчим суддею, що підніме рівень їхньої правозахисної діяльності в даній стадії кримінального провадження.

Останнім фактором, обумовлюючим необхідність кримінальних процесуальних правовідносин сторони обвинувачення зі слідчим суддею є сама процедура (порядок) реалізації цим владним суб'єктом досудового розслідування своїх процесуальних функцій. Так, розгляд слідчим суддею письмових клопотань дізнавача, слідчого і прокурора та письмових скарг учасників кримінального провадження проводиться лише в судових засіданнях, що йменуються судово-контрольними провадженнями, і, як правило, з участю сторін, які змагаються у відстоюванні своїх інтересів, оскільки кримінальний процес України носить змагальну форму (п. 15 ч. 1 ст. 7, ст. 22 КПК України).

Таким чином, судово-контрольний вид кримінальної процесуальної діяльності, що реалізується під час розгляду слідчим суддею письмових клопотань дізнавача, слідчого, прокурора та письмових скарг учасників кримінального провадження в умовах відкритості, гласності й усності, і за правилами участі сторін, що змагаються, обумовлює достатньо високий рівень взаємодії між усіма учасниками цих кримінальних процесуальних правовідносин [179, с. 248–249; 180, с. 166–171]. Як свідчить наведене вище, всі визначені фактори, що обумовлюють виникнення кримінальних процесуальних правовідносин учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні є досить вагомими, проте й вони ще не є вичерпними.

2.3. Ступінь правового забезпечення кримінальних процесуальних відносин у досудовому розслідуванні

Частиною 1 статті 1 КПК України встановлено, що порядок кримінального провадження на території України визначається лише кримінальним процесуальним законодавством України, що складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законів України. В юридичній літературі регулювання кримінальної процесуальної діяльності визначають як форму врегулювання кримінальних процесуальних (процедурних) правовідносин, яка забезпечує відповідність дій і рішень всіх владних суб'єктів і учасників цього специфічного виду державно-правової діяльності правилам, що містяться в нормах кримінального процесуального законодавства [181, с. 74–79; 182, с. 218]. Виконанням всієї сукупності цих правил (вимог, засобів і способів) забезпечується правомірність поведінки владних суб'єктів і учасників кримінальних процесуальних правовідносин і створюється міцна база законності кримінальної процесуальної діяльності [130, с. 159–160].

Таким чином, кримінальне процесуальне законодавство забезпечує виникнення і функціонування кримінальних процесуальних правовідносин та умови реалізації їх учасниками своїх прав і виконання покладених на них обов'язків. Розвинуте та повноцінне кримінальне процесуальне законодавство, що забезпечується на демократичних принципах, є обов'язковою умовою забезпечення міцного режиму законності у правовій державі. Основоположним нормативно-правовим актом і таким, що має найвищу юридичну силу та визначає правові засади кримінальної процесуальної діяльності, є Конституція України 1996 року. Закони й інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні їй відповідати. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Основним обов'язком держави ст. 3 Конституції України визначає утвердження та забезпечення прав і свобод людини і

громадянина. Частиною 2 статті 6 Основного Закону визначається принцип законності, а частиною 1 статті 8 – принцип верховенства права як основоположні принципи загальнодержавної діяльності.

У Конституції України також закріплені майже всі принципи (засади) кримінального процесу, що виступають фундаментальними основами, на яких будується кримінальна процесуальна діяльність і через які розкриваються природа і сутність кримінального процесу, визначається побудова всіх його стадій, особливості форм та інститутів, формуються цілі і завдання, поставлені державою у сфері протидії кримінальним правопорушенням специфічними кримінальними процесуальними засобами [158, с. 446; 183, с. 36]. Зокрема, до таких принципів кримінального процесу Конституція України відносить:

- законність;
- верховенство права;
- державну мову кримінального провадження;
- рівність всіх учасників процесу перед законом і судом;
- повагу до гідності особи, невтручання в її особисте і сімейне життя;
- право людини на свободу та особисту недоторканність;
- недоторканність житла;
- таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- забезпечення підозрюваному, обвинуваченому, підсудному права на захист;
- презумпцію невинуватості;
- забезпечення доведеності вини;
- змагальність сторін;
- свободу від самовикриття, викриття членів сім'ї чи близьких родичів;
- здійснення правосуддя виключно судами;
- участь народу у здійсненні правосуддя;
- незалежність і недоторканність суддів, підкорення їх тільки закону;
- гласність досудового розгляду;

- забезпечення апеляційного та касаційного оскарження судових рішень;
- обов’язковість рішень суду (ст. 27–32, 55, 59, 62, 63).

Усі ці конституційні принципи кримінального процесу відтворюються і розвиваються у чинному КПК України (ст.ст. 7–29).

Суди, органи досудового розслідування, прокурори та всі інші учасники кримінального процесу зобов’язані неухильно дотримуватися всіх конституційних вимог. Закони, в їх числі й кримінальне процесуальне законодавство, що приймаються Верховною Радою України, не повинні протирічити Конституції України (ч. 2 ст. 8 Основного Закону). За умови встановлення невідповідності певної норми кримінального процесуального закону положенням Конституції України, чи явної прогалини в законі, владний суб’єкт кримінального провадження зобов’язаний застосовувати конституційне положення в якості норм прямої дії. Положення Конституції України також застосовуються в якості норм прямої дії, коли вони не вимагають додаткової регламентації їх в КПК України і не містять вказівок на можливість застосування Конституції тільки в разі прийняття відповідного закону [184, с. 133–135].

Безпосереднє відношення до кримінального процесу мають і положення Конституції України, які визначають, що;

- Україна є суверенною, незалежною, демократичною, соціальною, правовою державою (ст. 1 Основного Закону);
- людина, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (ч. 1 ст. 3 Основного закону);
- права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

Поряд із цим, держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов’язком держави (ч. 2 ст. 3 Основного Закону).

У протидії злочинним посяганням правозабезпечуючу (правозахисну) діяльність зобов'язані виконувати всі владні суб'єкти кримінального провадження – суди, органи прокуратури, органи досудового розслідування. Права і свободи людини і громадянина є безпосередньо діючими. Владні суб'єкти кримінального процесу зобов'язані забезпечувати належну реалізацію всіх конституційних вимог по кожній кримінальній справі. Всі вищезначені та інші положення Конституції України мають особливе значення для формування кримінального процесуального законодавства, а також законодавства про правосуддя, прокуратуру та слідчу діяльність. Багаточисельні процесуальні правовідносини, які виникають під час проведення досудових розслідувань кримінальних правопорушень, нерідко ускладнюються недосконалістю окремих кримінальних процесуальних норм, вимагають надання їм офіційного тлумачення з боку Конституційного Суду України на предмет відповідності положенням Конституції України.

Наприклад, своїм рішенням від 30 січня 2003 року № 3-рп/2003 за поданням Верховного Суду України (справа № 1-12/2003) Конституційний Суд України визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними) такі положення чинного на той час КПК України 1960 року: положення частини 6 статті 234, частини 3 статті 236 КПК України, які унеможливлювали тоді розгляд судом на стадії досудового слідства скарг на постанови слідчого, прокурора стосовно приводів, підстав і порядку порушення кримінальної справи щодо певної особи [185, с. 214–223]. І хоч рішення Конституційного Суду України не відносяться до джерел кримінального процесуального права, оскільки не утворюють нових його норм, а лише тлумачать діючі, проте, означені рішення здійснюють прямий вплив на законотворчі та правозастосовні процеси в Україні.

Серед джерел кримінального процесуального законодавства вітчизняний законодавець на друге місце після Конституції України відніс міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною радою України (ч. 2 ст. 1 КПК України). Про це також зазначено в ст. 9 Конституції України та в

ст. 17 Закону України від 22 грудня 1993 року «Про міжнародні договори України». Норми міжнародного права містяться в правових актах ООН та її спеціалізованих установ, а також в правових актах інших загальновізнаних міжнародних організацій [186, с. 163–164].

Основним джерелом міжнародного права є міжнародний договір в різних його формах (міжнародний пакт, конвенція, договір, декларація, протокол тощо). На сьогодні великий масив норм права, які відносяться до кримінальної процесуальної діяльності, склався на міжнародному рівні. Україна як активний член міжнародної спільноти й одна із засновниць ООН, значну частину цих міжнародних актів шляхом ратифікації чи інкорпорації включила до системи свого національного законодавства [187, с. 9]. Вони апріорі стали джерелами кримінального процесуального законодавства, зайнявши в його ієрархії друге місце після норм Конституції України. Виходячи з цього, в разі виявлення протиріччя між положеннями норми міжнародного права і нормою вітчизняного законодавства, підлягає застосуванню норма міжнародного права, як акт вищої юридичної сили і навпаки, якщо норма міжнародного права протирічить нормі Конституції України, то застосовується конституційна норма, як акт вищої юридичної сили.

Для кримінального процесу України в цілому, як і для досудового розслідування, зокрема, велике значення мають:

– Загальна декларація прав людини, прийнята на третій сесії Генеральної Асамблеї ООН 10 грудня 1948 року, ст. 10 якої визначає принцип презумпції невинуватості та вимагає надання кожній людині всіх можливостей для захисту своїх прав у ході судового розгляду кримінального провадження. Крім того, в ній закріплені принципи рівності всіх людей перед законом і судом, право на неупереджений і відкритий судовий розгляд провадження незалежним і справедливим судом, а також гарантії захисту особи, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення [188].

– Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, прийнята 4 листопада 1950 року, в якій визначається, що ніхто не може

бути позбавлений волі, інакше як у визначених законодавством випадках і в установленому законом порядку. Кожна особа, яка обвинувачується у вчиненні правопорушення, має право на:

а) негайне й повне повідомлення на зрозумілій їй мові про характер і підстави пред'явленого обвинувачення;

б) достатню кількість часу і надання можливості підготуватися до свого захисту;

в) здійснення свого захисту як особисто, так і за допомогою професійного захисника-адвоката, а якщо коштів для оплати послуг захисника недостатньо, то на отримання послуг захисника безоплатно, коли цього вимагають інтереси правосуддя [189].

– Міжнародний пакт про громадські і політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН від 16 грудня 1966 року закріпив право кожної людини на свободу й особисту недоторканність; встановив, що ніхто не може бути підданий незаконному арешту або триманню під вартою. Під час арешту кожному заарештованому мають бути повідомлені причини арешту, йому повинно бути негайно повідомлено про суть пред'явленого обвинувачення. Тримання під вартою до судового розгляду не має бути загальним правилом. Кожному, хто став жертвою незаконного арешту або тримання під вартою, повинні бути компенсовані збитки за рахунок держави [190]. До інших міжнародних правових актів, які мають пряме відношення до кримінального процесу, також відносяться:

1) Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 29 листопада 1985 року;

2) Європейська Конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах від 20 квітня 1959 року;

– Європейська Конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24 листопада 1983 року;

3) Керівні принципи ООН щодо ролі обвинувачів, прийняті VIII Конгресом ООН з профілактики злочинності і поведження з правопорушниками 27 серпня – 7 вересня 1990 року;

4) Керівні принципи ООН для попередження злочинності неповнолітніх від 14 грудня 1990 року;

5) Мінімальні стандартні правила ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх від 29 листопада 1985 року;

6) Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню від 26 листопада 1987 року та багато інших [191; 192].

– До кола міжнародно-правових актів, що відносяться до кримінального процесу, необхідно віднести ще й Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи своїм державам-членам. Цей керівний і виконавчий орган прийняв вже більше 20-ти таких рекомендацій з різних питань кримінальної процесуальної діяльності, зокрема:

1) Рекомендацію R (2000) 19 від 6 жовтня 2000 року щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя, зобов'язуючу прокурорів як повноважних представників держави забезпечувати права та свободи фізичних осіб під час виконання обвинувальної функції. Всі ці вимоги поширюється також і на інших владних суб'єктів, діючих поряд з прокурором. Крім того, рекомендація чітко відзначає процесуальне становище прокурора у кримінальному провадженні [193];

2) Рекомендацію R (85)11 від 28 червня 1985 року щодо положення потерпілого у кримінальному праві та кримінальному процесі, в якій наголошується на необхідності створення в державах спеціальних служб, які б надавали допомогу особам, потерпілим від злочинів: матеріальну, психологічну, юридичну та медичну; надати їм, членам їх сімей, близьким родичам та свідкам з їхнього боку надійні заходи безпеки; домагатися відшкодування всіх завданих потерпілим вчиненими щодо них злочинами збитків тощо. Особливий наголос ставиться на недопущенні порушень

процесуальних прав потерпілого з боку владних суб'єктів кримінального правопорушення [194];

3) Рекомендацією Res (2005)9 від 20 квітня 2005 року щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям, рекомендується надійно захистити означених осіб від залякувань, посягань на їхнє життя, здоров'я та майно; не розкривати особистість свідка без його на це згоди тощо. Всі ці стандарти Рекомендація поширює на всіх інших учасників кримінального провадження: експертів, спеціалістів, перекладачів, заявників та інших [195];

4) інші Рекомендації присвячені розкриттю міжнародних стандартів щодо діяльності суддів, адвокатури, процесуального положення обвинуваченого тощо [196, с. 105–120].

Як бачимо, питанням кримінальної процесуальної діяльності присвячена велика кількість міжнародних документів різних видів, в яких містяться міжнародні стандарти щодо різних сфер цієї діяльності, на виконанні яких перевіряється правильність і справедливість внутрішньодержавного кримінального процесуального законодавства. Владні суб'єкти кримінального провадження мають досконало знати міжнародні стандарти кримінального провадження про права людини і процесуальні способи їх забезпечення, оскільки ці стандарти містять ефективні, досконалі та дієві моделі процесуальних процедур і в них передбачені більш широкі гарантії прав і свобод особи [191, с. 69, 83]. Звичайно ефективне використання міжнародно-правових норм ускладнюється відсутністю їх чіткої класифікації та систематизації, а також порядком використання тих із них, які носять важливий, але рекомендаційний характер.

Третє місце в системі кримінального процесуального законодавства вітчизняний законодавець відводить Кримінальному процесуальному кодексу України. Це єдиний законодавчий акт, в якому систематизовано норми кримінального процесуального права, які визначають порядок кримінального провадження по кримінальних правопорушеннях.

На момент прийняття нової Конституції суверенної України (1996 рік) було очевидним, що КПК України 1960 року дуже застарів і не відповідає сучасним вимогам, які пред'являються до правової держави. Напрями розвитку й оновлення українського кримінального процесуального законодавства були чітко визначені як Конституцією судово-правової реформи в Україні, затвердженої Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року [197], Конституцією України 1996 року, так і Концепцією реформування кримінальної юстиції в Україні від 8 квітня 2008 року [198]. Процес становлення нового Кримінального процесуального законодавства тривав досить довго, оскільки йшов одночасно в різних напрямках:

- оновлення КПК України 1960 року;
- підготовка законопроектів нового КПК України;
- розроблення і прийняття нових статусних (комплексних) законів «Про судоустрій і статус суддів», «Про прокуратуру», «Про міліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність» та інших, в яких вирішуються окремі кримінальні процесуальні питання.

Це дозволяло перевірити на практиці деякі правові положення до прийняття нового КПК України. Нарешті в 2012 році новий КПК України був прийнятий Верховною Радою України, а його новели виявилися настільки значними, що змінили саму його форму (тип) і чітко змодельовали кримінально-процесуальні правовідносини на всіх стадіях кримінального провадження. Крім того, чинний КПК України визначив цілі та завдання кримінального процесу, його основоположні (загальнопроцесуальні) та додаткові функції, а також способи та методи їх реалізації.

Структура КПК України обумовлена змістом та етапністю (стадійністю) кримінального процесу. Всі його норми згруповані в 9 розділах, 46 главах і 615 статтях. Всі конституційні положення кримінального процесуального характеру відтворюються і розвиваються в КПК України. Така система процедурних норм діючого КПК України послідовно та ефективно регламентує порядок кримінального провадження як у досудових, так і судових стадіях процесу, а

також правовідносини його владних суб'єктів і учасників, діючих у цій сфері державно правової діяльності. Інакше кажучи, КПК України 2012 року створює правові передумови для успішного розслідування кримінальних правопорушень, законного та обґрунтованого прийняття процесуальних рішень, ефективної діяльності всіх владних суб'єктів, надійного забезпечення прав, свобод і законних інтересів всіх учасників кримінального провадження [199, с. 90–91].

Всі норми КПК України є обов'язковими правилами поведінки для владних суб'єктів і учасників кримінального провадження, яким вони адресовані:

- одні з цих норм встановлюють конкретну поведінку у визначених законом випадках та іменуються зобов'язуючими;
- другі – вимагають утримуватися від вчинення певних дій у випадках, визначених законом та іменуються забороняючими;
- треті – наділяють учасників процесу певними правами (правомочностями), а владним суб'єктам надають повноваження на вчинення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень та іменуються уповноважуючими.

Особливості процесуальних норм виражаються ще у тому, що вони описують не тільки дії владних суб'єктів та учасників кримінальних проваджень, але й порядок, послідовність, спосіб їх виконання, а також форму закріплення результатів цих дій [200].

Звертає на себе увагу й те, що в чинному КПК України реформовані всі стадії кримінального провадження без будь-якого винятку. Змагальність сторін розповсюджено і на стадію досудового розслідування. В чинному КПК України також:

- значно розширена наглядова функція прокурора у стадії досудового розслідування;

- запроваджено інститут судового контролю за недопущенням незаконних обмежень прав учасників кримінального провадження з боку держави в особі дізнавача, слідчого і прокурора;
- чітко визначені підстави і досудова та судова форми обвинувачення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення;
- проведена зміна дізнання;
- запроваджено інститут збирання доказів стороною захисту;
- закріплено новий запобіжний захід у вигляді домашнього арешту;
- суттєво звужено інститут колегіального розгляду кримінальних справ в суді першої інстанції;
- запроваджено цілу низку інших суттєвих положень кримінального провадження, обумовлених його змагальним типом.

З введенням в дію чинного КПК України була вирішена основна маса питань, пов'язаних з врегулюванням дій і правових відносин владних суб'єктів і учасників кримінального провадження.

До кримінального процесуального законодавства за виключенням Конституції України, міжнародно-правових актів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, чинного КПК України, законодавець України відносить ще є інші Закони України, в яких містяться окремі кримінальні процесуальні норми. В основному це статусні закони про організацію і діяльність владних суб'єктів кримінального провадження. Так, законом України від 14 жовтня 2014 року «Про прокуратуру» на прокурорів у кримінальному провадженні покладається виконання основоположної (загальнопроцесуальної, наскрізної) функції обвинувачення та загальнодержавної (конституційної) правозабезпечувальної (правозахисної) функції, а у стадії досудового розслідування ще й функції нагляду за додержанням законів під час проведення розслідування кримінальних правопорушень у формі процесуального керівництва органами, які здійснюють це розслідування, а також функції координації діяльності правоохоронних

органів відповідного рівня у сфері протидії злочинності (ч. 1, 3 ст. 2, ст. 22, 25 Закону «Про прокуратуру» [201].

Закон України від 2 червня 2016 року «Про судоустрій і статус суддів» визначає систему, завдання, компетенцію, повноваження і деякі питання порядку кримінальної процесуальної діяльності по кримінальних справах судами загальної юрисдикції, а також визначає статус суддів, принципів правосуддя, участь у кримінальному провадженні прокурорів, адвокатів тощо [202]. До Законів України, в яких містяться кримінальні процесуальні норми, також відносяться:

- Закон України від 25 березня 1992 року «Про Службу безпеки України» [203];
- Закон України від 18 лютого 1992 року «Про оперативно-розшукову діяльність» [204];
- Закон України від 2 липня 2015 року «Про Національну поліцію» [205];
- Закон України від 14 жовтня 2014 року «Про Національне антикорупційне бюро України» [206];
- Закон України від 23 грудня 1993 року «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» [207];
- Закон України від 5 липня 2012 року «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [208].

Кримінальні процесуальні норми цих та інших законів не можуть протирічити процесуальним нормам Конституції України і процесуальним нормам КПК України. Більше того, всі кримінальні процесуальні норми означених та інших законів ще й розвиваються та конкретизуються в КПК України. При невідповідності кримінальної процесуальної норми певного закону положенням діючого КПК України, вона не підлягає застосуванню.

Надзвичайно важливе значення для правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності має Кримінальний Кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 5 квітня 2001 року [209], оскільки реалізація всіх положень цього закону реалізується лише в межах кримінального процесу.

Більше того, значна кількість положень кримінального закону одночасно має і кримінальний процесуальний характер. Це стосується:

- підстав кримінальної відповідальності;
- презумпції невинуватості;
- неприпустимості подвійної відповідальності за одне і те саме правопорушення;
- підстав звільнення особи від кримінальної відповідальності;
- обставин, які виключають злочинність діяння, тощо.

Разом з тим, серед завдань КПК України забезпечення законних інтересів потерпілого не виділяється, хоч кримінально-правовий конфлікт завжди є двостороннім актом: правопорушник – жертва правопорушення. У групі загальних засад призначення покарання позиція потерпілого про відповідальність винуватого не прописана. Звільнення від покарання на підставі Закону України про амністію проводиться без будь-якого врахування інтересів потерпілих від правопорушень тощо. Все це є яскравим свідченням недосконалості окремих норм діючого кримінального закону України, що негативно позначається на кримінальній процесуальній діяльності.

З цього приводу правильно відзначається в юридичній літературі, що увага і милість влади по відношенню до сторін кримінального правопорушення повинна бути не тільки урівняна, а вимагається офіційна демонстрація переваг до законослухняного потерпілого від правопорушення порівняно з участю заковідступника [210, с. 95–99]. Правове регулювання кримінальних процесуальних відносин учасників досудового розслідування ще не є досконалим. Воно ускладнюється дією низки чинників, а саме:

- неповною врегульованістю процесуального статусу слідчого судді та потерпілого;
- відсутністю статусного (комплексного) слідчоустрійного закону «Про досудове слідство»;

- недостатнім використанням владними суб'єктами досудового розслідування міжнародних стандартів з кримінальної процесуальної діяльності та практики Європейського суду з прав людини;

- неефективністю побудови органів досудового слідства на архаїчній відомчій основі; не повним визначенням чинним КПК України правозахисних повноважень дізнавача, слідчого і прокурора.

Всі ці недоліки вимагають активних дій як з боку законодавця, так і керівників судових, слідчих і прокурорських органів, спрямованих як на законодавче, так і організаційне удосконалення кримінальної процесуальної діяльності, на що буде звернено увагу в наступних підрозділах даного дослідження.

Висновки до розділу 2

1. У процесі аналізування кримінальних процесуальних правовідносин доведено, що вони є багатосуб'єктними, але в силу публічного характеру кримінальної процесуальної діяльності специфічною особливістю кожного кримінального процесуального відношення є обов'язкова наявність у ньому представника органу державної влади: дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, без яких цей вид державно-правової діяльності не може виконуватися. Без правовідносин з цими ведучими суб'єктами жоден учасник досудового розслідування також не може реалізувати свої права і виконати покладені на нього обов'язки.

2. Окреслена різниця між об'єктом правовідносин владного суб'єкта досудового розслідування і об'єктом правовідносин ординарного учасника стадії досудового розслідування, розкриті роль і значення юридичних фактів для виникнення розвитку, зміни чи припинення кримінальних процесуальних відносин, а також здійснена класифікація цих правовідносин.

3. На підставі результатів аналізування різних поглядів вчених – правознавців розкрито співвідношення між кримінальними процесуальними принципами верховенства права і законності, які лежать в основі правозахисних (правозабезпечувальних) правовідносин учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. Доведено, що ці принципи є самостійними і ведучими у кримінальному процесі України. У зв'язку з цим, твердження про застарілість і непотрібність принципу законності чи поглинання його принципом верховенства права є не тільки необґрунтованим, а й шкідливим, оскільки спрямоване на руйнацію самих основ організації і діяльності кримінального провадження.

4. Проведеним дослідженням підтверджено, що факторами, які обумовлюють існування кримінальних процесуальних відносин учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні, є: реалізація всіма владними суб'єктами досудового розслідування основоположної загальнодержавної правозахисної (правозабезпечувальної) функції, визначеної статтею 3 Конституції України; забезпечення прокурором конституційного принципу законності під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень; забезпечення слідчим суддею конституційного принципу верховенства права під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень; специфічна процедура (порядок) реалізації всіма владними суб'єктами досудового розслідування своїх процесуальних функцій.

5. Глибокий аналізування кримінального процесуального законодавства, яким визначається порядок (процедура) кримінального провадження в Україні показало, що правове регулювання кримінальних процесуальних відносин учасників досудового розслідування ще не є досконалим. Воно ускладнюється не повною врегульованістю процесуальних статусів слідчого судді і потерпілого, відсутністю статусного (комплексного) слідчоустрійного закону «Про досудове слідство», недостатнім використанням владними суб'єктами досудового розслідування міжнародних стандартів з кримінальної

процесуальної діяльності та практики Європейського суду з прав людини, неефективністю побудови органів досудового слідства на архаїчній відомчій основі, не повним визначенням діючим КПК України правозахисних повноважень дізнавача, слідчого і прокурора. Все це вимагає активних законодавчих і відомчих дій щодо усунення означених недоліків.

Положення цього розділу було відображено у таких наукових працях дисертанта [183].

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ ФОРМИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЕДУЧИХ УЧАСНИКІВ СТОРОНИ ОБВИНУВАЧЕННЯ ЗІ СЛІДЧИМ СУДДЕЮ

3.1. Кримінальні процесуальні форми взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею

У попередніх розділів даного дослідження доведено, що як сторона обвинувачення, так і сторона захисту, в кримінальному провадженні мають групову архітектуру, обумовлену наявністю спільних інтересів їх учасників. Проте як на стороні обвинувачення, так і на стороні захисту виконання основного обсягу обвинувальної чи захисної діяльності покладається на ведучих учасників цих сторін. До таких учасників, які виступають на стороні обвинувачення, відносяться: дізнавач, слідчий, прокурор і потерпілий. Тільки ці учасники сторони обвинувачення постійно вступають у кримінальні процесуальні відносини зі слідчим суддею. Саме виходячи з цього, вбачаємо за доцільне зосередити увагу на розкритті форм взаємодії зазначених вище учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею.

Чинний КПК України покладає виконання кримінальної процесуальні функції розслідування кримінальних проступків у повному обсязі тільки на дізнавача (ст. 40-1), а виконання кримінальної процесуальної функції розслідування правопорушень і злочинів у повному обсязі – тільки на слідчого (ст. 40). Ці владні суб'єкти зобов'язані постійно взаємодіяти зі слідчим суддею, оскільки без дозволу останнього вони позбавлені права самостійно застосовувати як заходи забезпечення кримінального провадження, так і приступати до виконання визначених законом певних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Зупинимось на окремих статтях Кримінального процесуального кодексу України щодо цього:

– стаття 132 КПК України визначає загальні правила застосування заходів забезпечення кримінального провадження і передбачає, що заходи забезпечення кримінального провадження застосовуються на підставі ухвали слідчого судді або суду, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом. При цьому клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження на підставі ухвали слідчого судді подається:

1) до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування;

2) у кримінальних провадженнях щодо кримінальних правопорушень, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – до Вищого антикорупційного суду.

Поряд із цим застосування заходів забезпечення кримінального провадження не допускається, якщо слідчий, дізнавач, прокурор не доведе, що:

1) існує обґрунтована підозра щодо вчинення кримінального правопорушення такого ступеня тяжкості, що може бути підставою для застосування заходів забезпечення кримінального провадження;

2) потреби досудового розслідування виправдовують такий ступінь втручання у права і свободи особи, про який ідеться в клопотанні слідчого, дізнавача, прокурора;

3) може бути виконане завдання, для виконання якого слідчий, дізнавач, прокурор звертається із клопотанням.

Ухвала слідчого судді або суду про застосування заходів забезпечення кримінального провадження припиняє свою дію після закінчення строку її дії, скасування запобіжного заходу, ухвалення виправдувального вироку чи закриття кримінального провадження. Для оцінки потреб досудового розслідування слідчий суддя або суд зобов'язаний врахувати можливість без застосованого заходу забезпечення кримінального провадження отримати речі і документи, які можуть бути використані під час судового розгляду для встановлення обставин у кримінальному провадженні. Крім того, під час розгляду питання про застосування заходів забезпечення кримінального

провадження сторони кримінального провадження повинні подати слідчому судді або суду докази обставин, на які вони посиляються. Слід зауважити, що до клопотання слідчого, дізнавача, прокурора про застосування, зміну або скасування заходу забезпечення кримінального провадження додається витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання.

– стаття 233 КПК України містить вимоги щодо проникнення до житла чи іншого володіння особи та прямо вказує, що ніхто не має права проникнути до житла чи іншого володіння особи з будь-якою метою, інакше як лише за добровільною згодою особи, яка ними володіє, або на підставі ухвали слідчого судді. Законодавець надає визначення поняття житла та іншого володіння: «Під житлом особи розуміється будь-яке приміщення, яке знаходиться у постійному чи тимчасовому володінні особи, незалежно від його призначення і правового статусу, та пристосоване для постійного або тимчасового проживання в ньому фізичних осіб, а також всі складові частини такого приміщення. Не є житлом приміщення, спеціально призначені для утримання осіб, права яких обмежені за законом. Під іншим володінням особи розуміються транспортний засіб, земельна ділянка, гараж, інші будівлі чи приміщення побутового, службового, господарського, виробничого та іншого призначення тощо, які знаходяться у володінні особи».

Поряд із цим законодавець вказує, що слідчий, дізнавач, прокурор має право до постановлення ухвали слідчого судді увійти до житла чи іншого володіння особи лише у невідкладних випадках, пов'язаних із врятуванням життя людей та майна чи з безпосереднім переслідуванням осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення. У такому разі прокурор, слідчий, дізнавач за погодженням із прокурором зобов'язаний невідкладно після здійснення таких дій звернутися до слідчого судді із клопотанням про проведення обшуку. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для проникнення до житла чи іншого володіння особи без

ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого, дізнавача про обшук або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання про обшук, встановлені внаслідок такого обшуку докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню в процесуально визначеному порядку.

– стаття 234 КПК України – окреслює вимоги щодо організації проведення обшуку – обшук проводиться:

1) з метою виявлення та фіксації відомостей про обставини вчинення кримінального правопорушення, відшукування знаряддя кримінального правопорушення або майна, яке було здобуте у результаті його вчинення, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб.

2) на підставі ухвали слідчого судді місцевого загального суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться орган досудового розслідування, а у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до підсудності Вищого антикорупційного суду, – на підставі ухвали слідчого судді Вищого антикорупційного суду.

У разі необхідності провести обшук слідчий за погодженням з прокурором або прокурор звертається до слідчого судді з відповідним клопотанням. До клопотання також мають бути додані оригінали або копії документів та інших матеріалів, якими прокурор, слідчий обґрунтовує доводи клопотання, а також витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань щодо кримінального провадження, в рамках якого подається клопотання. Слід наголосити, що клопотання про обшук розглядається у суді в день його надходження за участю слідчого або прокурора. Слідчий суддя відмовляє у задоволенні клопотання про обшук, якщо прокурор, слідчий не доведе наявність достатніх підстав вважати, що:

1) було вчинено кримінальне правопорушення;

2) відшукувані речі і документи мають значення для досудового розслідування;

3) відомості, які містяться у відшукуваних речах і документах, можуть бути доказами під час судового розгляду;

4) відшукувані речі, документи або особи знаходяться у зазначеному в клопотанні житлі чи іншому володінні особи;

5) за встановлених обставин обшук є найбільш доцільним та ефективним способом відшукування та вилучення речей і документів, які мають значення для досудового розслідування, а також встановлення місцезнаходження розшукуваних осіб, а також заходом, пропорційним втручанням в особисте і сімейне життя особи.

Законодавець наголошує, що у разі відмови у задоволенні клопотання про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи слідчий, прокурор не має права повторно звертатися до слідчого судді з клопотанням про дозвіл на обшук того самого житла чи іншого володіння особи, якщо у клопотанні не зазначені нові обставини, які не розглядалися слідчим суддею.

– стаття 237 КПК України вказує, що з метою виявлення та фіксації відомостей щодо обставин вчинення кримінального правопорушення слідчий, прокурор проводять огляд місцевості, приміщення, речей, документів та комп'ютерних даних. Огляд житла чи іншого володіння особи здійснюється згідно з правилами цього Кодексу, передбаченими для обшуку житла чи іншого володіння особи. Щодо огляду комп'ютерних даних то він проводиться слідчим, прокурором шляхом відображення у протоколі огляду інформації, яку вони містять, у формі, придатній для сприйняття їх змісту (за допомогою електронних засобів, фотозйомки, відеозапису, зйомки та/або відеозапису екрана тощо або у паперовій формі).

Процесуальним законом передбачено, що для участі в огляді може бути запрошений потерпілий, підозрюваний, захисник, законний представник та інші учасники кримінального провадження. З метою одержання допомоги з питань, що потребують спеціальних знань, слідчий, прокурор для участі в огляді може запросити спеціалістів. Крім того, особи, у присутності яких здійснюється огляд, у процесі проведення цієї слідчої (розшукової) дії мають право робити

заяви, що підлягають занесенню до протоколу огляду. Необхідно враховувати те, що слідчий або прокурор мають право заборонити будь-якій особі залишити місце огляду до його закінчення та вчинювати будь-які дії, що заважають проведенню огляду. Невиконання цих вимог тягне за собою передбачену законом відповідальність.

Слід зауважити, що під час проведення огляду дозволяється вилучення лише речей і документів, які мають значення для кримінального провадження, та речей, вилучених з обігу. Усі вилучені речі і документи підлягають негайному огляду і опечатуванню із завіренням підписами осіб, які брали участь у проведенні огляду. У разі якщо огляд речей і документів на місці здійснити неможливо або їх огляд пов'язаний з ускладненнями, вони тимчасово опечатуються і зберігаються у такому вигляді доти, доки не буде здійснено їх остаточні огляд і опечатування. Під час огляду слідчий, прокурор або за їх дорученням залучений спеціаліст має право проводити вимірювання, фотографування, звуко- чи відеозапис, складати плани і схеми, виготовляти графічні зображення оглянутого місця чи окремих речей, виготовляти відбитки та зліпки, оглядати і вилучати речі і документи, які мають значення для кримінального провадження. Предмети, які вилучені законом з обігу, підлягають вилученню незалежно від їх відношення до кримінального провадження. Вилучені речі та документи, що не відносяться до предметів, які вилучені законом з обігу, вважаються тимчасово вилученим майном.

— стаття 246 КПК України наведено визначення негласних слідчих (розшукових) дій – це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню та окреслено підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій – негласні слідчі (розшукові) дії проводяться у випадках, якщо відомості про кримінальне правопорушення та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. До таких дій, що проводяться на підставі ухвали слідчого судді законодавець відносить: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України); накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України); огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262

КПК України); зняття інформації з електронних комунікаційних мереж (ст. 263 КПК України); зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України).

Розповсюдження дії принципу змагальності сторін кримінального провадження на його стадію досудового розслідування шляхом введення до неї судового контролю, обумовили виникнення обов'язкових тісних контактів між дізнавачами, слідчими та слідчим суддею, які знаходять свій прояв у специфічних кримінальних процесуальних формах взаємодії. Загальна ж зацікавленість цих владних суб'єктів кримінального провадження в прийнятті законних і обґрунтованих рішень, в забезпеченні реального захисту прав і свобод осіб, втягнутих у сферу кримінальної процесуальної діяльності, зобов'язує їх не тільки зміцнювати, але й розвивати всі форми взаємодії [211, с. 62–68].

В юридичних наукових працях і практиці під «взаємодією» розуміють взаємопов'язану діяльність різних, не підпорядкованих органів, які реалізують спільні цілі та завдання, або відокремлених частин, ланок, підрозділів одного й того ж органу по досягненню єдиних цілей і завдань. Інакше кажучи, це урегульовані нормами права та професійної етики відносини, що виникають у процесі їх спільної діяльності та виражаються у поведінці суб'єктів таких відносин, спрямованих на виконання мети та завдань. Слід погодитись із науковцями, які на підставі результатів аналізування теорії та практики діяльності правоохоронних органів і суду визначили універсальні принципи їх взаємовідносин [212, с. 62–68]. Переконані, що ці принципи мають створити підґрунтя для взаємовідносин дізнавача, слідчого та прокурора із слідчим суддею. Зупинимось на них більш докладно.

По-перше, це – принцип самостійності та незалежності в їх діяльності, який означає відсутність відносин підлеглості між ними, а також адміністративного втручання у справи один одного та самостійність не тільки у винокання своїх функцій, але й у прийняття рішень.

По-друге, це – принцип взаємної поваги, коли на будь-якому рівні поважається незалежність у справі утвердження законності та правопорядку, неухильно дотримуються етичні норми поведінки під час здійснення професійної діяльності, що сприяє формуванню у громадян почуття поваги до правоохоронних органів і суду.

По-третє, це – принцип законності, що вимагає будувати взаємовідносини винятково на підставі норм чинного законодавства, а їх діяльність має проходити виключно в межах наданих їм законом повноважень.

По-четверте, це – принцип системності та субординації в організації діяльності кожного із зазначених органів.

По-п'яте, це – принцип взаємодії та взаємного сприяння, що полягає у спільному вирішенні питань щодо узагальнення слідчої, прокурорської та судової практики, обміну досвідом та інформацією, тощо.

По-шосте, це – принцип взаємного стримання та противаг, коли стримання означає вжиття заходів щодо припинення незаконних дій, рішень (наприклад, перевищення чи зловживання владою, корупція), а противаги – це наявність законних можливостей у представника іншої гілки влади здійснити ефективне стримання представників відповідної гілки влади, інакше кажучи, наявність певних повноважень.

Взаємодія, яка реалізується в межах єдиної системи (внутрішньосистемна, відомча взаємодія) виступає в якості одного з елементів управлінської функції та реалізується в організаційних відносинах субординації, координації, реординації (зворотного впливу). За такого типу відносин здійснюється вплив окремих частин цілого одна на іншу, що призводить до упорядкування зв'язків, об'єднання в конкретний тип цілісності для досягнення бажаного результату діяльності [213].

Під час взаємодії органів, об'єднаних рішенням загальних завдань, які входять до систем різних органів державного апарату (зовнішня, міжвідомча взаємодія), відносини взаємодіючих сторін будуються на основі врахування взаємних інтересів та обов'язково на підставі додержання вимог закону. У цих

взаємовідносинах державні органи виступають як рівнозначні суб'єкти. Вирішальну роль у визначенні форм взаємодії між такими суб'єктами відіграють їхні державно-правові функції. У кримінальному процесі взаємодія носить офіційний характер, виключаючий будь-які партнерські відносини між владними суб'єктами кримінального провадження [214].

Необхідно зазначити, що проблема взаємовідносин владних суб'єктів сторони обвинувачення зі слідчим суддею продовжує залишатись ще недостатньо дослідженою. Вона стала актуальною не лише в останнє десятиріччя, інакше кажучи, з моменту прийняття нового КПК України, який змінив тип кримінального процесу та запровадив до стадії досудового розслідування судовий контроль за недопущенням незаконного обмеження прав і свобод осіб, допущених чи залучених до кримінальної процесуальної діяльності, збоку держави в особі дізнавача, слідчого і прокурора.

Основою взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є цілі та завдання, визначені ст. 2 КПК України, які зобов'язують цих владних суб'єктів кримінального провадження:

- з одного боку, надійно забезпечувати права, свободи й законні інтереси фізичних і юридичних осіб, безпосередньо постраждалих від вчинених кримінальних правопорушень;
- з іншого боку – не допустити обмеження прав і свобод підозрюваного, обвинуваченого та виключити саму можливість притягнення до кримінальної відповідальності та незаконного засудження невинуватого.

Для виконання цих цілей і завдань дізнавачі, слідчі і слідчий суддя використовують в межах наданої їм компетенції тільки ті правові засоби (повноваження, форми і способи їх реалізації), які витікають з їх функціонального призначення у кримінальному процесі [215, с. 89–97].

Специфіка і характер кримінальної процесуальної діяльності дізнавача і слідчого є такими, що не виключають можливого порушення ними прав і свобод будь-якого учасника кримінального провадження, незалежно від чіткого виконання цими учасниками своїх процесуальних обов'язків. Виходячи з цього,

реалізація тут слідчим суддею правозахисної діяльності має визначальне значення. Тож не випадково у справі «Барановський проти Польщі» Європейський суд з прав людини у своєму рішенні від 28 березня 2000 року прямо відзначає, що будь-які обмеження прав особи у кримінальному провадженні повинні ґрунтуватися на чітких нормах національного законодавства і відповідати дозволим формам і способам Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і бути законними і обґрунтованими [216].

У змагальному процесі будь-якої правової держави це пов'язується з тим, щоб незаперечна доведеність дізнавачем і слідчим підстав для застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження, пов'язаних з обмеженням, свобод і законних інтересів особи, обов'язково була попередньо підтверджена законною, обґрунтованою і неспростовною ухвалою слідчого судді [217]. Так, дізнавач і слідчий не мають права без попереднього рішення слідчого судді застосовувати такі заходи забезпечення кримінального провадження:

- привід підозрюваного, обвинуваченого, свідка (ст. 140 КПК України);
- накладення грошового стягнення за невиконання учасником кримінального провадження процесуальних обов'язків (ст. 144 КПК України);
- тимчасове обмеження підозрюваного у користуванні спеціальним правом (ст. 148 КПК України);
- відсторонення підозрюваного, обвинуваченого від посади (ст. 154 КПК України);
- тимчасовий доступ до речей і документів, які знаходяться у володінні певної особи (ст. 159 КПК України);
- тимчасове вилучення майна у підозрюваного чи осіб, у володінні яких воно перебуває (ст. 167 КПК України);
- арешт майна у підозрюваного, обвинуваченого чи третіх осіб (ст. 170 КПК України);
- запобіжні заходи (ст. 176 КПК України).

За умови незаперечної доведеності підстав для застосування будь-якого із зазначених вище заходів забезпечення кримінального провадження дізнавач і слідчий зобов'язані скласти письмове клопотання по установленій законом формі та після погодження його з прокурором, встановлений законом строк звернутися до слідчого судді за отриманням відповідного судового рішення (ухвали).

Розглянувши у визначений законом строк безпосередньо в судовому засіданні (судово-контрольному провадженні) письмове клопотання дізнавача чи слідчого, попередньо погоджене з прокурором, і дослідивши у більшості випадків в умовах змагальності сторін необхідні матеріали, слідчий суддя приймає рішення (ухвалу) про застосування означеного у письмовому клопотанні заходу забезпечення кримінального провадження чи про відмову в його застосуванні. Ухвали слідчого судді виконуються негайно. Разом з тим, деякі з них можуть бути оскаржені в апеляційному порядку, вичерпний перелік таких ухвал чітко визначено статтею 309 КПК України – під час досудового розслідування можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про:

- 1) відмову у наданні дозволу на затримання;
- 2) застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою або відмову в його застосуванні;
- 3) продовження строку тримання під вартою або відмову в його продовженні;
- 4) застосування запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту або відмову в його застосуванні;
- 5) продовження строку домашнього арешту або відмову в його продовженні;
- 5⁻¹) застосування запобіжного заходу у вигляді застави або про відмову в застосуванні такого заходу;
- 6) поміщення особи в приймальник-розподільник для дітей або відмову в такому поміщенні;

- 7) продовження строку тримання особи в приймальнику-розподільнику для дітей або відмову в його продовженні;
- 8) направлення особи до медичного закладу для проведення психіатричної експертизи або відмову у такому направленні;
- 9) арешт майна або відмову у ньому;
- 10) тимчасовий доступ до речей і документів, яким дозволено вилучення речей і документів, які посвідчують користування правом на здійснення підприємницької діяльності, або інших, за відсутності яких фізична особа – підприємець чи юридична особа позбавляються можливості здійснювати свою діяльність;
- 11) відсторонення від посади або відмову у ньому;
- 11⁻¹) продовження відсторонення від посади;
- 12) відмову у здійсненні спеціального досудового розслідування;
- 13) закриття кримінального провадження на підставі частини дев'ятої статті 284 цього Кодексу.

Крім того, під час досудового розслідування також можуть бути оскаржені в апеляційному порядку ухвали слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження або на рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження про скасування повідомлення про підозру чи відмову у задоволенні скарги на повідомлення про підозру, повернення скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора або відмову у відкритті провадження по ній. Зауважимо, що скарги на інші ухвали слідчого судді оскарженню не підлягають і заперечення проти них можуть бути подані під час підготовчого провадження в суді.

В окремих випадках дізнавачі і слідчі приймають безпосередню участь в судово-контрольних провадженнях під час розгляду слідчим суддею їхніх письмових клопотань про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, виступаючи на стороні обвинувачення (ст 151, 156, 172 КПК України).

Разом з тим, ця ефективна кримінально-процесуальна форма взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею є вкрай недосконалою. По-перше, слідчий суддя тут наділений не властивими йому повноваженнями. Так, запровадивши до стадії досудового розслідування судову форму розгляду письмових клопотань дізнавача чи слідчого, погоджених з наглядаючим прокурором, про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, законодавець України чомусь зобов'язав слідчого суддю не надавати їм дозвіл на застосування цих заходів чи відмовляти в наданні такого дозволу, а особисто, своєю владою застосовувати зазначені заходи, тобто, перетворив дозвільну форму в імперативну [60, с. 52; 218]. Таких дій з боку слідчого судді стаття 29 Конституції України вимагає лише під час розгляду клопотань слідчого, погоджених з прокурором, про обрання до підозрюваного, обвинуваченого двох найсуворіших запобіжних заходів – домашнього арешту тримання під вартою.

У той самий час сьогодні слідчі судді в оперативному порядку, тобто, особисто, за письмовим клопотанням дізнавачів і слідчих застосовують всі запобіжні заходи, визначені статтею 176 КПК України. Дізнавачі та слідчі позбавлені права самостійно застосовувати навіть такі м'які запобіжні заходи як особисте зобов'язання (полягає у покладенні на підозрюваного, обвинуваченого зобов'язання виконувати обов'язки, передбачені статтею 194 КПК України) та особиста порука (полягає в отриманні від осіб, що заслуговують на довіру, письмового зобов'язання про те, що вони поручаються за виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього обов'язків, визначених статтею 194 КПК України). Чому вимоги дізнавача, слідчого про своєчасність з'явлення підозрюваного, обвинуваченого за їх викликом до органу розслідування можуть бути настільки грубим порушенням прав цих учасників кримінального провадження, що вони не можуть самостійно застосувати означення запобіжні заходи, суттєво ускладнюючи як свою діяльність, так і діяльність слідчого судді. Це дуже затратні речі, оскільки всі письмові клопотання дізнавачів і слідчих про застосування до підозрюваних,

обвинувачених запобіжних заходів у вигляді особистого зобов'язання (ст. 179 КПК України) і особистої поруки (ст. 180 КПК України) обов'язково розглядаються в судових засіданнях (судово-контрольних провадженнях) з участю сторін кримінального провадження і в умовах їхньої змагальності. Ні про яку економію процесуальних ресурсів тут не може бути й мови. Та подібної заформалізованості під час обрання м'яких запобіжних заходів до підозрюваного, обвинуваченого не вимагають ані Конституція України, ані жоден міжнародно-правовий акт [60, с. 53; 218, с. 81].

Проте й тут законодавець України, відносячи дізнавача та слідчого до сторони обвинувачення (ст. 40, 40-1 КПК України), з незрозумілих причин не допускає їх до розгляду поданих ними письмових клопотань про застосування до підозрюваних, обвинувачених запобіжних заходів, а доручає лише одному прокурору брати участь у судово-контрольному провадженні (ч. 1 ст. 193 КПК України), у той час, коли сторона захисту бере участь у повному своєму груповому складі, з декількома захисниками-адвокатами та могутньою групою підтримки. У таких ситуаціях змагальність сторін є юридичною фікцією.

Через зруйновану групову архітектуру сторони обвинувачення, прокурор-одинак, який набагато гірше знає матеріали кримінального провадження, ніж дізнавач, слідчий і потерпілий, знаходячись в нерівних умовах зі стороною захисту, як правило, програє в так званому квазі-змаганні, обмеженої чисельно сторони обвинувачення. Звичайно, все це не сприяє належній взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею і має бути виправлене в законодавчому порядку. У свою чергу імперативний порядок застосування слідчим суддею заходів забезпечення кримінального провадження має бути замінений дозвільною формою. Це обумовлено тим, що особисте застосування цих заходів слідчим суддею перетворює його із незалежного арбітра у владного суб'єкта досудового розслідування, який бере безпосередню участь у прийнятті процесуальних рішень обвинувального характеру [219].

Другою процесуальною формою взаємодії дізнавача та слідчого зі слідчим суддею є звернення їх з письмовими клопотаннями, погодженими з

прокурором, до слідчого судді про надання дозволу на виконання визначених законом слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язаних з обмеженням прав і свобод певних учасників кримінального провадження. У цих випадках слідчий суддя у судово-контрольному провадженні проводить глибоку перевірку наявності чи відсутності достатніх і законних підстав для виконання дізнавачем чи слідчим певної слідчої (розшукової) дії або негласної слідчої (розшукової) дії і своєю ухвалою надає дозвіл, чи відмовляє в наданні дозволу на її проведення. Тут він зовсім не торкається питань, пов'язаних з необхідністю проведення цих процесуальних дій. У своїй ухвалі слідчий суддя лише констатує, що ніяких порушень закону дізнавачем чи слідчим під час проведення цієї процесуальної дії не буде, оскільки їхнє клопотання є обґрунтованим і повністю відповідає всім вимогам закону.

Означена форма взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є правильно врегульованою законом, вона є суто довільною і не пов'язана з участю слідчого судді в розслідуванні кримінального правопорушення. Це має місце під час розгляду ним письмових клопотань дізнавача та слідчого про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, де слідчий суддя не тільки оцінює певний захід з точки зору його законності й обґрунтованості шляхом надання дозволу на його застосування. Крім того, з точки зору необхідності та обов'язковості його застосування шляхом особистого прийняття імперативного рішення (ухвали) щодо його застосування. Це є явним перевищенням процесуальних повноважень слідчого судді та знаходиться за межами судово-контрольної діяльності, бо такі його рішення (ухвали) носять суто обвинувальний характер [220], про що вже відзначалося раніше.

Третьою кримінальною процесуальною формою взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є їхня безпосередня участь у судово-контрольних провадженнях, проведення яких присвячені розгляду слідчим суддею письмових скарг учасників кримінального провадження на рішення, дії чи

бездіяльність цих владних суб'єктів досудового розслідування (ч. 3 ст. 306 КПК України). Вичерпний перелік рішень, дій і бездіяльності дізнавача і слідчого, які можуть бути оскаржені учасниками кримінального провадження до слідчого судді, в стадії досудового розслідування міститься у частині 1 статті 303 КПК України, де прямо вказано, що на досудовому провадженні можуть бути оскаржені такі рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора:

1) бездіяльність слідчого, дізнавача, прокурора, яка полягає у невнесенні відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань після отримання заяви чи повідомлення про кримінальне правопорушення, у не поверненні тимчасово вилученого майна згідно з вимогами статті 169 цього Кодексу, а також у нездійсненні інших процесуальних дій, які він зобов'язаний вчинити у визначений цим Кодексом строк, – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, володільцем тимчасово вилученого майна, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування;

2) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зупинення досудового розслідування – потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

3) рішення слідчого, дізнавача про закриття кримінального провадження – заявником, потерпілим, його представником чи законним представником;

4) рішення прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи – заявником, одним із близьких родичів або членом сім'ї, коло яких визначено цим Кодексом, та/або захисником померлого, потерпілим, його представником чи законним представником, підозрюваним, його захисником чи законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження;

5) рішення прокурора, слідчого, дізнавача про відмову у визнанні потерпілим – особою, якій відмовлено у визнанні потерпілою;

6) рішення, дії чи бездіяльність слідчого, дізнавача або прокурора при застосуванні заходів безпеки – особами, до яких можуть бути застосовані заходи безпеки, передбачені законом;

7) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій – особою, якій відмовлено у задоволенні клопотання, її представником, законним представником чи захисником;

8) рішення слідчого, дізнавача, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 цього Кодексу, – підозрюваним, його захисником чи законним представником, потерпілим, його представником чи законним представником;

9¹) рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків слідчим, дізнавачем, прокурором під час досудового розслідування – особою, якій відмовлено у задоволенні скарги, її представником, законним представником чи захисником;

10) повідомлення слідчого, дізнавача, прокурора про підозру після спливу одного місяця з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального проступку або двох місяців з дня повідомлення особі про підозру у вчиненні злочину, але не пізніше закриття прокурором кримінального провадження або звернення до суду із обвинувальним актом – підозрюваним, його захисником чи законним представником;

11) відмова слідчого, дізнавача, прокурора в задоволенні клопотання про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктом 9¹ частини першої статті 284 цього Кодексу, – стороною захисту, іншою особою, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, її представником.

Участь дізнавача чи слідчого, на рішення, дію або бездіяльність якого подана скарга, є обов'язково в судово-контрольному провадженні, оскільки таке

провадження проводиться слідчим суддею в умовах змагальності сторін кримінального провадження [221, с. 93–103], коли дізнавач чи слідчий досить часто виступають на стороні обвинувачення. Виходячи з цього, складно погодитися з позицією законодавця щодо можливості розгляду слідчим суддею скарги учасника кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача або слідчого у випадку їхньої неявки до судово-контрольного провадження. Суттєвим недоліком такої форми взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею також є відсутність обов'язку останнього повідомити дізнавача чи слідчого на подану скаргу після її надходження до нього, що позбавляє їх можливості оперативно самостійно виправити допущене порушення до судового розгляду.

Четвертою кримінальною процесуальною формою взаємодії є розгляд слідчим суддею письмових клопотань слідчого про продовження строку досудового розслідування правопорушення (ст. 294 КПК України) та письмових клопотань слідчого про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою (ст. 197 КПК України). Проте і в цих випадках слідчий суддя не надає дозволу слідчому на продовження означених строків до певного часу, а приймає ухвалу про продовження строків на певний термін в імперативному порядку, тобто, своєю владою.

Подібне рішення слідчого судді вимагає від нього не лише з'ясування наявності підстави для продовження строку досудового розслідування правопорушення чи продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою, а й детальної перевірки достатності зібраних доказів, повноти, всебічності та неупередженості проведеного розслідування правопорушення, що перетворює його (слідчого суддю) із незалежного арбітра у процесуального судового керівника, що є виключною функцією прокурора – обвинувача [222; 211]. Ця форма взаємодії не є характерною для дізнавача, оскільки продовження строку дізнання віднесено до виключної компетенції прокурора (ст. 298-5 КПК України), а такий запобіжний захід як тримання під

вартою під час розслідування кримінальних проступків у формі дізнання взагалі не застосовується (ст. 299 КПК України).

П'ята кримінально-процесуальна форма взаємодії дізнавача слідчого зі слідчим суддею знаходить своє вираження у доповненні чи зміні клопотання про застосування запобіжного заходу, або заміні його новим клопотанням, якщо після його подання дізнавачу чи слідчому стали відомі інші обставини, що можуть вплинути на вирішення слідчим суддею питання про застосування запобіжного заходу (ст. 185 КПК України). Доповнення клопотання полягає в доповненні його обґрунтування, чи доповнення переліку обов'язків, які слід покласти на підозрюваного, обвинуваченого без зміни самої суті запобіжного заходу. Зміна ж клопотання полягає у частковій зміні самої суті запобіжного заходу, а саме: зміні обсягу фактичної сторони підозри, обвинувачення, кваліфікації кримінального правопорушення тощо. Заміна ж клопотання новим здійснюється у випадках необхідності змінити саму суть запобіжного заходу, тобто, коли необхідно обрати більш м'який або більш суворий запобіжний захід. Правила статті 185 КПК України стосується випадків, коли ще запобіжний захід не був застосований слідчим суддею [223, с. 422–423].

Дізнавач і слідчий взаємодіють зі слідчим суддею й у випадках звернення до нього з письмовим клопотанням про зміну запобіжного заходу, в тому числі про скасування, зміну або покладення на підозрюваного, обвинуваченого додаткових обов'язків, передбачених частиною 5 статті 194 КПК України (а саме: 1) прибувати до визначеної службової особи із встановленою періодичністю; 2) не відлучатися із населеного пункту, в якому він зареєстрований, проживає чи перебуває, без дозволу слідчого, прокурора або суду; 3) повідомляти слідчого, прокурора чи суд про зміну свого місця проживання та/або місця роботи; 4) утримуватися від спілкування з будь-якою особою, визначеною слідчим суддею, судом, або спілкуватися з нею із дотриманням умов, визначених слідчим суддею, судом; 5) не відвідувати місця, визначені слідчим суддею або судом; 6) пройти курс лікування від наркотичної або алкогольної залежності; 7) докласти зусиль до пошуку роботи або до

навчання; 8) здати на зберігання до відповідних органів державної влади свій паспорт (паспорти) для виїзду за кордон, інші документи, що дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну; 9) носити електронний засіб контролю) чи про зміну способу їх виконання.

Ця форма взаємодії вже після застосованого слідчим суддею запобіжного заходу з метою коригування його змісту, або заміни іншим запобіжним заходом (ст. 206 КПК України). Наприклад, незалежно від наявності клопотання слідчого, прокурора, слідчий суддя зобов'язаний звільнити особу, якщо орган державної влади чи службова особа, під вартою яких трималася ця особа, не доведе:

- 1) існування передбачених законом підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, суду;
- 2) неперевикнення граничного строку тримання під вартою;
- 3) відсутність зволікання у доставленні особи до суду.

Слідчий суддя має право залишити без розгляду клопотання дізнавача чи слідчого про зміну запобіжного заходу, подане раніше 30-ти днів з дня постановлення попередньої ухвали про застосування, зміну або відмову у зміні запобіжного заходу, якщо у ньому не зазначені нові обставини, які раніше не розглядалися слідчим суддею. Суттєвим недоліком цієї форми взаємодії є те, що клопотання дізнавача, слідчого про зміну запобіжного заходу розглядається слідчим суддею у судово-контрольному провадженні без участі цих владних суб'єктів, де замість них приймає участь тільки прокурор, який набагато гірше від них знає матеріали кримінального провадження (ч. 4 ст. 201 КПК України – клопотання прокурора про скасування запобіжного заходу розглядається слідчим суддею, судом в день його надходження до суду за обов'язкової участі прокурора).

Ще однією дієвою кримінальною процесуальною формою взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею є звернення їх з письмовим клопотанням до слідчого судді про встановлення конкретного строку для ознайомлення сторони захисту з матеріалами розслідуваного кримінального провадження за

умови явного зволікання її учасників з ознайомленням з нею (ч. 10 ст. 290 КПК України). Клопотання розглядається слідчим суддею у судово-контрольному провадженні з участю дізнавача чи слідчого і сторони захисту, тобто, в умовах змагальності сторін кримінального провадження. За результатами розгляду слідчий суддя виносить ухвалу, якою встановлює конкретний строк для ознайомлення з матеріалами провадження. Після спливу цього строку сторона захисту вважається такою, що реалізувала своє право на доступ до матеріалів розслідування конкретного провадження. Це досить раціональний спосіб вирішення спору незалежним арбітром, яким виступає слідчий суддя [224, с. 629].

Як бачимо, проаналізований перелік закріплених КПК України процесуальних форм взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею, вказує на те, що основним їх предметом не є вирішення питань про винуватість і покарання підозрюваного, обвинуваченого, а тільки вирішення питань щодо законності і обґрунтованості проміжних процесуальних дій і рішень, пов'язаних із забезпеченням прав і свобод учасників кримінального провадження, недопущення будь-яких їх безпідставних обмежень [225]. Взаємодія дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею здійснюється на основі їхньої незалежності, обумовленої принципом розподілу державної влади. І хоч слідчий суддя позбавлений права виконувати кримінальну процесуальну функцію обвинувачення, вітчизняному законодавстві все ж таки не вдалося повністю забезпечити цю вимогу під час прийняття КПК України у 2012 році, про що вже відзначалось раніше.

Розглянуті кримінальні процесуальні форми взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею свідчать про їхню значущість для досягнення цілей кримінального провадження та необхідність подальшого розвитку і вдосконалення. Проте, дізнавачі, слідчі і слідчі судді у своїй взаємодії використовують не лише кримінальні процесуальні форми, а й організаційні, виникнення і реалізація яких не пов'язана з вимогами закону. Вони складаються у результаті усвідомлення означеними владними суб'єктами досудового

розслідування нагальної необхідності ефективного вирішення загальних цілей і завдань кримінального провадження. До таких форм взаємодії відносяться:

- проведення спільних нарад з метою обговорення найбільш типових помилок правозахисного характеру;
- спільна підготовка пропозицій щодо усунення законодавчих помилок в регламентації правозахисної діяльності владних суб'єктів кримінального провадження;
- взаємне інформування один одного про виявлення нових правопорушень під час виконання своїх безпосередніх функцій;
- спільна участь в проведенні прес-конференцій, круглих столів, теле- і радіопередач з проблем боротьби зі злочинністю та правозахисної діяльності;
- направлення сумісних інформаційних листів, довідок, аналізів у відповідні державні органи;
- проведення сумісних заходів з підвищення кваліфікації дізнавачів, слідчих, прокурорів суддів;
- сумісна діяльність з підготовки законопроектів у сфері кримінального судочинства тощо [226, с. 148–149; 227, с. 123–126; 228, с. 16; 229, с. 270–272].

З урахуванням того, що злочинність стала реальною загрозою всьому світу, органи Європейського Союзу впроваджують різноманітні форми взаємодії компетентних національних органів з метою підвищення ефективності їх діяльності. У зв'язку з цим, взаємодія владних суб'єктів досудового розслідування України є одним із визначальних чинників успішного розкриття і розслідування кримінальних правопорушень. Проте, результати нашого дослідження свідчать, що всі зусилля, які на сьогодні здійснюються як на законодавчому, так і на правозастосовному рівні щодо удосконалення взаємодії дізнавачів і слідчих зі слідчим суддею продовжують залишатися найменш розробленими у чинному законодавстві, що вимагає проведення глибоких наукових досліджень з цієї проблематики, на чому також наголошують авторитетні експерти [230, с. 116; 231, с. 234–236].

3.2. Взаємодія прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні

У попередніх підрозділах даного дослідження вже відзначалося, що обов'язковим владним суб'єктом кримінального провадження є прокурор, який в усіх його стадіях відповідно до ст.131–1 Конституції України та ст. 22 КПК України виконує основоположну (загальнопроцесуальну, наскрізну) функцію обвинувачення [232, с. 33–35]. На стадії досудового розслідування він реалізує її у матеріально правовій формі як порушення обвинувачення проти особи, яка вчинила кримінальний проступок чи правопорушення шляхом підготовки обвинувального акту та скерування його до суду [233, с. 6–9].

Прокурор очолює сторону обвинувачення і її ключовим владним суб'єктом [234]. Висунення прокурором конкретній особі законного та обґрунтованого обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення неможливо забезпечити без здійснення ним дієвого нагляду за додержанням законів дізнавачами і слідчими під час виконання ними кожної слідчої (розшукової) дії, кожної негласної слідчої (розшукової) дії та прийнятті кожного процесуального рішення, оскільки обвинувачення завжди ґрунтується на базі належних і неспростовних доказів, зібраних дізнавачами і слідчими, що сконцентровані в матеріалах кримінального провадження [235, с.104–112; 236]

Для забезпечення належної взаємодії під час діяльності правоохоронних органів на прокуратуру покладена функція координації в порядку, визначеному чинним законодавством, у сфері виявлення, запобігання і протидії злочинності, підвищення її ефективності. Крім того, науковці наголошують на окремих проблемах взаємодії слідчих та оперативних працівників, що виникають у період готовності матеріалів до реалізації. До таких проблем можна віднести:

- обсяг і важливість матеріалів оперативно-розшукової діяльності, які надаються слідчому для ознайомлення;
- момент, з якого доцільно ознайомити з матеріалами, отриманими у результаті проведення оперативно-розшукових заходів;

- усунення або узгодження різних думок, що виникають між слідчим і оперативним підрозділом податкової міліції;
- вибір слідчих дій і оперативно-розшукових заходів при складанні плану оперативно-розшукових заходів;
- матеріально-технічне та фінансове забезпечення. [237, с. 83].

З урахуванням спрямованості наглядової діяльності прокурора на зміцнення законності, забезпечення прав і свобод людини та інтересів суспільства і держави. Завдання прокурора у досудовому провадженні – це головні настанови, дані прокурору державою для здійснення дієвого нагляду за додержанням законності органами дізнання і досудового слідства та іншими учасниками, що діють у вказаному провадженні. Наглядові завдання прокурора у досудовому провадженні науковці пропонують визначити їх таким чином:

- це попередження і своєчасне виявлення будь-яких порушень закону, допущених органами досудового розслідування під час виконання процесуальних і слідчих дій та прийняття процесуальних і слідчих рішень під час досудового розслідування;
- своєчасне припинення та усунення цих порушень закону;
- своєчасне виявлення та усунення порушень закону, допущених іншими учасниками досудового провадження,
- захист прав учасників досудового провадження, а в разі їх порушення – прийняття передбачених законом заходів до негайного відновлення;
- забезпечення повного, об'єктивного та якісного досудового розслідування. [238; 239, с. 75]

Саме прокурор зобов'язаний виключити можливість незаконного і необґрунтованого притягнення невинуватості особи до кримінальної відповідальності чи незаконного застосування до неї будь-якого примусового заходу процесуального характеру. Крім того, прокурор має убезпечити всіх учасників досудового розслідування від будь-яких порушень їхніх прав, свобод і законних інтересів як з боку осіб, які вчинили кримінальне правопорушення,

так і з боку владних суб'єктів, які безпосередньо проводять розслідування цих правопорушень.

У зв'язку з цим питання співвідношення наглядової функції прокурора й судово-контрольної функції слідчого судді та взаємодії цих владних суб'єктів досудового розслідування набуває важливого наукового і практичного значення, оскільки ці види кримінальної процесуальної діяльності об'єктивно доповнюють один інший в забезпеченні прав і свобод всіх учасників кримінального провадження [240]. Відмінність цих інститутів полягає тільки в тому, що виконують вони свою правозахисну діяльність різними кримінальними процесуальними способами [241, с. 468].

Судовий контроль є частиною діяльності суду по здійсненню правосуддя. Більш правильним є розуміння судового контролю як функції судової влади, котра реалізується через правосуддя і проявляється у різних видах судочинства. Специфіка цього контролю полягає у тому, що судовий контроль виступає однією з функцій судової влади. Тобто, роль контрольних повноважень суду визначається функціями, які покликана виконувати судова влада під час здійснення правосуддя в державі. Його особливість полягає в тому, що він здійснюється при розгляді та вирішенні справ з передбачених законом підстав за визначеними законом процедурами і метою такого контролю є перевірка дотримання суб'єктами законності у їх діяльності та забезпечення охорони і захисту прав людини і громадянина. [242, с. 128–130]

Зазначимо, що наявні законодавчі механізми прокурорського нагляду та судового контролю дозволяють запобігти правопорушенням, що виникають під час досудового розслідування кримінального провадження. Це пов'язано із тим, що прокурорський нагляд і судовий контроль доступними процесуальними засобами здатні впливати на якість проведення розслідування і досягають спільної мети із забезпечення законності досудового розслідування, гарантування прав учасників кримінального провадження у різний спосіб. Водночас, оцінюючи ступінь дотримання слідчим суддею вимог законності, обґрунтованості та мотивованості, прокурор набуває права на оскарження його

ухвал. Тож, прокурорський нагляд і судовий контроль є автономними видами кримінальної процесуальної діяльності, що здійснюються паралельно, доповнюючи і посилюючи один інший. Крім того, прокурорський надзор і судовий контроль можна вважати однорівневими, взаємообумовленими та взаємоспрямовуючими структурами, які урівноважують одна одну [243, с. 23].

Погоджуємось із напрацюваннями науковців [243, с. 24], оскільки можна стверджувати, діяльність обох суб'єктів (прокурора та слідчого судді) фактично спрямована на розв'язання викликів, що постають перед ними під час досудового провадження. Як незалежні і не підпорядковані один одному, вони можуть реагувати на різні виклики. Зокрема:

- слідчий суддя може припинити або схвалити ініціативні дії прокурора своїм рішенням;
- прокурор уповноважений діяти засобами апеляції та оскаржувати рішення слідчого судді в законодавчо визначених межах і випадках.

Окреслене дозволяє стверджувати, що до основних завдань як прокурора, так і слідчого судді належать:

- ухвалення процесуальних рішень;
- перевірка ухвалених рішень уповноваженими суб'єктами на предмет їх законності;
- вжиття заходів примусового характеру у визначений законом спосіб.

Судовий контроль, що є вторинним відносно прокурорського нагляду, одночасно є гарантом над гарантом, чи абсолютним гарантом і діє за результатами слідчої та прокурорської діяльності. В цілому чинна модель співвідношення прокурорського нагляду та судового контролю, як засобів забезпечення може вважатись оптимальною. Однак, окремі норми КПК України потребують доопрацювання та приведення у відповідність до існуючої кримінально-процесуальної парадигми.

Концепція, що закладена в чинному КПК України, потягла за собою перерозподіл правозахисних повноважень між прокурором і слідчим суддею на користь розширення сфери судового контролю і звуження правозахисних

можливостей прокурорського нагляду. Проте, правозахисний потенціал прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень продовжує залишатися досить вагомим і ефективним. Його сутнісні ознаки дозволяють прокурорам, діючим у кримінальних провадженнях, систематично і на досить високому рівні виконувати обов'язкову загальнодержавну правозахисну (правозабезпечувальну) функцію, визначену статтею 3 Конституції України. Саме прокурор як суб'єкт кримінального переслідування насамперед відповідальний за ефективне функціонування всієї системи органів досудового розслідування. Обсяг повноважень прокурора має співвідноситися з його відповідальністю за законність та обґрунтованість результатів розслідування [244, с. 13; 245, с. 21].

Виходячи з цього, взаємодія прокурора і слідчого судді у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження на всіх етапах стадії досудового розслідування є обов'язковою і неминучою. Цей вид процесуальної взаємодії ще й сприяє підвищенню результативності розслідування кримінальних правопорушень дізнавачами та слідчими. Правові основи взаємодії прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні містяться в Конституції України (ст. 3, 6, 8, 9, 19, 21, 29, 55, 62, 63, 124, 129, 131–1). Помістивши статтю 131–1 про прокуратуру в главу VIII Основного Закону, Конституція України виокремила тим самим нерозривний зв'язок органів судової влади та органів прокуратури в правозастосовній діяльності, а також – загальне їхнє призначення як в цілому в механізмі держави і суспільства, як і в кримінальному судочинстві – спільне виконання ними правозахисної функції різним арсеналом правових засобів.

Крім означених положень Конституції України, основні кримінальні процесуальні форми взаємодії прокурора і слідчого судді визначені нормами чинного КПК України. До важливих нормативних основ взаємодії цих владних суб'єктів досудового розслідування також відносяться Закон України від 02.06.2016 року «Про судоустрій і статус суддів» [202] і Закон України від

14.10.2014 «Про прокуратуру» [201]. Закріплені в них статусні характеристики цих органів, принципи організації і діяльності, вимоги, які пред'являються до професійних якостей суддів і прокурорів, слугують орієнтиром для вибору параметрів їхньої взаємодії [211, с. 15].

Із сукупності міжнародних правових актів, спрямованих на врегулювання відносин взаємодії прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні, необхідно виокремити Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи від 06.10.2000 року № R (2000)19 «Щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя» [198]. У цих рекомендаціях прямо відзначається про необхідність взаємодії прокурорів і суддів, наявність у них загальних цілей і завдань, особливо підкреслюється їхня належність до одного й того ж корпоративного середовища. На прокурора покладається обов'язок постійно сприяти правосуддю, а також підкреслюється наявність тісного зв'язку цих державних органів, взаємодоповнюючий характер їхньої діяльності і обов'язків.

Прокурор і слідчий суддя взаємодіють один з одним як безпосередньо, так і опосередковано через учасників сторони обвинувачення чи учасників сторони захисту.

Зауважимо, що поняття взаємодії прокурора зі слідчим суддею на стадіях кримінального провадження охоплює усі важливі характеристики такої спільної діяльності органів сторони обвинувачення та слідчого судді. Особливості взаємодії визначаються їх процесуальним статусом і основним завданням діяльності. Взаємодію прокурора та слідчого судді у кримінальному провадженні можна простежити в застосуванні заходів забезпечення кримінального провадження під час досудового розслідування. Слідчий суддя фактично у кримінальному провадженні виступає гарантом дотримання і захисту прав, свобод та інтересів підозрюваних і обвинувачених осіб. Перевага інституту слідчого судді полягає в тому, що він не належить до системи правоохоронних органів, які безпосередньо проводять розслідування, він є об'єктивною і незалежною, неупередженою фігурою, яка може приймати самостійні рішення. Водночас його взаємодія з прокурором є чітко визначеною

КПК України, хоча, на думку більшості науковців, не досліджена в повному обсязі. Крім того, законодавець, передбачаючи механізм взаємодії слідчого та слідчого судді у кримінальному провадженні, визначив не тільки права кожної зі сторін, але й обов'язки, недотримання яких призводить до певних правових наслідків (наприклад, відмови в задоволенні клопотання або оскарження дій сторони тощо). [246, с. 96–98; 247, с. 53–55].

Окремо слід зупинитись на принципах взаємодії прокурора і слідчого судді. Зазначимо, що стосовно засад кримінального провадження, перелік яких наведений у ст. 7 КПК України та які одночасно є принципами взаємодії прокурора та слідчого судді, то ними можна вважати:

1) верховенство права (ст. 8 КПК України), законність (ст. 9 КПК України), рівність перед законом (ст. 10 КПК України), повагу до людської гідності (ст. 11 КПК України), що є основоположними правилами діяльності, незалежно від сфери правовідносин, кожної посадової особи органу державної влади (ч. 1 ст. 3, ст. 19, 24, 28 Конституції України);

2) забезпечення права на свободу й особисту недоторканість (ст. 12 КПК України), недоторканість житла чи іншого володіння особи (ст. 13 КПК України), таємницю спілкування (ст. 14 КПК України), невтручання у приватне життя (ст. 15 КПК України), недоторканність права власності (ст. 16 КПК України), свободу від самовикриття та право не свідчити проти близьких родичів і членів сім'ї (ст. 18 КПК України), забезпечення права на захист (ст. 20 КПК України), доступ до правосуддя й обов'язковість судових рішень (ст. 21 КПК України), змагальність сторін і свободу в поданні ними своїх доказів і у доведеності перед судом їх переконливості (ст. 22 КПК України), безпосередність дослідження показань, речей і документів (ст. 23 КПК України), забезпечення права на оскарження процесуальних рішень, дій чи бездіяльності (ст. 24 КПК України), публічність (ст. 25 КПК України), диспозитивність (ст. 26 КПК України), гласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами (ст. 27 КПК України), розумні строки (ст. 28 КПК України), мова, якою здійснюється

кримінальне провадження (ст. 29 КПК України) – як окремо встановлено, всі вони у різній формі впливають на порядок діяльності прокурора та слідчого судді, в т.ч. під час взаємодії.

У сучасному світі важливими є принципи – «правова визначеність», «захист від свавілля», «співмірність», на що неодноразово звертає увагу Європейський суд з прав людини у своїх рішеннях.

Принцип «правова визначеність» не лише стосується «якості» закону, що вимагає в разі виявлення прогалин внесення відповідних законодавчих змін, а й передбачає обов'язок застосовувати норми законодавства у спосіб, коли не порушується ієрархія нормативно-правових актів за їх юридичною силою. Безпосередньо під час взаємодії прокурора та слідчого судді це проявлятиметься у тому, що: «прокурор і слідчий суддя реалізують свої повноваження у спосіб, коли застосовані ними положення законодавства не суперечать вимогам нормативно-правових актів вищого рівня»

Принцип «захист від свавілля», то щодо взаємодії прокурора та слідчого судді заслуговують на увагу такі висновки: під час і після прийняття судового рішення щодо обмеження волі особі не була гарантована можливість захищати себе в суді особисто та/ або через захисника, крім того, не забезпечене право на апеляцію; тримання під вартою було визнано недійсним, оскільки зацікавлену сторону не було належним чином повідомлено про час і місце вирішення цього питання; влада не повідомила про взяття під варту протягом встановленого законом строку: знадобилося 3 дні замість 24 годин; свавілля може бути тоді, коли з боку влади має місце зловживання довірою або обман.

Сутність принципу «співмірність», або, як його ще називає ЄСПЛ у своїх рішеннях, «пропорційність», зводиться до того, що: не перевірено, чи могли бути застосовані менш суворі заходи, ані ж тримання під вартою; ані складність справи, ані суворість покарання, що могло бути призначено в разі засудження, тобто ті обставини, на які посилялися при прийнятті рішення про взяття під варту, не були причинами, на підставі яких можливо стверджувати про подальше переховування особи. Тобто, сутність принципу «співмірність»

полягає у тому, що суб'єкти, котрі вирішують питання про обмеження прав і свобод, мають обов'язково зіставляти наслідки обмеження прав з підставами і метою проведення/прийняття відповідної процесуальної дії/рішення. Під час взаємодії прокурора і слідчого судді це безпосередньо проявляється у тому, що в ході перевірки законності й обґрунтованості дії чи рішення суб'єкта розслідування прокурор і слідчий суддя з'ясовують пропорційність підстав і мети проведення/прийняття відповідної дії/рішення суб'єкта розслідування з наслідками обмеження прав і свобод. [248, с. 418–421].

Взаємодія має свою ціль і завдання, на досягнення яких вона спрямована. Так, Гловюк І. В. Зазначає, що метою взаємодії є досягнення такого становища, коли права, свободи та законні інтереси учасників досудового розслідування не порушуються ні його владними суб'єктами, безпосередньо розслідуючими кримінальні проступки і злочини, ні іншими особами, залученими чи допущеними до кримінального провадження [249, с. 91–95].

Пишньов Д. І. наголошує, що до завдань взаємодії відносяться:

- 1) попередження порушень прав, свобод і законних інтересів учасників досудового розслідування;
- 2) своєчасне виявлення порушень прав, свобод і законних інтересів учасників досудового розслідування;
- 3) швидке і повне поновлення порушених прав, свобод і законних інтересів учасників досудового розслідування

На переконання науковця для створення належного режиму заповнення механізм взаємодії прокуратури й органів контролю включає в себе 2 діапазони параметрів: підготовчо-спрямовуючий, головна роль у якому відводиться і виконується прокурором та оперативно-тактичний (виконавчий). Серед основних параметрів взаємодії прокурора було виокремлено такі:

- намічає напрямки спільної роботи з органами контролю;
- опрацьовує план злагодженої роботи;
- окреслює орієнтири й висуває установки, за якими виконуватиметься індивідуальне завдання кожного із взаємодіючих суб'єктів;

- визначає масив законодавства, дотримання якого перевірятиметься;
- отримує й вивчає матеріали й відомості, наявні в підконтрольних установах, підприємствах та організаціях, які будуть перевірятися;
- здійснює скоординовані конкретні перевірки;
- усуває дублювання й паралелізм у спільній діяльності;
- перевіряє контроль виконання намічених і проведених заходів;
- обговорює й аналізує разом отриману з органом контролю отриману інформацію й матеріали; – приймає скоординовані заходи щодо усунення причин та умов правопорушень, а також вживає засоби стосовно реагування правопорушників;
- підводить підсумки спільної роботи й аналізує негативні моменти, що з'ясувалися в процесі такої взаємодії. [250, с. 185].

Чинним КПК України визначені різні форми взаємодії прокурора і слідчого судді у стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень, що реалізуються під час виконання ними своїх процесуальних повноважень. Так, з урахуванням значущості взаємодії прокурора зі слідчим суддею та формування інших процесуальних відносин і на рух кримінального провадження, слідчий суддя завжди інформує прокурора про призначення судово-контрольного провадження, незалежно від того, яким владним суб'єктом чи учасником досудового розслідування воно ініційоване, оскільки участь прокурора в усіх цих провадженнях передбачена законом [251, с. 164–167].

Як ведучий учасник сторони обвинувачення, прокурор має право особистого звернення до слідчого судді з письмовим клопотанням про застосування будь-якого заходу забезпечення кримінального провадження по будь-якому кримінальному провадженню, що розслідується, а саме про:

- привід;
- накладення грошового стягнення;
- тимчасове обмеження у користуванні спеціальним правом;
- відсторонення від посади;

- тимчасовий доступ до речей і документів;
- арешт майна;
- затримання особи з метою приводу для участі в розгляді клопотання про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою;
- застосування будь-якого запобіжного заходу, передбаченого статтею 176 КПК України.

Важливою опосередкованою формою кримінальної процесуальної взаємодії прокурора зі слідчим суддею є надання ним свого обов'язкового попереднього волевиявлення дізнавачу і слідчому у вигляді письмової згоди на його звернення до слідчого судді з письмовим клопотанням про застосування конкретного заходу забезпечення кримінального провадження, із визначених статтями 148, 155, 171, 179, 180, 181, 182, 183, 188 КПК України. Таке волевиявлення з боку прокурора обумовлено тим, що подібні процесуальні рішення дізнавачів і слідчих несуть в собі можливу небезпеку безпідставного обмеження прав і свобод певних учасників кримінального провадження, у зв'язку з чим мають бути законними й обґрунтованими. Без проведення прокурором таких попередніх глибоких перевірочних дій та дачі ним письмової згоди, слідчий суддя позбавлений права приймати подібні письмові клопотання від дізнавачів і слідчих та розглядати їх у судово-контрольних провадженнях [252, с. 25]. Ця форма взаємодії прокурора зі слідчим суддею носить подвійний контрольний характер, яка ефективно убезпечує учасників кримінального провадження від незаконних порушень їхніх прав, свобод і законних інтересів під час розслідування кримінальних правопорушень дізнавачами і слідчими [253, с. 118–121].

Чинний КПК України унеможлиблює також розгляд слідчим суддею письмових клопотань дізнавачів і слідчих без їх попереднього погодження з прокурором ще й про продовження строку тримання підозрюваного, обвинуваченого під вартою (ст. 199 КПК України), про зміну запобіжного заходу (ст. 200 КПК України). Надання прокурором письмової згоди дізнавачу чи слідчому на звернення до слідчого судді з відповідним клопотанням є

проміжним рішенням, оскільки остаточне рішення приймається слідчим суддею, хоч його наявність є обов'язковою як для дізнавача і слідчого, так і для слідчого судді. Як бачимо, подібні рішення носять багатоступеневий характер (конструкцію):

- спочатку вони ініціюються дізнавачем чи слідчим і оформлюються ними,
- потім перевіряються прокурором з прийняттям попереднього рішення (постанови про дачу згоди),
- наостанок (остаточно) приймаються слідчим суддею в остаточному порядку.

Проміжним рішенням (дачею згоди) прокурор бере на себе відповідальність за законність і обґрунтованість клопотання дізнавача чи слідчого [254, с. 72–78].

У випадку відмови прокурора надання згоди, слідчий має право звернутися зі скаргою до вищого прокурора. Проте, оскарженню до вищого прокурора підлягають тільки відмови наглядаючого прокурора в погодженні клопотань слідчого про застосування заходів забезпечення кримінального провадження та проведення слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій. Вищий прокурор протягом трьох днів погоджує відповідне клопотання або відмовляє у його погодженні (ч. 4 ст. 40 КПК України).

Розслідування кримінальних проступків і правопорушень здійснюється дізнавачами та слідчими шляхом виконання встановлених чинним КПК України слідчих (розшукових) дій, отримання, витребування, прийняття і процесуальне закріплення доказової інформації. З цією метою дізнавачі й слідчі наділені правом:

- 1) особисто виконувати слідчі (розшукові) дії, визначені главою 20 (ст. 223–245) КПК України;
- 2) вимагати від підприємств, установ і організацій, службових осіб і громадян представлення предметів і документів, проведення ревізій;

3) отримувати докази від учасників кримінальних проваджень, а також від будь-яких громадян, установ, підприємств і організацій [255].

Інакше кажучи, слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 223 КПК України), а негласні слідчі (розшукові) дії є різновидом слідчих (розшукових) дій, відомості про факти та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених кримінальним процесуальним кодексом (ч. 1 ст. 246 КПК України). У тих випадках, коли виконання, визначених законом слідчих (розшукових) дій чи негласних слідчих (розшукових) дій, пов'язано з обмеженням конституційних прав людини, вони мають проводитися лише з дозволу слідчого судді за письмовим клопотанням прокурора або за письмовим клопотанням дізнавача чи слідчого, обов'язково погодженого з прокурором. До таких слідчих (розшукових) дій відносяться:

- проникнення до житла чи іншого володіння особи (ст. 233 КПК України);
- проведення обшуку (ст. 234 КПК України);
- проведення слідчого експерименту в житлі чи іншому володінні особи за відсутності добровільної згоди особи, яка ним володіє (ст. 240 КПК України).

До негласних слідчих (розшукових) дій, які не можуть проводитися без дозволу слідчого судді, відносяться:

- аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України);
- накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України);
- огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України);
- зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж (ст. 263 КПК України);
- зняття інформації з електронних інформаційних систем (ст. 264 КПК України);
- обстеження публічно недоступних місць, житла чи володіння особи (ст. 267 КПК України);

- установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України);
- спостереження за особою, річчю або місцем (ст. 269 КПК України);
- моніторинг банківських рахунків (ст. 269–1 КПК України);
- аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України);
- контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України);
- виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України);
- негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного аналізу (ст. 274 КПК України).

Оскільки слідчий суддя після розгляду клопотання та надання дозволу дізнавачу чи слідчому на проведення будь-якої із наведених вище слідчої (розшукової) дії або негласної слідчої (розшукової) дії, позбавлений права здійснювати нагляд за додержанням законності під час її виконання дізнавачем чи слідчим, то прокурор, який стоїть на стороні закону, не допустить свавілля та беззаконня з боку органів досудового розслідування у процесі виконання ними дозволеної слідчим суддею процесуальні дії та забезпечують високий авторитет органу судової влади. Результативність такої форми взаємодії прокурора й слідчого судді є очевидною, незаперечною і результативною. Окремі науковці пропонують визначати форми взаємодії прокурорів і слідчих суддів за напрямками процесуальної правозахисної діяльності слідчого судді, які вони поділяють на: імперативний, дозвольний, звичайний [256; 257, с. 269–270].

Переконані, що більш доцільним є поділ діяльності слідчого судді на два напрями: попередній (превентивний) та послідуєчий (забезпечувальний). На першому з них використовують форми взаємодії, обумовлені необхідністю застосування заходів забезпечення кримінального провадження і проведення певних процесуальних дій, пов'язаних з обмеженням прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження. На другому – використовують форми взаємодії, пов'язані з розглядом письмових скарг учасників

кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність прокурора, дізнавача і слідчого.

Дуже складно підтримувати пропозицію окремих вчених про надання дізнавачу і слідчому права оскаржувати дії про відмову в наданні слідчого судді рішення прокурора щодо відмови в наданні згоди на порушення клопотання щодо проведення певних процесуальних дій, обмежуючих права, свободи і законні інтереси учасників кримінального провадження [211, с. 206]. Призначення слідчого судді у стадії досудового розслідування полягає в недопущенні порушень прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження з боку держави в особі прокурора, слідчого та дізнавача, а не від порушень прав одним учасником провадження проти іншого. Тож, конфлікти між владними суб'єктами, діючими на стороні обвинувачення, мають вирішуватися лише вищими прокурорами, як це й передбачено ч. 4 ст. 40 КПК України.

Послідуючий (забезпечувальний) напрям діяльності слідчого судді вітчизняний законодавець пов'язує із розглядом цим владним суб'єктом досудового розслідування письмових скарг учасників кримінального провадження на визначені ст. 303 КПК України рішення, дії і бездіяльність дізнавачів, слідчих і прокурорів, які обмежують їхні права або перешкоджають подальшому руху кримінального провадження до правосуддя [258, с. 8–9; 259]. У статті 303 КПК України наведено значний перелік процесуальних рішень дізнавача, слідчого і прокурора, які можуть бути оскаржені до слідчого судді. Вичерпний же перелік процесуальних дій означених владних суб'єктів кримінального провадження, що підлягають оскарженню, у КПК України відсутній, оскільки будь-яка їх процесуальна дія може суттєво обмежити права, свободи і законні інтереси конкретного учасника кримінального провадження. Форми бездіяльності дізнавача, слідчого і прокурора визначені лише з їх найбільшої розповсюдженості.

Всі скарги учасників кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого, прокурора слідчий суддя розглядає в судово-

контрольних проваджень (судових засіданнях) в умовах змагальності сторін з обов'язковою участю прокурора, дізнавача чи слідчого (ч. 3 ст. 306 КПК України). Тож, безпосередня участь прокурора у судово-контрольному провадженні є ефективною формою його взаємодії зі слідчим суддею, яка сприяє законному та справедливому вирішенню скарги учасника кримінального провадження. Доводиться тільки шкодувати за тим, що законодавець України не передбачив обов'язкового попереднього повідомлення прокурору про подану слідчому судді скаргу, що позбавляє його можливості оперативно виправити своєю владою допущене дізнавачем чи слідчим порушене право учасника досудового розслідування ще до відкриття слідчим суддею судово-контрольного провадження. Подібна норма є вкрай необхідною, оскільки вона спрямована на зміцнення взаємодії прокурора зі слідчим суддею та на економію процесуальних ресурсів. Крім того, необхідно завжди враховувати, що чим міцніші і досконаліші форми взаємодії прокурора зі слідчим суддею, тим більш надійною стає система забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, діючих у його найскладнішій стадії, що іменується досудовим розслідуванням [260].

Нерідко під час проведення судово-контрольних проваджень слідчий суддя виявляє типові кримінальні правопорушення. У таких випадках він інформує про це прокурора і той негайно організовує розслідування подібних фактів, приймаючи встановлені законом заходи до відновлення порушених прав, свобод і законних інтересів потерпілих. Частиною 6 статті 206 КПК України прямо визначено, що коли під час будь-якого судового засідання (судово-контрольного провадження) особа заявить про застосування до неї насильства затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі (орган державної влади, державна установа, яким законом надано право здійснювати тримання осіб під вартою), слідчий суддя зобов'язаний зафіксувати таку заяву або прийняти від особи письмову заяву та:

- 1) забезпечити невідкладне проведення судово-медичного обстеження особи;

2) доручити відповідному органу досудового розслідування провести дослідження фактів, викладених у заяві особи;

3) вжити необхідних заходів для забезпечення безпеки особи згідно із законодавством.

Більше того, частина 7 статті 206 КПК України покладає на слідчого суддю обов'язок діяти в такому самому порядку, незалежно від наявності заяви особи, якщо її зовнішній вигляд, стан чи інші відомі слідчому судді обставини дають підстави для обґрунтованої підозри щодо порушення вимог законодавства під час затримання або тримання в уповноваженому органі державної влади, державній установі, а частина 8 цієї статті вимагає від слідчого судді в усіх цих випадках взаємодіяти з прокурором.

Узгоджено в окремих випадках, що прокурор і слідчий суддя ~~при~~ під час вирішення питань, пов'язаних із застосуванням заходів безпеки щодо конкретних учасників досудового розслідування, оскільки використання різноманітних форм взаємодії дозволяє їм направляти свої спільні правозахисні зусилля на забезпечення не одного конкретного права повного учасника кримінального провадження, а всю сукупність прав, наданих йому у стадії досудового розслідування. Тож унікальність «подвійності контрольних дій» за недопущенням обмежень прав, свобод і законних інтересів особи, коли якусь із них розпочинає прокурор, а завершує слідчий суддя. Навпаки, коли якусь з них розпочинає слідчий суддя і завершує прокурор, є яскравим свідченням нагальності визначення на законодавчому рівні всіх умов, форм і процесуального порядку взаємодії прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні. На цьому наголошується і міжнародних документах [193], і в рішеннях Європейського Суду з прав людини [211, с. 26], і в наукових працях окремих вчених [261, с. 25–30; 262, с. 45–47].

Загальновідомо, що інститут слідчого судді є новим у кримінальному провадженні України, у зв'язку з чим, ще не всі проблеми, пов'язані із його функціонуванням, вирішені на законодавчому рівні. Зокрема, законодавець України до цих пір не врегулював сам порядок (процедуру) проведення судово-

контрольних проваджень і навіть не визначив процесуальних прав і обов'язків особи, яка звернулася до слідчого судді зі скаргою на рішення, дію чи бездіяльність дізнавача, слідчого чи прокурора, у цьому провадженні. Усі повноваження слідчого судді не закріплені в окремій статті КПК України тощо. Все це ускладнює налагодження дієвої взаємодії прокурора і слідчого судді у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи у стадії досудового розслідування.

Нагальною продовжує залишатися і проблема наукового забезпечення означеної взаємодії. Якщо теоретичні та правові основи судово-контрольної діяльності у досудовому розслідуванні вийшли вже на досить високий рівень дослідження, то питання, пов'язані зі взаємодією владних суб'єктів цієї стадії кримінального провадження у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів особи, ще знаходяться на початку дослідницького руху. Досить непереконливим є й використання терміну «клопотання» у відносинах між державними органами, що є самостійними органами рівноправних гілок державної влади. Прокурор не прохач, а посадова особа конституційного органу (прокуратури) і звертатися повинен до слідчого судді як до посадової особи іншого конституційного органу (суду), з поданням, а не з клопотаннями, з якими звертаються до слідчого судді також і приватні особи: підозрюваний, обвинувачений (ч. 1 ст. 201 КПК України), захисник-адвокат (ст. 244 КПК України), потерпілий (ст. 245 КПК України) та інші.

3.3. Особливості кримінальних процесуальних відносин потерпілого зі слідчим суддею

Розгляд питань, пов'язаних із розкриттям правовідносин потерпілого зі слідчим суддею, доцільно розпочати з посилання на те, що термін «потерпілий» має матеріально-правову природу, проте він не знайшов свого визначення у Кримінальному кодексі України, який є базовим, фундаментальним для законів

кримінального циклу [263, с. 39]. У зв'язку з цим, у споріднених галузях права, до яких відноситься кримінальне процесуальне право, означений термін використовується із суттєво різним обсягом його змісту, що є неприпустимим, бо може потягти за собою слідчі чи судові помилки. Однозначність базового поняття «потерпілий» у споріднених галузях права і науках кримінального циклу має бути обов'язковою [264, с. 39].

У частині 1 ст. 55 детермінованого кримінальним законом чинному процедурному КПК України визначення терміну «потерпілий» надано у такій редакції: «потерпілим може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди». Подібне визначення терміну «потерпілий» не можна вважати ані повним, ані точним, оскільки в ньому містяться лише орієнтири, ~~н~~ за наявності яких особа може бути допущена до кримінального провадження і набути процесуальний статус потерпілого. Що ж до віднесення до категорії потерпілих юридичних осіб, то це не узгоджується з кримінальною процесуальною практикою багатьох країн Західної Європи, які потерпілими вважають лише фізичних осіб, що стали жертвами злочинної діяльності. До таких країн відносяться Велика Британія, Франція та інші [265; 266, с. 19–12; 267, с. 335].

Багаточисельні міжнародно-правові акти визнають потерпілими тільки фізичних осіб. В першу чергу це відноситься до Декларації ООН з основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою від 29 листопада 1985 року [268], Європейської Конвенції про компенсацію шкоди жертвам кримінальних злочинів від 24 листопада 1983 року [269], Рекомендації Res (2006) Комітету Міністрів Ради Європи про надання допомоги потерпілим від злочинів від 14 червня 2006 року [175], Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи про положення потерпілого в рамках кримінального права і процесу № R (85) від 28 червня 1985 року [78]. Тож, у міжнародно-правових актах прямо визначається, що між поняттями «потерпілий» і «жертва злочину»

стоїть знак рівності і тільки фізичним особам вчиненими правопорушеннями можуть бути завдані фізичні ушкодження, психічні травми, душевні страждання, економічні втрати. Всі ці недосконалості й неточності українських законів кримінального циклу не сприяють чіткому визначенню процесуального статусу потерпілого у кримінальному судочинстві та забезпеченню його прав, свобод і законних інтересів владними суб'єктами кримінального провадження в цілому і слідчим суддею зокрема.

Неприпустимо зосереджувати увагу правозахисників (правозабезпечувальників) лише на заподіяній потерпілому моральній, фізичній і майновій шкоді, бо вчиненими щодо цього злочинними діями можуть завдаватися ще й психологічна, економічна, політична, соціальна та інші багаточисельні види шкоди, які зовсім не охоплюються ч. 1 ст. 55 КПК України, але чітко відображені в наслідках конкретно вчиненого кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння неосудного [272, с. 199–202]. Дізнавач, слідчий, прокурор і слідчий суддя мають надійно забезпечувати у стадії досудового розслідування будь-яке право потерпілого, що охороняється вітчизняним кримінальним законом (Кримінальним кодексом України), при цьому вчинене кримінальне правопорушення може й не завдати йому моральної, фізичної або майнової шкоди.

Відсутність у Конституції України 1996 року будь-яких посилань на першочергове забезпечення прав, свобод і законних інтересів потерпілого, в той час, коли проблемі забезпечення прав підозрюваного, обвинуваченого, засудженого присвячено аж п'ять її статей (29, 39, 62, 63, 129), нецілісність і незагальновизнаність Концепції забезпечення прав, свобод і законних інтересів потерпілого, незакріплення в статтях чинного КПК України, присвячених визначенню завдань і принципів кримінального провадження, положень щодо посиленого забезпечення порушених прав потерпілого, потягли за собою тяжкі наслідки.

У 2012 році Верховна Рада України, приймаючи новий КПК України, безпідставно відвела законослухняному, спірному для держави потерпілому

другорядне місце, сконцентрувавши всі ресурси кримінальної процесуальної діяльності на забезпеченні прав, свобод і законних інтересів законвідступника, який завдав потерпілому, суспільству і державі тяжкої, а нерідко і непоправної шкоди. Більш того, не лише владні суб'єкти кримінального провадження основну увагу приділяють забезпеченню прав підозрюваного, обвинуваченого, але й сам цей учасник кримінального провадження наділений значно більшим обсягом кримінальних процесуальних прав для відстоювання своїх інтересів порівняно з процесуальним положенням його жертви (потерпілого).

Із цього приводу юридична спільнота України «б'є тривогу», що знайшло відображення у низці наукових праць [273, с. 23–33; 274, с. 29–30; 275, с. 121–122; 276, с. 126–128; 277, с. 6–7]. Разом з тим, законодавець мовчить, не звертаючи увагу на те, що «вал» злочинності накриває Україну, а кримінальна процесуальна практика вимагає зміни парадигми шляхом постановки жертви кримінального правопорушення в центр цього відповідального виду державно-правової діяльності [278, с. 711–715; 279, с. 17; 280, с. 11–13].

Слідчий суддя виконує у стадії досудового розслідування суто правозахисну (правозабезпечувальну) судово-контрольну функцію, обумовлену вимогами статей 3, 29, 55, 124 Конституції України. Ця функція носить публічний, офіційний характер і є виразом обов'язку держави перед людиною і громадянином, змістом і спрямованістю її діяльності. Судово-контрольний правозахист — ключова правова цінність стадії досудового розслідування, найнадійніша гарантія забезпечення прав потерпілого та інших учасників кримінального провадження [281, с. 89–91]. Проте, для надійного забезпечення прав потерпілого слідчим суддею процесуальні права цього ведучого учасника кримінального провадження мають бути значно розширені, чітко визначені в окремій главі чинного КПК України.

Крім того, процесуальний закон, як обов'язкова сторона двостороннього кримінально-правового конфлікту «особа, що вчинила правопорушення — жертва вчиненого правопорушення», має беззаперечно зайняти належне йому місце у кримінальному провадженні на стороні обвинувачення. Без вирішення

цих питань на законодавчому рівні ані повноцінна значимість сторін у досудовому розслідуванні, ані належне забезпечення прав потерпілого слідчим суддею не можуть бути повноцінними.

Користуючись недосконалістю чинного КПК України, сьогодні всі слідчі судді розглядають письмові клопотання дізнавачів і слідчих, погоджених з прокурором, і клопотання самих прокурорів щодо застосування запобіжних заходів до підозрюваних обвинувачених, які є безпосередніми кривдниками потерпілих, без участі найбільш зацікавленого учасника кримінального провадження – жертви вчиненого правопорушення (частиною 1 статті 193 КПК України передбачено, що розгляд клопотання про застосування запобіжного заходу здійснюється за участю прокурора, підозрюваного, обвинуваченого, його захисника). Непросто зрозуміти, чому унеможлиблюється розгляд цього питання без обов'язкової участі підозрюваного, обвинуваченого і навіть всього складу сторони захисту і допускається його розгляд без участі потерпілого? Чому посилено забезпечуються права одного учасника кримінально-правового конфлікту (законовідступника) і не тільки ігноруються, а навіть явно обмежуються, права іншого учасника (законослухняного) одним і тим же правозахисником – слідчим суддею? Сподіватися на справедливість прийнятого в таких умовах судового рішення (ухвали слідчого судді) досить складно. Необхідно заборонити розгляд письмових клопотань про застосування до підозрюваних, обвинувачених запобіжних заходів без участі потерпілого та обов'язкового врахування його позиції з цього питання.

Наголосимо, що правозахист з боку слідчого судді має стати ключовою цінністю досудового розслідування, спрямованого в першу чергу на забезпечення прав жертви кримінального правопорушення. Це має бути особливо відзначено в законі. Більш того, потерпілий є приватною особою, у зв'язку з чим не може здійснювати правозахист особисто, а тільки ініціює його перед владними суб'єктами кримінального провадження. Серед них провідне місце належить слідчому судді, який має забезпечити участь потерпілого в головних своїх судово-контрольних провадженнях і гарантувати державно-

правовий захист його прав, свобод і законних інтересів на будь-якому етапі досудового розслідування кримінального правопорушення [282, с. 93–94].

Правозахисна діяльність слідчого судді має полягати в тому, щоб забезпечити потерпілому своєчасну, адекватну і повну відсіч будь-яким порушенням його прав, свобод і законних інтересів з боку дізнавача, слідчого і прокурора [283, с. 17; 284, с. 13–14], а також надати жертві кримінального правопорушення реальну можливість на доказування винуватості підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення [285, с. 101]. Як правило, правовідносини потерпілого зі слідчим суддею виникають за ініціативою першого, оскільки саме він звертається до слідчого судді зі скаргою на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача, слідчого, прокурора, визначені ст. 303 КПК України, вимагаючи судового забезпечення своїх порушених або безпідставно обмежених прав [286, с. 40–43].

Потерпілий звертається до слідчого судді зі скаргою у випадку, коли дізнавач, слідчий чи прокурор після отримання від нього заяви про вчинення кримінального правопорушення, порушуючи встановлений ч. 1 ст. 214 КПК України строк, а саме як встановлено законодавцем «слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування та через 24 години з моменту внесення таких відомостей надати заявнику витяг з Єдиного реєстру досудових розслідувань». Крім того, вони під різними приводами не вносять відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і не розпочинають провадження розслідування кримінального проступку чи правопорушення. Зауважимо, що після отримання скарги слідчий суддя зобов'язаний не пізніше визначеного законом триденного строку розглянути її в

судово-контрольному провадженні з обов'язковою участю потерпілого, дізнавача, слідчого чи прокурора, бездіяльність якого оскаржується.

У судово-контрольному провадженні потерпілий має право брати участь самостійно чи разом зі своїм законним представником і представником-адвокатом. Крім того, відстоювати інтереси потерпілого у судово-контрольному провадженні його представник – адвокат може й самостійно (ч. 3 ст. 306 КПК України). Акт внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань є специфічним кордоном у правовідносинах, що виникають між потерпілим і владними суб'єктами, розслідуючими кримінальне правопорушення. До тих пір, доки відомості, викладені в заяві потерпілого, не будуть внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань, закон не дозволяє проводити слідчі (розшукові) дії і негласні слідчі (розшукові) дії, застосовувати заходи забезпечення кримінального провадження.

Це є надійною гарантією від зловживання та беззаконня з боку владних суб'єктів досудового розслідування. В той самий час безпідставне затягування чи навіть навмисне приховування означених відомостей від реєстрації, суттєво ускладнює забезпечення прав і законних інтересів постраждалого від кримінального правопорушення; може унеможливити розкриття правопорушення та покарання особи, яка його вчинила, тобто, потягти за собою негативні наслідки як для потерпілого, так і для суспільства і держави [287, с. 94–101]. Прийнявши за результатами розгляду скарги потерпілого ухвалу про зобов'язання дізнавача, слідчого чи прокурора негайно внести відомості, які містяться в заяві потерпілого про вчинення щодо цього правопорушення, до Єдиного реєстру досудових розслідувань, слідчий суддя швидко відновлює порушене право цього учасника кримінального поведження [288, с. 4–5].

У прокурорсько-слідчій практиці зустрічаються випадки, коли досудове розслідування певного кримінального правопорушення необхідно тимчасово зупинити у зв'язку з неможливістю участі підозрюваного в його розслідуванні з таких підстав:

- підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає йому в участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;
- після повідомлення про підозру, підозрюваний переховується від слідства і його оголошено в розшук;
- слідчий суддя відмовив у задоволенні клопотання про здійснення щодо підозрюваного спеціального досудового розслідування;
- наявна необхідність виконання по кримінальному провадженню процесуальних дій у межах міжнародного співробітництва (ч. 1 ст. 280 КПК України).

В усіх цих випадках досудове розслідування може бути зупинене тільки після повідомлення особі про підозру. Перелік підстав для зупинення досудового розслідування є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Досудове розслідування зупиняється постановою прокурора або постановою дізнавача чи слідчого, погодженою з прокурором, а її копія надсилається потерпілому та іншим учасникам кримінального провадження, визначеним ч. 4 ст. 280 КПК України. У зв'язку з тим, що зупинення досудового розслідування перешкоджає руху кримінального провадження до суду і зачіпає інтереси потерпілого, йому надано право оскаржити це рішення дізнавача, слідчого чи прокурора до слідчого судді [289].

У процесі розгляду скарги слідчий суддя зобов'язаний перевіряти не тільки відповідність прийнятого рішення про зупинення досудового розслідування визначеним ч. 1 ст. 280 КПК України підставам, а ще й відповідність процесуальному порядку його прийняття, закріпленому частинами 2–3 цієї ж статті КПК України. В разі виявлення порушення закону, слідчий суддя приймає ухвалу про скасування рішення дізнавача, слідчого, прокурора про зупинення досудового розслідування і тим самим швидко й ефективно відновлює порушене право потерпілого та усуває перешкоду на шляху доступу його до правосуддя [290, с. 137–141].

Аналогічні дії слідчий суддя виконує за скаргами законного представника чи представника адвоката потерпілого. Слідчий суддя може зобов'язати дізнавача, слідчого, прокурора оголосити ще й розшук підозрюваного, який переховується від органів досудового розслідування, а його місце знаходження невідоме, якщо такий розшук дізнавачем, слідчим, прокурором не оголошувався [291, с. 437–440].

Однією із форм вирішення кримінального провадження по суті є закриття кримінального провадження. У стадії досудового розслідування рішення про закриття кримінального провадження приймається дізнавачем, слідчим, прокурором лише у випадках, визначених ч. 1 ст. 284 КПК України, а саме, якщо:

- встановлена відсутність події кримінального правопорушення; в діянні не має складу кримінального правопорушення;
- не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати;
- не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, у разі закінчення строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, за виключенням випадків вчення особою тяжкого правопорушення проти життя чи здоров'я особи або правопорушення, за яким згідно з законом може бути призначене покарання у виді довічного позбавлення волі;
- набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;
- помер підозрюваний, обвинувачений, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;
- існує вирок, що набрав законної сили по тому самому обвинуваченню або постановлена ухвала суду про закриття провадження по тому самому обвинуваченню;
- потерпілий, а у випадках передбачених КПК України, його законний представник чи представник-адвокат відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні в формі приватного обвинувачення, крім

кримінального провадження щодо правопорушення, пов'язаного з домашнім насильством;

- стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

- стосовно податкових зобов'язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України;

- існує нескасована постанова дізнавача, слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 1, 2, 4, 9 частини 1 ст. 284 КПК України, у кримінальному провадженні щодо того самого діяння, що розслідується з дотриманням вимог щодо підслідності;

- після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, крім випадків повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи;

- коли строк досудового розслідування, визначений статтею 219 КПК України, закінчився та жодній особі не було повідомлено про підозру. Копія постанови про закриття кримінального провадження надсилається потерпілому (ч. 6 ст. 284 КПК України).

Перелік підстав щодо закриття кримінального провадження у стадії досудового розслідування є вичерпаним. Прийняття дізнавачем, слідчим, прокурором рішення (постанови) про закриття кримінального провадження виключає його подальший рух до суду, а також ліквідує всі наслідки застосованих примусових заходів процесуального характеру [292, с. 180]. Якщо постанова дізнавача, слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження не відповідає вимогам закону, порушує права і законні інтереси потерпілого, то він, його законний представник, представник-адвокат звертаються до слідчого судді зі скаргою про скасування даної постанови [293].

У процесі проведення судово-контрольного провадження слідчий суддя може виявити такі порушення закону, допущені дізнавачем, слідчим чи прокурором:

- неправильне застосування кримінального закону – застосування не того закону, який необхідно було застосувати чи неправильне тлумачення застосованого закону тощо;

- суттєве порушення кримінального процесуального закону – закриття кримінального провадження на підставі, не передбаченій законом, винесення постанови слідчим, в той час коли її прийняття є виключною компетенцією прокурора тощо;

- односторонність і неповнота проведеного досудового розслідування – непроведення судової експертизи, недосконалість доказової бази тощо.

Крім того, слідчий суддя може виявити ще й фальсифікацію доказів та інші обставини, що обумовили винесення незаконної або необґрунтованої постанови про закриття кримінального провадження. В усіх цих та інших випадках слідчий суддя своєю ухвалою скасовує незаконну або необґрунтовану постанову дізнавача, слідчого чи прокурора і зобов'язує їх відновити кримінальне провадження. Ухвала слідчого судді може стосуватися не всього кримінального провадження, а лише одного зі співучасників розслідуваного кримінального правопорушення, проти якого незаконно було закрито кримінальне переслідування [294, с. 158–163].

Якщо після початку розслідування кримінального правопорушення дізнавач, слідчий чи прокурор прийняв рішення про відмову у визнанні заявника – жертву цього правопорушення потерпілим, тобто, позбавив права щодо залучення його до кримінального провадження з наданням процесуального статусу потерпілого, то заявник, використовуючи такий правовий засіб захисту своїх прав і законних інтересів як скарга, звертається до слідчого судді з вимогою про відновлення його порушених прав. Заявник вправі вимагати від слідчого судді витребування конкретних матеріалів від органів досудового розслідування, необхідних для вирішення скарги. Після

прийняття ухвали, зобов'язуючи дізнавача, слідчого чи прокурора винести постанову про визнання скаржника потерпілим, вона вручається органу досудового розслідування і заявнику-скаржнику [295, с. 56–57].

У разі виникнення реальної загрози життю, здоров'ю чи майну потерпілого або членам його сім'ї та близьким родичам з боку осіб, оточуючих підозрюваного, обвинуваченого, за викриття його у вчиненні кримінального правопорушення, дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язані провести низку правових, організаційно-технічних та інших спеціальних державних захисних заходів з метою забезпечення безпеки потерпілому, членам його сім'ї і близьким родичам до фактичного усунення загрози їхньому життю, здоров'ю, майну і житлу [296, с. 507–519]. Забезпечення потерпілому, членам його сім'ї і близьким родичам безпеки гарантується державою, а своєчасність їх застосування є обов'язковою вимогою закону [297, с. 168–169].

Якщо дізнавач, слідчий, прокурор ухиляються від застосування заходів безпеки потерпілому, відмовляють йому в їх застосуванні чи застосовують неналежні заходи, то він (потерпілий) може звернутися зі скаргою до слідчого судді за захистом своїх прав. Зобов'язавши дізнавача, слідчого, прокурора негайно забезпечити безпеку потерпілому, чи скасувавши постанову про відмову в забезпеченні йому безпеки або постанову про застосування неналежного заходу безпеки, слідчий суддя своєю ухвалою відновлює порушене право потерпілого. Крім того слідчий суддя, керуючись ст. 24 Закону України від 23 грудня 1993 року №3782-XII «Про забезпечення безпеки осіб, приймаючих участь у кримінальному судочинстві» [298], повинен повідомити вищих керівників органів досудового розслідування чи прокуратури про дане порушення закону, позаяк за неприйняття, несвоєчасне прийняття рішень про застосування заходів безпеки встановлена сувора відповідальність.

У процесі розслідування кримінальних правопорушень потерпілі та їх представники досить часто звертаються до дізнавачів, слідчих, прокурорів з письмовими клопотаннями про необхідність проведення конкретних слідчих

(розшукових) дій або негласних слідчих (розшукових) дій. Це можуть бути клопотання про:

- допит додаткових свідків;
- проведення додаткового огляду місця події;
- призначення експертизи;
- проведення обшуку;
- застосування до підозрюваного, обвинуваченого певного запобіжного заходу, тощо.

Письмові клопотання ґрунтуються на матеріалах, які знаходяться у кримінальному провадженні, і містять прохання встановити обставини, що мають суттєве значення для розслідування кримінального правопорушення та в найбільшій мірі відповідають інтересам потерпілого. Тож, право потерпілого на подання клопотання є не тільки одним із способів захисту та відстоювання ним своїх прав і законних інтересів у кримінальному провадженні, а ще й гарантією всебічного, повного і неупередженого розслідування кримінального правопорушення [299, с. 128–130].

У випадку відмови в задоволенні поданого клопотання, потерпілий, його законний представник, представник-адвокат можуть звернутися до слідчого судді зі скаргою. Після розгляду скарги у судово-контрольному провадженні та підтвердженні незаконності чи необґрунтованості прийнятого рішення, слідчий суддя своєю ухвалою скасовує рішення дізнавача, слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання та зобов'язує їх провести означену у клопотанні слідчу (розшукову) дію чи негласну слідчу (розшукову) дію [300, с. 215–216; 291, с. 436–440].

Статтею 303 КПК України передбачено, що потерпілий, його законний представник та представник-адвокат можуть звертатися до слідчого судді зі скаргами ще й на рішення слідчого прокурора: про зміну порядку досудового розслідування з метою його продовження за правилами щодо застосування до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння в стані неосудності або захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку, примусових заходів

медичного характеру (п. 8 ч. 1 ст. 303 КПК України), а також на рішення прокурора про відмову в задоволенні скарги на недотримання розумних строків дізнавачем, слідчим, прокурором під час досудового розслідування (п. 9–1 ч. 1 ст. 303 КПК України).

Результати проведеного аналізування свідчать про те, що надані слідчому судді правозахисні повноваження дозволяють йому забезпечувати не одне конкретне право потерпілого у досудовому розслідуванні, а цілу сукупність його основоположних прав, які належать йому у цій стадії кримінального провадження [302, с. 137–146]. Разом з тим, для визнання судово-контрольної форми забезпечення прав потерпілого у досудовому розслідуванні досконалою, ще немає достатніх підстав, оскільки процесуальний статус слідчого судді продовжує залишатися нечітко визначеним, всі його повноваження не згруповані в окремій статті чинного КПК України, процедура проведення судово-контрольних проваджень не врегульована, права і обов'язки учасників судово-контрольних проваджень законом не закріплені, на що вже зверталась увага.

Для усунення всіх цих недоліків потрібно внести до чинного КПК України відповідні зміни та доповнення. Крім того необхідно чітко визначити межі судово-контрольної функції слідчого судді, повністю звільнивши його від збиткових повноважень суто обвинувального характеру, а також прийняти спеціальний Закон України «Про слідчих суддів», за яким інституту слідчих суддів надати автономного характеру, з обранням всіх слідчих суддів на посаду населенням відповідної території строком на п'ять років і обов'язково надати терміну «судовий контроль» законодавчого визначення.

Висновки до розділу 3

1. Встановлено, що взаємодія владних суб'єктів сторони обвинувачення зі слідчим суддею обумовлена вирішенням спільних цілей і завдань у сфері

забезпечення прав і законних інтересів учасників кримінального провадження. Вона є зовнішньою, горизонтальною, носить офіційний характер, що виключає будь-які партнерські відносини, стала актуальною лише в останнє десятиліття (після прийняття КПК України у 2012 році) і знаходиться тільки на початку дослідницького руху.

2. Доведено, що доцільно змінити надану слідчому судді імперативну форму прийняття ухвал про застосування визначених статтею 131 КПК України заходів забезпечення кримінального провадження, які сьогодні застосовуються ним особисто під час розгляду письмових клопотань прокурора, дізнавача і слідчого, на дозвільну форму цих ухвал, оскільки імперативна форма прийняття таких ухвал носить чітко виражений обвинувальний характер, бо перетворює слідчого суддю із незалежного арбітра у владного суб'єкта досудового розслідування, переконаного в необхідності застосування означених заходів.

3. Виходячи з того, що переважна більшість судово-контрольних проваджень слідчого судді реалізується в умовах змагальності сторін кримінального провадження, слід поновити участь в них сторони обвинувачення в її повному груповому складі, так як це передбачено нормами чинного КПК України для сторони захисту, бо участь у них лише одного прокурора порушує принцип рівноправності протиборчих сторін і перетворює їхню змагальність у юридичну фікцію.

4. Доведено, що сутнісні ознаки прокурорського нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень і судового контролю за недопущенням безпідставного обмеження конституційних прав учасників кримінального провадження з боку владних суб'єктів, діючих у стадії досудового розслідування, дозволяють прокурорам і слідчим суддям на досить високому рівні виконувати обов'язкову правозабезпечувальну (правозахисну) функцію на всіх етапах стадії досудового розслідування, а також активно використовувати різноманітні форми взаємодії з метою надійного забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених чи допущених до сфери кримінальної процесуальної діяльності.

Необхідно послідовно розкрити як безпосередні, так і опосередковані кримінальні процесуальні форми взаємодії прокурора зі слідчим суддею, цілі і завдання взаємодії та її напрямки.

5. Доцільно доповнити чинний КПК України положенням про те, що у випадку надходження до слідчого судді письмової скарги від учасника кримінального провадження на рішення, дію чи бездіяльність дізнавача або слідчого, слідчий суддя негайно повідомляє наглядаючого прокурора з тим, щоби він оперативно вирішив питання про можливість усунення допущеного порушення закону своєю владною до відкриття судово-контрольного провадження.

6. У законодавчому порядку необхідно розширити кількість форм взаємодії прокурора зі слідчим суддею, які мають унікальний подвійний характер, коли розпочата прокурором правозахисна дія завершується слідчим суддею і, навпаки, коли правозахисна дія, розпочата слідчим суддею, завершується прокурором, бо це є яскравим свідченням того, що чим міцніші і досконаліші форми взаємодії прокурора зі слідчим суддею, тим надійнішою стає кримінальна процесуальна система забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження, діючих у його стадії досудового розслідування.

7. З метою розширення та зміцнення форм взаємодії учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею запропоновано:

- всі повноваження слідчого судді закріпити в окремій статті КПК України;
- врегулювати порядок (процедуру) проведення слідчим суддею судово-контрольних проваджень;
- визначити права і обов'язки учасників судово-контрольних проваджень;
- закріпити всі основні форми взаємодії дізнавачів, слідчих і прокурорів за слідчим суддею у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених і допущених до кримінальної процесуальної діяльності.

8. Необхідно замінити кримінальний процесуальний термін «клопотання» у правовідносинах самостійних владних суб'єктів досудового розслідування зі слідчим суддею терміном «подання», оскільки представники органів публічної влади не можуть бути у кримінальному провадженні прохачами, прирівняними до приватних осіб, діючих у його системі.

9. Доцільно надати терміну «потерпілий» кримінально-правового визначення, бо він має суто матеріально-правову природу та його визначення у спорідненому кримінальному процесуальному законі не є і не може бути повним. Закон про кримінальну відповідальність є базовим, фундаментальним для детермінованих, похідних, споріднених до нього законів кримінального циклу, тому всі матеріально-правові, базові поняття означеного закону (у тому числі й поняття «потерпілий») у споріднених законах повинні бути однозначними. Дізнавач, слідчий, прокурор, і слідчий суддя зобов'язані надійно забезпечувати у стадії досудового розслідування будь-яке порушене право потерпілого, що відображено в конкретній нормі Кримінального кодексу України (політичне, економічне, фінансове, соціальне, психологічне тощо), а не лише пов'язане із заподіянням тільки моральної, фізичної або майнової шкоди, як це відображено в ч. 1 ст. 55 КПК України.

10. Необхідно зміцнити правовий статус потерпілого у кримінальному провадженні як ведучого його учасника, за рахунок суттєвого розширення процесуальних прав на відстоювання своїх інтересів у змаганні (протиборстві) з особою, яка злочинними діями завдала своїй жертві суттєвих збитків.

11. У законодавчому порядку слід заборонити слідчому судді письмові клопотання дізнавача, слідчого і прокурора про застосування до підозрюваних, обвинувачених запобіжних заходів без обов'язкової участі в досудово-контрольних провадженнях слідчого і потерпілого та врахування їхніх позицій з цього питання. Правозахист з боку слідчого судді за таких умов має стати ключовою цінністю, спрямованою в першу чергу на забезпечення прав жертви кримінального правопорушення, що має бути особливо зазначено в законі.

12. Наголошено на необхідності розроблення й прийняття спеціальний Закон України «Про слідчих суддів», за яким інституту слідчих суддів буде надано автономного характеру, з обранням всіх слідчих суддів на посади населенням відповідної території строком на п'ять років з правом послідуєчого переобрання на цю ж посаду за умови результативного виконання своїх професійних обов'язків.

Положення цього розділу було відображено у таких наукових працях дисертанта [218, 232, 240].

ВИСНОВКИ

У дисертації на основі загальної теорії кримінального процесу, чинного кримінального процесуального законодавства, міжнародних правових актів, слідчої, прокурорської і судово-контрольної практики вирішено нове наукове завдання, пов'язане з розкриттям кримінальних процесуальних відносин між ведучими учасниками сторони обвинувачення і слідчим суддею та процесуальних форм їх взаємодії у стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень. Одержані наукові результати дали можливість сформулювати низку висновків і пропозицій, які мають теоретичне і практичне значення. До основних із них віднесено такі:

1. Встановлена доцільність у законодавчому порядку віднесення судів, які безпосередньо розглядають кримінальні провадження, до спеціалізованих кримінальних судів з обов'язковим віднесенням їх до системи державних органів, які протидіють злочинності, оскільки державний орган будь-якої гілки влади, що застосовує норми кримінального права та діє в межах кримінального провадження, а тим більше, визнає особу винуватою у вчиненні правопорушення, і призначає їй покарання (суд), не має права претендувати на нейтралітет, чим користуються сьогодні кримінальні суди за чинним КПК України.

2. Доведена необхідність виключення з чинного КПК України використання процесуального терміна «досудове розслідування» в різних значеннях (як окремої форми кримінального провадження; як виду дослідження обставин вчиненого кримінального правопорушення; як функції державного органу, який безпосередньо досліджує обставини вчиненого кримінального правопорушення), оскільки це дезорганізує кримінальну процесуальну діяльність і вимагає чіткого термінологічного визначення зазначеного поняття.

3. Наголошено, що слід вивести досудове слідство зі структури органів Національної поліції, органів безпеки та органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства з віднесенням їх до структури

Державного бюро розслідувань, оскільки перебування органів досудового слідства в структурі зазначених вище правоохоронних органів на правах їхніх підрозділів не відповідає ані вимогам пункту 14 статті 92 Конституції України, ані положенням про зайняття органами досудового слідства самостійного місця в системі державного апарату України. Крім того, васальна залежність слідчих, діючих сьогодні в структурі зазначених правоохоронних органів, суттєво перешкоджає якісному розслідуванню ними кримінальних правопорушень і знецінює саму слідчу діяльність.

4. Обґрунтовано необхідність розроблення та прийняття спеціального (комплексного) слідчоустрійного закону «Про досудове слідство», який перебуватиме на одному щаблі з чинними судоустрійним Законом «Про судоустрій і статус суддів» і прокурорськоустрійним Законом «Про прокуратуру», оскільки регламентація слідчої діяльності лише КПК України, який є суто процедурним законом, не дає змоги органам досудового слідства працювати ефективно через недосконалу регламентацію причинно-діалектичної єдності органів кримінальної юстиції, де один вид державної кримінально процесуальної діяльності перебуває у структурі іншого виду державної процесуальної діяльності як його обов'язковий функційний складник.

5. Виходячи з того, що кримінальне процесуальне поняття «змагальність сторін кримінального провадження» ще не знайшло свого остаточного визначення ані в законодавстві, ані в теорії кримінального процесу, сформульовано авторське його визначення в такій редакції «змагальність сторін кримінального провадження – це сутнісна системоутворююча організаційно-функціональна ознака кримінального процесу, в якій чітко відображено врегульований спеціально-дозвільними нормами кримінального процесуального закону порядок діяльності двох рівноправних сторін кримінального провадження – сторони обвинувачення і сторони захисту, забезпечуючий їм реальну можливість брати активну участь у дослідженні всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення та вільно оперувати доказами перед незалежним судом з метою забезпечення законного,

обґрунтованого та справедливого вирішення ним кримінального конфлікту». Незважаючи на те, що в такій редакції це поняття в науці кримінального процесу сформовано вперше, воно не претендує на вичерпність та остаточність.

6. Запропоновано вилучити зі сторони обвинувачення керівників органів дізнання і досудового слідства та співробітників оперативних підрозділів, які за письмовими дорученнями дізнавачів, слідчих і прокурорів виконують у кримінальному провадженні лише окремі слідчі (розшукові) дії або негласні слідчі (розшукові) дії, оскільки діяльність перших із них носить суто організаційно-управлінський характер по відношенню до підпорядкованих ним дізнавачів чи слідчих, а діяльність інших, пов'язана лише з виконанням процесуальних дій разового характеру. Правове положення цих владних суб'єктів у стадії досудового розслідування виключає їхні правовідносини як з учасниками сторін кримінального провадження, так і зі слідчим суддею, тому на них не розповсюджується інститут відводу від участі у кримінальному провадженні. Їхній процесуальний нейтралітет не дозволяє їм перебувати на будь-якій стороні кримінального процесу.

7. На основі результатів аналізування та узагальнення напрацювань науковців та чинного процесуального законодавства запропоновано віднести жертву кримінального правопорушення – потерпілого до сторони обвинувачення, оскільки він є безпосереднім учасником двостороннього кримінального конфлікту: особа, яка вчинила кримінальне правопорушення (законovidступник) – особа, яка постраждала від вчиненого кримінального правопорушення (жертва правопорушення, потерпілий). Це обумовлено тим, що сторона захисту не може бути повноцінною без участі підозрюваного, обвинуваченого, тому сторона обвинувачення не може бути повноцінною без участі потерпілого. Не включивши потерпілого до сторони обвинувачення, законодавець розірвав двосторонній зв'язок між кримінальним правопорушенням і його наслідками, чим завдав непоправного ураження основним кримінальним процесуальним відносинам, зруйнував принцип

змагальності та рівності сторін двостороннього кримінального конфлікту у кримінальному провадженні, перетворивши їх у юридичну фікцію.

8. Доведено, що в силу публічного характеру кримінальної процесуальної діяльності специфічною особливістю кожного кримінального процесуального відношення є обов'язкова наявність у ньому представника органу державної влади: дізнавача, слідчого, прокурора, слідчого судді, без яких цей вид державно-правової діяльності не може виконуватися; сформована класифікація цих правовідносин.

9. Проведене дослідження свідчить, що обставинами, які обумовлюють обов'язковість процесуальних відносин основних учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовій стадії кримінального провадження є: 1) реалізація всіма владними суб'єктами досудового розслідування основоположної (загальнодержавної) правозахисної (правозабезпечувальної) функції, визначеної статтею 3 Конституції України; 2) забезпечення прокурором принципу законності під час проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень; 3) забезпечення слідчим суддею принципу верховенства права під час розслідування кримінальних правопорушень; 4) спеціальна процедура (порядок) реалізації всіма учасниками сторони обвинувачення і слідчим суддею своїх процесуальних функцій.

10. Акцентовано на недосконалоості правового регулювання кримінально-процесуальних відносин учасників досудового розслідування, серед яких виокремлено такі, як: неповнота врегулювання процесуальних статусів слідчого судді і потерпілого; невпровадженість міжнародних стандартів з кримінальної процесуальної діяльності та практики Європейського суду з прав людини; недостатність правозахисних (правозабезпечувальних) повноважень дізнавача, слідчого і прокурора; архаїчність відомчої побудови органів досудового слідства; неврегульованість багатьох форм взаємодії учасників правозахисної діяльності.

11. Доведено необхідність змінити наданої слідчому судді імперативної форми прийняття ухвал про застосування визначених ст. 131 КПК України

заходів забезпечення кримінального провадження, які сьогодні застосовуються ним особисто за результатами розгляду письмових клопотань прокурора, слідчого, дізнавача, на дозвільну форму зазначених ухвал, бо імперативна форма їх прийняття носить чітко виражений обвинувальний характер, перетворюючи слідчого суддю із незалежного арбітра у владного суб'єкта досудового розслідування визначаючого не тільки законність рішень прокурора, слідчого і дізнавача, а й саму необхідність їх застосування.

12. Запропоновано доповнити діючий КПК України положенням про те, що про надходження до слідчого судді скарг від учасників кримінального провадження на рішення, дії чи бездіяльність дізнавача або слідчого, він негайно повідомляє наглядаючого прокурора з тим, щоб він оперативно вирішив питання про можливість усунення допущеного порушення закону своєю владою до відкриття судово-контрольного провадження.

13. Наголошено на необхідності у законодавчому порядку розширити кількість унікальних подвійних процесуальних форм взаємодії прокурора зі слідчим суддею, коли розпочата прокурором правозахисна дія завершується слідчим суддею і, навпаки, коли правозахисна дія, розпочата слідчим суддею, завершується прокурором.

14. З метою розширення і зміцнення форм взаємодії учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею запропоновано: всі повноваження слідчого судді закріпити в окремій статті КПК України; врегулювати порядок (процедуру) проведення слідчим суддею судово-контрольних проваджень; визначити права і обов'язки учасників судово-контрольних проваджень; розширити форми взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у сфері забезпечення прав, свобод і законних інтересів осіб, залучених і допущених до кримінальної процесуальної діяльності.

15. Зазначена необхідність заміни термін «клопотання» у правовідносинах ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею терміном «подання», оскільки службові особи органів публічної влади не

можуть бути прохачами у кримінальному провадженні, прирівняними до приватних осіб, діючих у цьому ж провадженні.

16. У законодавчому порядку запропоновано заборонити слідчому судді розглядати письмові клопотання дізнавача, слідчого і прокурора про застосування до підозрюваних, обвинувачених будь-якого запобіжного заходу без обов'язкової участі потерпілого в судово-контрольних провадженнях та врахування його позиції з цього питання. Правозахист з боку слідчого судді має стати ключовою цінністю, в першу чергу спрямованого на забезпечення прав жертв кримінального правопорушення, ця вимога особливо має бути зазначена в законі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Тертишник В. М. Кримінально-процесуальне право України: підручн. Київ. «А.С.К.». 2003. 743 с.
2. Бандурка А. М., Давиденко Л. М. Преступность в Украине: причины и противодействие : монографія Харків. Основа, 2003. 368 с.
3. Юрчишин В. М. Місце і роль прокурора у досудовому розслідуванні та їх відображення в теорії, законодавстві і практиці: монографія. Чернівці. Видавничий дім «Родовід». 2013. 308 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 12.12.2021)
5. Михеєнко М. М., Нор В. Т., Шибіко В. Н. Кримінальний процес України : підручн. Київ. Либідь. 1999. 533 с.
6. Кримінальний процес: підручник / Р. І. Благута, Ю. В. Гуцуляк, О. М. Дуфенюк та ін.; за заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова, В. В. Луцика. Львів. ЛьвДУВС. 2019. Ч. 1. 532 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар. / за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шуміла. Київ. Юстініан. 2012. 768 с.
8. Кучинська О. П., Кучинська О. А. Кримінальний процес України: навч. посібн. Київ. Прецедент. 2005. 202 с.
9. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів : Закон України від 04.02.1994 р. № 3925-XII. (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1994. № 11, ст. 50. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text> (дата звернення 12.12.2021)
10. Німченко В., Селіванов А. На шляху до реального правосуддя. *Голос України*. 2004. № 101. 4 червня. С. 3.

11. Стефанюк В. С. Судова влада як основна гарантія захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні. *Право України*. 2001. №11. С. 15–18.
12. Литвинов А. Н., Давыденко Л. М. Противодействие преступности: Київ. Хай-Тек-Пресс, 2011. 199 с.
13. Грошевий Ю. М., Хотенець В. М. Кримінальний процес України Харків. Право. 2000. 494 с.
14. Балагута Р. І., Гуцуляк Ю. В., Дуфенюк О. М. Докази та доказування у кримінальному провадженні: навч. посібн. Львів. ЛьвДУВС. 2018. 272 с.
15. Лобойко Л. М. Стадії кримінального процесу: навч. посіб. Київ. Центр навчальної літератури. 2005. 176 с.
16. Загальна теорія держави і права: навч. посібн. / під ред. В. В. Копейчикова. Київ. Юрінком Інтер. 1997. 320с.
17. Карчевський М. В., Кудінов А. С. Ефективність кримінально-процесуального регулювання в Україні (інформаційно-аналітичні матеріали за результатами опитування експертів). Сєверодонецьк. ЛДУВС. 2016. 44 с.
18. Негодченко В. О. Діяльність органів внутрішніх справ щодо попередження злочинів у сучасних умовах : автореф. ... канд. юрид наук. 12.00.08. Харків. НУВС. 2003. 24 с.
19. Досудове розслідування: навч. посібник / за заг. ред. Ю. А. Комісарчук та А. Я. Хитри. Львів: ЛьвДУВС, 2019. 600 с.
20. Юрчишин В. М. Загальна характеристика досудового провадження, роль і місце прокуратури в ньому. *Підприємство, господарство і право*. 2012. № 8. С. 176–180.
21. Колеснік Г. Р. Функціональне призначення нагляду і контролю у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.09. Харків. Нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. 2018. 224 с.
22. Савонюк Р. Ю. Доказування у досудовому розслідуванні : навч. посібн. Сімферополь. Доля. 2003. 184 с.

23. Виганяйло С. М. Інформаційне забезпечення професійної діяльності : навч. посіб. Харків. ХНУВС. 2021. 108 с.
24. Малярєнко В. Т. До питання доктрини кримінальної юстиції України. *Право України*. 2009. № 9. С. 11–23.
25. Півненко В. Н. Кримінальна юстиція України: проблеми організації і діяльності. *Право України*. 2001. № 7. С. 19–22.
26. Андрусак В. Б. Кримінальні процесуальні функції слідчого: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2010. 226 с.
27. Попович И. Н. Место и роль следователя в состязательном уголовном процессе Украины. «*Leges et Vita*»: международный научно-практический правовой журнал. 2019. №3. С.75–78.
28. Романюк Б. В. Спадковість та новизна у процесі формування кримінального судочинства стосовно процесуальної незалежності слідчого. *Кримінальний процес України в контексті Європейських стандартів судочинства*: матер. міжнародної наук.-практ. конф. Київ. 2008. С.134–135.
29. Сімонович Д. В. Проблеми структури та системності у кримінальному процесі України (стадії та окремі провадження): монографія. Харків. У справі. 2016. 443 с.
30. Леоненко М. І. Обвинувальна влада в контексті проекту КПК України: *Проблеми реформування кримінально-процесуального і кримінального законодавства України*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Х. 2011. С. 138–143.
31. Жицький Е. О. Стратегія розвитку кримінального судочинства. *Теорія та практика кримінального судочинства*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. Х. 2011. С. 77–79.
32. Баганець О. Про деякі проблеми досудового слідства та прокурорського нагляду і можливі шляхи їх вирішення. *Вісник прокуратури*. 2016. № 3. С. 65–80.
33. Попович І. М. Сторона обвинувачення у досудовому розслідуванні: недоліки законодавчого врегулювання та шляхи їх усунення.

Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія «Право». 2017. Вип. 43. Т. 4 С. 184–189.

34. Слідчі (розшукові) дії: навч. посібн. / за заг. ред. Р. І. Благуті та Є. В. Пряхіна. Львів: ЛьвДУВС. 2013. 416 с.

35. Чорбачьов О. В., Хотинець В. М. Процесуальні документи у кримінальному процесі. Харків. ХДЮА, 1994. 112 с.

36. Зеленецкий В. С. Возбуждение уголовного дела. Харьков. «Кримарт». 1998. 340 с.

37. Морочкін О. І. Мотивування процесуальних рішень слідчого. Київ. НАПУ. 2015. 214 с.

38. Адамов Ф. П. Назначение судебного контроля в уголовном процессе Украины и проблемы, требующие его усовершенствования на законодательном уровне. *Scientific discussion* (Praha, Czech Republic). Vol. 1, 49. (2020). 42–45.

39. Зінченко О. В. Змагальність у досудовому розслідуванні та суб'єктний склад сторони обвинувачення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2017. Вип. 23. С. 181–183.

40. Сердюк В. Змагальність як засада судового процесу. *Вісник прокуратури*. 2012. № 8. С. 97–103.

41. Нор В. Т. Засади кримінального провадження. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Г. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 82–107.

42. Лисенкова К. Є. Принцип змагальності сторін у досудовому кримінальному провадженні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 20 с.

43. Судова реформа в Україні: поточні результати та найближчі перспективи. Інформаційно-аналітичні матеріали до Фахової дискусії на тему «Судова реформа: чи наближує вона правосуддя в Україні до європейських норм і стандартів?» (4 квітня 2013 р.). Київ. 2013. 130 с.

44. Патюк С. О. Цілі і завдання сучасного кримінального судочинства України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2013. 20 с.
45. Нор В. Т., Крикливець Д. Є. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею: монографія. Львів: Колір ПРО. 2017. 376 с.
46. Попелюшко В. О. Судовий розгляд кримінальної справи: навч. посібник. Київ. Кондор. 2006. 234 с.
47. Яновська О. Теоретичне розуміння змагальності в кримінальному процесі. *Юридична Україна*. 2010. № 12. С. 121–127.
48. Маркуш М. Феномен змагальності та конституційно-правова модель змагальності у кримінальному процесі України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 2. С. 63–69.
49. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ : А.С.К., 2002. 1056 с.
50. Соловей Г. В. Теоретичні аспекти принципу змагальності в кримінальному процесі. *Форум права*. 2012. № 1. С. 883–887.
51. Лисенкова К. Є. Принцип змагальності сторін у досудовому Кримінальному провадженні : канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 185 с.
52. Маляренко В. Т. Реформування кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: монографія. Київ: ІнЮре. 2004. 544 с.
53. Михеєнко М. М. Конституційні принципи кримінального процесу. *Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: вибрані твори*. Київ. Юрінком Інтер. 1999. С. 222–234.
54. Крикливець Д. Є. Втілення змагальної моделі кримінального судочинства у кримінальному процесуальному кодексі України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 3–1. С. 349–354.
55. Рогальська В. В. Змагальність у досудовому провадженні: монографія. Дніпропетровськ: Дніпр. держ. ун-т внутр. справ. 2012. 172 с.

56. Кицан Ю.І. Реалізація засади змагальності сторін на стадії досудового розслідування. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. 2015. Вип. 17(2). С. 119–121.

57. Грошевий Ю.М. Проблеми удосконалення законодавства, що регулює кримінально-процесуальну діяльність. *Вісник академії правових наук України*. 2003. № 2(33) – №3 (34). С. 686–698.

58. Каркач П., Ковальова Я. Деякі питання суті державного обвинувачення за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 11. С. 26–32.

59. Юрчишин В. М. Функції прокурора у досудовому розслідуванні: теорія і практика: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2017. 443 с.

60. Попович І. М. Процесуальне положення сторін у досудовому розслідуванні: теоретичні, законодавчі та функціональні аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. ХНДІСЕ. 2019. 243 с.

61. Попович І. М. Прокурор – ключовий суб'єкт сторони обвинувачення у досудовому розслідуванні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 4–3. С. 126–128.

62. Зеленюх О. В. Процесуальний статус слідчого та повноваження слідчого за новим КПК України. *Митна справа*. 2013. № 6 (90). 4.2. Кн. 1. С. 148–152.

63. Когутич І. І. Особливості досудового розслідування кримінальних проступків. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 637-644.

64. Михайленко О. Р., Юрчишин В. М. Внутрішньовідомчий контроль за розслідуванням злочинів. *Вісник Академії прокуратури України*. 2006. № 2. С. 31–35.

65. Карпіка С. М. Виконання доручень слідчих як основна форма діяльності оперативних підрозділів у кримінальному судочинстві. *Науковий*

вісник Херсонського державного університету: Серія «Юридичні науки». 2004. Т. 4. Вип. 6–2. С. 81–84.

66. Тимошенко М. О. Загальні засади (принципи) кримінального провадження в системі принципів права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО*. Випуск 35. Частина І. Том 3. 2015. С. 132–135.

67. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді: конституційна функція прокуратури: навч.-метод. посіб. Харків. Право. 2007. 208 с.

68. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія. Київ. Прецедент. 2011. 303 с.

69. Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса. 2007. 221 с.

70. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2016. 234 с.

71. Бандурка О. М., Блажівський Є. М., Бурдоль Є. М. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків. Право. 2012. Т. 1. 768 с.

72. Трофименко В. М. Теоритичні та правові основи диференціації процесуальної форми у кримінальному судочинстві: монографія. Харків. ТОВ «Оберіг». 2016. 304 с.

73. Дідоренко Є. Деякі проблеми теорії та практики кримінального процесу. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 711–722.

74. Кавун Д. Ю. Захист прав жертви кримінального правопорушення у досудовому розслідуванні. *Юридична наука та практика: виклики сучасних євроінтеграційних процесів*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Братислава, Словацька республіка. 2015. С. 125–128.

75. Півненко В. Встановлення презумпції правоти і пріоритетності прав потерпілого – основа докорінної зміни кримінальної політики України. *Прокуратура. Людина. Держава*. 2014. № 1. С. 68–72.
76. Іскандеров Е. Ф. Правозахисна діяльність органів прокуратури: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Одеса. 2012. 243 с.
77. Розовський Б. Hume Executive Suites. *Юридичний вісник України*. 2012. № 27 (888). С. 6–7.
78. Рекомендація R (85)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо оголошення потерпілого у кримінальному праві та кримінальному процесі від 28 червня 1985 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_127#Text (дата звернення: 12.12.2022).
79. Рогатюк І. В. Формування функції обвинувачення та її реалізація у кримінальному процесі: автореф. ... дис. канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2004. 20 с.
80. Грицаєнко Л. Р. Прокурорська діяльність в Україні в світлі сучасного світового досвіду : монографія. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика». 2009. 576 с.
81. Муравьев Н. В. Прокурорский надзор в его устройстве и деятельности. Пособие для прокурорской службы. Т. 1. Москва. 1899. 551 с.
82. Строгович М. С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. Москва. Изд-во АН СССР. 1951. 191 с.
83. Альперт С. А. Кримінально-процесуальні функції: поняття, система, суб'єкти : конспект лекцій. Харків. Національна юридична академія України. 1995. 28 с.
84. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес України: підручник / за ред. Ю. М. Грошевого, В. М. Хотенця. Харків. Право. 2000. 494 с.
85. Академічний тлумачний словник. (1970–1980). Словник української мови: в 11 томах. Том 10. 1979. С. 653. URL: <http://sum.in.ua/s/funkcija> (дата звернення: 12.12.2022)

86. Сердюк В. В. Верховний Суд України в системі розподілу функцій влади: монографія. Київ. Істина. 2007. 232 с.
87. Лобойко Л., Шило О. Концепція судового права у контексті судового захисту прав і свобод. *Право України*, 2015. Вип. 3. С. 60–70.
88. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2016. 22 с.
89. Марчак В. Я. Судовий контроль за додержанням прав людини згідно з кримінальним процесуальним законодавством України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1 (5). С. 141–146.
90. Кавун Д. Ю., Даньшин М. В. Слідчий суддя у механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. *Вісник Харківського національного університету Імені В.Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2016. Вип. 21. С. 157–164.
91. Адамов Ф. П. Основні владні суб'єкти досудового розслідування і їхні кримінальні процесуальні функції. *Європейські перспективи*. 2020. № 3. С. 131–136.
92. Колодій А. М. Конституція і розвиток принципів права України (методологічні питання): дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01, 12.00.02. Київ. 1998. 482 с.
93. Удалова Л. Д., Корсун В. Я. Суд як суб'єкт кримінально-процесуального доказування : монографія. Київ. Скіф. 2012. 168 с.
94. Корнякова Т. В. Щодо основних напрямків реалізації кримінологічної запобіжної функції прокуратури у природоохоронній діяльності. *Питання боротьби зі злочинністю: Збірник наук. праць*. Харків. Право. 2011. Вип. 21. С. 69–78.
95. Юрчишин В. М. Співвідношення прокурорського нагляду і судового контролю у досудовому розслідуванні за новим КПК України. *Юридична Україна*. 2012. № 11. С. 128–133.
96. Солдатенко О. А., Бойко О. В. Судовий контроль на стадії досудового розслідування. *Процесуальне та техніко-криміналістичне*

забезпечення досудового розслідування. Харків. 2019. С. 283-286. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/28_11_2019/pdf/101.pdf (дата звернення: 12.12.2022)

97. Кондратьев А. В., Давыденко Л. М., Каркач И. М. Прокурорский надзор и судебный контроль в стадии досудебного следствия за законностью применения мер процессуального принуждения. Донецк. Донеччина. 2003. 103 с.

98. Правова доктрина України: в 5-ти томах / за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова. Харків. Право. 2013. Т. 5. 1240 с.

99. Алєпін Ю., Гурджі Ю. Публічна природа гарантій прав особи у кримінальному процесі. *Право України*. 2003. № 4. С. 30–32.

100. Залєпецкий В. С. Судебный порядок обеспечения прав и законных интересов личности в досудебном производстве. *Питання боротьби зі злочинністю: Зб.наук.праць*. Харків. Право. 2009. Вип. 18. С. 136–148.

101. Лапкін А. Право потерпілого на судовий захист. *Актуальні питання державотворення в Україні очима молодих вчених: матеріали міжнародної науково-практичної конф.* Київ. 2009. С. 232–233.

102. Крижановський В. Я. Конституційно-правові засади судового захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.02. Одеса. 2013. 22 с.

103. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому розслідуванні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса. 2008. 20 с.

104. Балацька О. Доступ до правосуддя як загальна засада кримінального провадження. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. С. 262–268.

105. Марков М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові основи : дис. ... докт. юрид. наук 12.00.09. Київ. НАВС. 2018. 495 с.

106. Адамов Ф., Даньшин М., Костенко М. Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право. ua*. 2021. 2. С. 81–86.
107. Гузела М. Контроль за законністю дій і рішень органів досудового розслідування як самостійна функція суду. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2004. Вип.39. С.443–449.
108. Пеший Д. А. Забезпечення законності у досудовому кримінальному провадженні: моногр. Київ. Видавничий центр «Кафедра», 2015. 149 с.
109. Яновська О. Г. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. В кн. «Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар» / за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 645–665.
110. Ільєва Т. Г. Функція судового контролю у кримінальному процесі: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ. 2014. 20 с.
111. Фойницький И. Я. Курс уголовного судопроизводства Том I. Санкт-Петербург : типография М. Стасюлевича. 1896.
112. Борзих Д. В. Діяльність прокурора в досудових стадіях кримінального судочинства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ. 2011. 20 с.
113. Тайлієва Х. Р. Судові рішення у кримінальному процесі: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ. 2016. 218 с.
114. Чорнобук В. І. Законність та обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Одеса. 2007. 19с.
115. Корж В. П. Прокурор і кримінальний процес. *Юридичний вісник України*. 1997. № 48. С. 3–7.
116. Марков М. А. Судовий контроль у кримінальному процесі: теоретичні та правові проблеми: автоеф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2018. 38 с.

117. Шаренко С. Щодо доцільності звуження компетенції слідчого судді. *Підприємство, господарство і право*. 8/2020. С. 297–303. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.49>.

118. Нор В. Т. Кримінальне процесуальне законодавство України та сфера його дій. В кн. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 11–37.

119. Колесник Г. Р. Институт судебного контроля в досудебном расследовании Украины и пути его совершенствования. *Международ. наук.-практ. журнал «Legea si Viata»*. 2017. № 5/2 (305). С. 75–78.

120. Вінниченко В. А. Поняття «кримінальні процесуальні правовідносини»: визначення поняття. *Вісник кримінального судочинства*. № 3/2019. С. 185-196. DOI: <https://doi.org/10.17721/2413-5372.2019.3/185-196>

121. Держава у правовому вимірі: навч. посібн. у питаннях і відповідях /За ред. Т. Є. Кагановської. Харків: Право, 2013. 586 с.

122. Лобойко Л. М. Кримінально-процесуальне право : курс лекцій : навч. посібн. Київ. Істина. 2005. 456 с.

123. Удалова Л. Кримінальний процес України: загальна частина: конспект лекцій. Київ. НАВС. 2001. 100 с.

124. Погорецький М. А. Кримінально-процесуальні правовідносини: структура і система : монографія. Харків. РВФ «Арсіс», ЛТД. 2002. 160 с.

125. Альперт С. А. Обвинение в советском уголовном процессе. Харьков. ХЮИ. 1974.

126. Шпилев В. Н. Содержание и формы уголовного судопроизводства. Минск. Изд-во БГУ. 1974. 144 с.

127. Пундор Ю. О. Про визначення змісту категорії «правосуб'єктність» у теорії права та галузевих теоріях цивільного й господарського права (порівняльноправовий аспект). *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 60–63.

128. Нескороджена Л. Л. Забезпечення процесуальних прав і законних інтересів позивача та відповідача у кримінальному судочинстві України : дис... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ. 2002. 225 с.
129. Васильев С. В. Гражданское судопроизводство государств-участников СНГ. Харьков: Харьков юридический, 2008. 512 с.
130. Теория юридического процесса / под ред. В. М. Горшенева. Харків. Вища школа, 1995. 192 с.
131. Єфімов О. М. Цивільні процесуальні правовідносини та передумови їх виникнення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Серія ПРАВО. Випуск 32. Том 2. С. 32–35.
132. Цивільне процесуальне право України: навч. посібн. / За ред. С. С. Бичкової. Київ. Атіка. 2007. 404 с.
133. Вапнярчук В. Суб'єкти кримінального процесуального доказування. *Вісник Національної академії правових наук України* № 1 (76) 2014. С. 160–168.
134. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ. Ваіте. 2014. 944 с.
135. Метельський І. Д. Особливості виникнення кримінально-правових відносин. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2018. № 5. С. 106–109.
136. Поліщук О. М. Диспозитивність і кримінально-правові відносини. *Актуальні проблеми держави і права*. 2013. С. 229–236.
137. Чугуников И. И. Правоотношения и формы их реализации в уголовном праве Украины : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Одесса. Национальный университет «Одесская юридическая академия». 2001. 201 с
138. Крижановський А. Ф. Законність і правопорядок: «сіамські близнюки» чи самостійні правові категорії? *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ* : збірник наукових праць : Серія : юридична. Львів. ЛьвДУВС, 2011. Вип. 1 (1). С. 27–36.

139. Юрчишин В. М. Прокурор як керівник досудового розслідування. *Адвокат*. 2012. № 7. С. 26–30.
140. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. Київ. А С. К. 2005. 1120 с.
141. Козаченко В. Місце законності у системі засад кримінального процесу Федеративної Республіки Німеччина і України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. №3. С. 101–106.
142. Мірошніченко С. М. Діяльність прокуратури з попередження організованої злочинності : монографія. Київ. Ін. Юре. 2008. 212 с.
143. Грошевий Ю. М., Стахівський С. М. Докази і доказування у кримінальному процесі : науково-практ. посібник. Київ. КНТ. 2006. 272 с.
144. Вовчук Л. С. Кримінальна процесуальна правозахисна діяльність владних суб'єктів досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків. 2020. 227 с.
145. Ковалева Н. В. Діяльність судді щодо давання дозволів на проведення слідчих чи процесуальних дій. *Актуальні проблеми реформування кримінально-процесуального законодавства й удосконалення діяльності судових і правоохоронних органів* : матер. міжнар. наук.-практ. конф. Луганськ. 2012. С. 333–337.
146. Туманянц А. Р. Контрольні функції суду у сфері кримінального судочинства. Харків: Основа. 2000. 108 с.
147. Герасименко С. Г. Судовий контроль на досудових стадіях кримінального судочинства: національне законодавство та зарубіжний досвід: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Запоріжжя, 2012. 20 с.
148. Кисленко Д. П. Судовий контроль під час розслідування злочинів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09. Київ. 2012. 16 с.
149. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудовому розслідуванні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса. 2008. 20 с.
150. Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10. Харків. 2005. 191с.

151. Геселев О. В. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Слово Національної школи суддів України*. 2012. № 1. С. 78–92. URL.: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2012_1_11 (дата звернення: 12.12.2022)
152. Денисовський М. Д., Томчук І. О., Колінько С. Ю. Поняття та значення інституту оскарження ухвал слідчого судді під час досудового розслідування у кримінальному процесі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2-2021. С. 144-149. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2021.2.24>
153. Нор В. Т. Засади кримінального провадження. В кн. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 38–107.
154. Прокопенко О. Ю. Діяльність органів Національної поліції України як суб'єктна забезпечення правопорядку в регіоні : адміністративно-правові засади : монографія. Харків. В справі. 2016. 448 с.
155. Рабінович П. М. Верховенство права як соціальний феномен. *Юридичний вісник України*. 2008. № 8. С. 10–14.
156. Теорія держави і права: підруч. / За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О.В. Петришина; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків. Право. 2014. 366 с.
157. Шевчук С. Концепція позитивних обов'язків держави у практиці Європейського суду з прав людини. *Право України*. 2010. № 2 С. 56–58.
158. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків. Консум. 2006. 656 с.
159. Рішення Конституційного Суду України № 15-рп/2004 від 2 листопада 2004 року у справі за поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України положень ст. 69 Кримінального Кодексу України. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.
160. Пухтецька А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 3. С. 33–43.

161. Ткаченко В. Д. Функціональне призначення законності. *Вісник Академії правових наук України*. 1996. № 6. С. 20–27.
162. Сучасна правова енциклопедія / За заг. ред. О. В. Зайчука. Київ. Юрінком Інтер. 2010. 382 с.
163. Горінецький Й. Поняття законності: новий зміст у сучасних умовах. *Публічне право*. 2011. № 4. С. 276–281.
164. Лисюткін О. Законність і правопорядок. В кн. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / За ред. О. Р. Зайчука, Н. М. Оніщенка. Київ. Юрінком Інтер. 2006. С. 514–525.
165. Півненко В. П. Прокурорський нагляд в Україні: навч. посіб. Харків: Харків юридичний. 2008. 304 с.
166. Михаєнко М. М. Проблеми розвитку кримінального процесу в Україні: Вибрані твори. Київ. Юрінком Інтер. 1999. 271 с.
167. Романюк Б. Прокурорський нагляд, судовий та відомчий контроль за діяльністю слідчого. *Прокурора. Людина. Держава*. 2004. № 6. С. 51–59.
168. Колеснік Г. Р. Принципи верховенства права і законності та їх реалізація у досудовому розслідуванні. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2017. Вип. 23. С. 187–190.
169. Філіпішина Л. М. Пріоритет прав і свобод людини і громадянина – фундаментальний принцип надання адміністративних послуг. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. Випуск 31/2021. С. 117-122. DOI: <http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.6720322>
170. Пашук Т. І. Державно-юридичний захист прав людини: поняття та ознаки. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2004. № 11. С. 43–45.
171. Кавун Д. Ю. Про зміну стратегії кримінального процесу України. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна : Серія «Право»*. 2015. Вип. 20. С. 248–250.
172. Савицький В. М. Гарантии прав потерпевшего в советском уголовном процессе. *Актуальные вопросы уголовного права, криминологии и уголовного процесса*: Зб. наук. праць. Тбіліси. 1986. С. 198–204.

173. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL : http://zakon.rada.gov.ua/egi-bin/laws/main.edi?nreg_995_114 (дата звернення: 12.12.2022).

174. Європейська конвенція про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів від 24.11.1983 р. ETS № 116. URL : https://ips.ligazakon.net/document/MU83302?ed=1983_11_24 (дата звернення: 12.12.2022)

175. Рекомендація Rec (2006) 8 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо допомоги потерпілим від злочинів, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи на 967 засіданні заступників міністрів 14 червня 2006 р. URL: [https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B](https://www.viaduk.net/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/7442A47EB0B374B9C2257D8700495F8B) (дата звернення: 12.12.2022)

176. Шибіко В. П. Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження. В кн. Кримінальний процесуальний кодекс України: науково-практичний коментар / За ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 108–222.

177. Бандурка О. М. Правоохоронці мають шукати кого захистити, а не кого покарати. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 75. 25 квітня 2012. С. 17.

178. Кавун Д. Ю. Кримінальний процесуальний механізм забезпечення прав потерпілого (фізичної особи) у досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2016. 234 с.

179. Мотрич А. Змагальність та рівність сторін на досудовому слідстві за законодавством України. *Збірник наукових праць*. Ч. IV. Київ, 2009. С. 248–249.

180. Волошина В. К. Щодо питань реалізації принципу змагальності у доказуванні на стадії досудового розслідування за новим кримінальним процесуальним кодексом України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 166-171. URL : http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/aymvs_2013_2_31.pdf (дата звернення: 12.12.2022).

181. Кривицький Ю. В. Механізм правового регулювання в сучасній теорії права. *Часопис Київського університету права*. 2009 №4. С. 74–79.
182. Юридичні терміни. Тлумачний словник / Уклад. В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушенко, Т. П. Базова та ін. Київ. Либідь. 2004. 320 с.
183. Адамов Ф. П. Щодо ролі владних суб'єктів у досудовому розслідуванні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 року*. Запоріжжя. Запорізька міська громадська організація «Істина». 2020. С. 34–37.
184. Кримінальне процесуальне право України: навч. посібник / За заг. ред. А. Я. Хитри, Р. М. Шехавцова. Львів. ЛьвДУВС. 2017. 774 с.
185. Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2003 року №3–рн (справа про розгляд судом окремих постанов слідчого і прокурора). Прокуратура України: законодавство, рішення Конституційного Суду України, Накази та інші організаційно-розпорядчі документи Генерального прокурора України / За ред. О. І. Медведька. Київ. Юрінком Інтер. 2009. 576 с.
186. Рибалко Г. С. Функція прокуратури з нагляду за додержанням і застосуванням законів: європейські та українські погляди. *Від громадянського суспільства до правової держави: матер. VI міжнар. наук.-практ. конф.* Харків. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2011. С. 163–164.
187. Лапкін А. В. Правові основи прокурорської діяльності: наук. практ. посіб. Харків. Право. 2013. 320 с.
188. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
189. Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. *Офіційний вісник України*. 1998. №13. Ст. 270.
190. Міжнародний пакт про громадські і політичні права : прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН від 16 грудня 1966 року. URL: http://zakon2/rada.gov.ua/lans/show/995_042 (дата звернення: 12.12.2022)

191. Дроздов О. М. Джерела кримінально-процесуального права України: монографія. Харків: ФОП Вапнярчук Н. М. 2008. 208 с.
192. Уваров В. Г. Міжнародно-правові стандарти у кримінальному процесі України: монографія. Харків: Ніка Нова. 2014. 416 с.
193. Рекомендація Res (2000) 19 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо ролі прокуратури в системі кримінального правосуддя (6 жовтня 2000 р.) URL: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1568277&Site=DC> (дата звернення: 12.12.2022)
194. Сімонович Д. В. Європейські стандарти забезпечення прав людини у досудових стадіях кримінального процесу України: монографія. Харків: Ника Нова. 2011. 272 с.
195. Рекомендація Res (2005). 9 Комітету Міністрів Ради Європи щодо захисту свідків та осіб, які співпрацюють з правосуддям. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ. 2015. 708 с.
196. Коровайко О. І. Міжнародні стандарти кримінального судочинства в судовому провадженні України: монографія. Харків: Панов, 2016. 496 с.
197. Концепція судово-правової реформи в Україні: Затверджена Постановою Верховної Ради України від 28 квітня 1992 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №30. Ст. 426.
198. Концепція реформування кримінальної юстиції в Україні від 8 квітня 2008 року: затвердження Указом Президента України. *Урядовий кур'єр*. 2008. №72. 17 квітня.
199. Юрчишин В. М. Процесуальні функції прокурора у досудовій стадії кримінального провадження: поняття, призначення, система: навч. посібник. Чернівці. Технодрук. 2014. 276 с.
200. Куйбіда Р., Сироїд О. Посібник із написання судових рішень. Київ. «Дрім Арт». 2013. 224 с.
201. Про прокуратуру : Закон України від 14 жовтня 2014 року №1697–VII.(зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 2–3. Ст. 12.

202. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 2 червня 2016 року №1402–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 31. Ст. 7.
203. Про Службу безпеки України : Закон України від 25 березня 1992 року № 2229–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №27. Ст. 382.
204. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18 лютого 1992 року №2135–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. №22. Ст. 303.
205. Про Національну поліцію : Закон України від 2 липня 2015 року №580–VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №63. Ст. 2075.
206. Про Національне антикорупційне бюро України : Закон України від 14 жовтня 2014 року №1698–VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. №17. Ст. 594.
207. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року №3782–XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. №11. Ст. 51.
208. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5 липня 2012 року №5076–VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. №27. Ст. 282.
209. Кримінальний кодекс України. Київ. Юрінком Інтер. 2001. 88 с.
210. Острогляд О. Поняття та ознаки кримінально-правової політики. *JURNALUL JURIDIC NAȚIONAL: TEORIE ȘI PRACTICĂ*. August. 2020. С. 95–99.
211. Серeda В. О. Проблеми підвищення ефективності діяльності прокурора з підтримання державного обвинувачення в суді: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків. 2006. 19 с.
212. Сухонос В. В., Звірko О. Є. Поняття, принципи та види взаємовідносин прокуратури з органами прокуратури. *Вісник прокуратури*. 2008. № 4. С. 62–68.
213. Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ. Знання, 2005. 375 с.

214. Коробко Ю. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2016. 220 с.

215. Карабут Л. В. Поняття і природа кримінально-процесуальної діяльності. *Вісник Луганського держ. ун-ту внутр. справ імені Е. О. Дідоренка*. № 2. 2012. С. 89–97.

216. Європейська конвенція з прав людини : ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.1997 (з правками). Урядовий кур'єр. від 17.11.2010. № 215. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 12.12.2022)

217. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в суді : підручник / за заг. ред. Є. М. Блажівського, Р. О. Стефанчука. Київ. 2014. 505 с.

218. Адамов Ф., Даньшин М. Основні форми процесуальної взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Наше право*. 2021 (1) С. 77–82.

219. Колодчин В. В., Туманянц А. Р. Повноваження прокурора в судовому провадженні у першій інстанції : монографія. Харків. ТОВ «Оберіг». 2016. 228 с.

220. Сушко Л. Організаційно-правові засади здійснення судового контролю в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2009. 180 с.

221. Аленін Ю., Глов'юк І. Щодо судової юрисдикції скарг на рішення, дії, бездіяльність органів дізнання, досудового слідства, прокурора. *Право України*. 2008. № 8. С. 93–103.

222. Кобак М. В., Коваль А. А. Роль слідчого судді в процесі реалізації принципів кримінального провадження: монографія. Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 208 с.

223. Попелюшко В. О. Запобіжні заходи, затримання особи. В кн. *Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар /*

за ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 401–462.

224. Письменний Д. П. Закінчення досудового розслідування та продовження строку досудового розслідування. В кн. Кримінальний процесуальний кодекс України: Наково-практични коментар / За ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ. Юстініан. 2012. С. 617–636.

225. Чугуников І. І. Правовідносини та форми їх реалізації у кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Одеса. Національний університет «Одеська юридична академія». 2001. 23 с.

226. Овчаренко О. М., Дунаева Т. Є. Удосконалення взаємодії правоохоронних органів у сфері протидії злочинності в контексті наближення до Європейських стандартів. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць*. Випуск 21. Харків. Право. 2011. С. 144–154.

227. Пивоваров В. В., Щербина Л. І. Взаємодія слідчого з органами дізнання при проведенні досудового слідства у кримінальних справах: навч. посібн. Харків. Право. 2008. 296 с.

228. Каркач П. М., Синчук В. Л. Координаційна функція прокуратури України: навч.-метод. посібн. Харків. Право. 2005. 96 с.

229. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в європейських країнах: монографія. Харків. Право. 2009. 320 с.

230. Овчаренко О. М. Вдосконалення взаємодії органів кримінальної юстиції. *Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць*. Випуск 25. Харків. Право. 2013. С. 115–125.

231. Проблеми забезпечення ефективності діяльності органів кримінального переслідування в Україні: монографія / За заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків. Право. 2010. 360 с.

232. Адамов Ф. П. Актуальні питання процесуальних відносин сторони обвинувачення зі слідчим суддею. *Актуальні питання та проблеми правового*

регулювання суспільних відносин : Матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 33–35.

233. Чепурний О. О. Кримінальні процесальні функції на стадії досудового розслідування: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2005. 16 с.

234. Мовчан Г. В. Процесуальні повноваження прокурора у досудовому провадженні та в суді першої інстанції : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. 2010. 219 с.

235. Дворник А. Функції прокурора у досудовому кримінальному провадженні за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2013. № 3. С. 104–112.

236. Нор В. Т. Прокурорський нагляд в Україні. Львів. 2002. 265 с.

237. Фрідман-Козаченко М. М., Рафальськй В. П. Роль прокуратури в координації взаємодії правоохоронних органів України щодо виявлення кримінальних правопорушень. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. 1 (3) 2016. С. 79–84.

238. Палюх А. І. Участь прокурора в доказуванні під час досудового розслідування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів. Львівський держ. ун-тет внутр. справ. 2016. 206 с.

239. Юрчишин В. М. Нагляд прокурора за додержанням законності при провадженні досудового розслідування за новим КПК України. *Вісник прокуратури*. 2012. № 6. С. 74–77.

240. Адамов Ф. П. Взаємодія прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні *Право.ua*. 2021.1. 83–88.

241. Сапельнікова Ю. Співвідношення судового контролю з прокурорським наглядом на досудовому розслідуванні кримінального процесу України. *Сучасний вимір держави і права* : збірник наукових праць. Миколаїв: Іліон. 2008. С. 468–469.

242. Сушко Л. Сутність судового контролю в Україні. *Право України*. 2007. № 5. С. 128–130.
243. Толочко О. Теоретичні проблеми співвідношення судового контролю та прокурорського нагляду на досудовому провадженні у кримінальних справах. *Вісник Академії прокуратури України*. 2007. № 3. С. 22–26.
244. Войцишен В. Прокуратура в системі кримінальної юстиції України в період її реформування. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 2. С. 11–14.
245. Лапкін А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України: монографія. Харків. Право. 2012. 264 с.
246. Бортун М. Взаємодія прокурора зі слідчим, слідчим суддею на стадії досудового розслідування. *Вісник національної академії прокуратури України*. 2013. № 4. С. 95–100.
247. Линник О. В., Чекалюк В. А. Взаємодія прокурора та слідчого судді під час кримінального провадження. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. Вип. 1 (3) 2016. С. 52–57.
248. Тищенко С. В. Принципи взаємодії прокурора та слідчого судді у кримінальному процесі України. *Юридичний бюлетень*. Випуск 8. 2018. С. 416–422.
249. Гловюк І. В. Функціональна спрямованість діяльності прокурора у судово-контрольних стадіях кримінального судочинства. *Митна справа*. 2012. №1 (79). Ч. 2. Кн. 2. С. 90–96.
250. Пишньов Д. І. Правозахисна спрямованість прокурорської діяльності. *Проблеми законності*. 2010. № 112. С. 178–186.
251. Скрипіна Ю. В. Теоретичні аспекти правового статусу слідчого судді за проектами КПК України. *Проблеми законності*. 2008. № 94. С. 163–169.

252. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар: в 2-х томах (за ред. В. Я. Тація, А. В. Портнова). Т. 2. Харків. Право. 2012. 768 с.

253. Янченко І. Прокурорський нагляд на досудовому слідстві при провадженні слідчих дій з ознаками кримінально-процесуального примусу. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2008. № 1. С. 118–121.

254. Смоков С. М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ. 2002. 179 с.

255. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / За заг. ред. д.ю.н, професора В. М. Тертишника. Київ. Алерта, 2015. 293 с.

256. Борзих Д. В. Діяльність прокурора в досудових стадіях кримінального судочинства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Акад. адвокатури України; Київ, 2011. 20 с.

257. Черненко А. П., Шиян А. Г. Роль суду в процесі доказування під час кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2015. № 1. С. 268–272.

258. Чорнобук В. І. Законність і обґрунтованість процесуальних рішень судді в порядку судового контролю у досудових стадіях кримінального процесу: автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса. 2007. 20 с.

259. Кисленко Д. П. Судовий контроль під час розслідування злочинів: дис. ... канд. юрид. наук Київ. 2011. 224 с.

260. Тайлієва Х. Л. Судові рішення в кримінальному процесі : дис. ... канд. юрид. наук. ; 12.00.09. Київ. НАВС. 2016. 218 с.

261. Николайчук Г. А. Повноваження прокурора та їх реалізація у судовому провадженні : дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.09. Львів. 2019. 262 с.

262. Хотинська О. З. Обов'язковість судових рішень як конституційна засада судочинства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ. 2006. 195 с.

263. Панов М. І. Понятійні апарати наук кримінального циклу: співвідношення і взаємозв'язок. *Вісник Академії правових наук України*. Харків. Право, 2000. № 4(23). С. 37–45.
264. Лапкін А. В. Організаційно-правові основи діяльності прокурора із забезпечення прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному процесі України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків. 2011. 279 с.
265. Туляков В. А. Вчення про жертву злочину : соціальні та правові основи: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Одеса. 2001. 484 с
266. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві : монографія /За наук. ред. Б. В. Борисова. Харків. Право. 2006. 208 с.
267. Сироїд Т. Л. Захист жертв злочинів у міжнародному праві : дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2000. 162 с.
268. Декларація Генеральної Асамблеї ООН з основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29.11.1985 року. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_114 (дата звернення: 12.12.2022).
269. Європейська Конвенція про компенсацію шкоди жертвам насильницьких злочинів. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_319 (дата звернення: 12.12.2022).
270. Права потерпілих від насильницьких злочинів в Україні: міжнародні стандарти та національні практики / За ред. В. Човгана. Київ: «Видавничий дім «Артек», 2020. 206 с.
271. Рекомендація CM/Rec (2018) 8 Комітету міністрів державам-членам стосовно відновного правосуддя у кримінальних справах : Ухвалено Комітетом міністрів 3 жовтня 2018 року на 1326-му засіданні заступників міністрів. URL: <http://ipcg.org.ua/upload/Recommendation-CM-Rec20188-UKR-upd.pdf> (дата звернення: 12.12.2022).
272. Дзюба В. Т. Концептуальні засади кримінально-правової охорони потерпілого, жертви, постраждалого. *Альманах кримінального права*. Вип. 1. 3б. статей. Київ. Всеукраїнська асоціація видавців «правова єдність». 2009. С. 191–217.

273. Головін А. Деякі питання удосконалення процедури поновлення прав громадян, які стали жертвами кримінальних правопорушень. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2013. № 1. С. 22–35.

274. Сергієнко В. Деякі аспекти захисту прав потерпілого у кримінальному процесі. *Вісник прокуратури*. 2002. № 4. С. 28–30.

275. Півненко В. Н. Про підвищення процесуального статусу потерпілого у кримінальному судочинстві України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право»*. 2009. № 841. С. 120–122.

276. Кавун Д. Ю. Захист прав жертви кримінального правопорушення у досудовому розслідуванні України. *Юридична наука та практика: виклики сучасних Євроінтеграційних процесів: Матер. міжн. наук.-практ. конф. м. Братислава (Словацька Республіка)*. 2015. С. 125–128.

277. Розовський Б. Humle Executive Suites. *Юридичний вісник України*. 2012. № 27 (888). 7–13 липня. С. 6–7.

278. Дідоренко Е. Деякі проблеми теорії та практики кримінального процесу. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 710–716.

279. Бандурка О. М. Правоохоронці мають шукати кого захистити, а не кого покарати. *Урядовий кур'єр*. 2012. № 75. 25 квітня С. 17.

280. Руденко М. В., Півненко В. П. Про основні напрямки сучасної кримінально-правової політики України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 4. С. 10–14.

281. Кавун Д. Ю. Про правозахисний механізм у кримінальному провадженні. *«National law journal: teory and practice» L.L.C. Scientific and practical Publication in law / «Национальный юридический журнал: теория и практика» О.О.О. Научно-практическое правовое издание (Молдова)*. 2016. № 1/1 (17). С. 88–91.

282. Присяжнюк Т. До дискусії про потерпілого у кримінальному праві. *Право України*. 2005. № 1. С. 92–95.

283. Сироїд Т. Л. Захист жертв злочинів у міжнародному праві: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11. Харків, 2000. Харків. 2000. 19 с.
284. Присяжнюк Т. До дискусії про потерпілого у кримінальному праві. *Право України*. 2005. № 9. С. 91–96.
285. Гловюк І. В. Судова діяльність у досудових стадіях кримінального процесу. Одеса. Фенікс. 2011. 189 с.
286. Толочко О. Європейський досвід застосування ст. 6 Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини у кримінальному судочинстві. *Право України*. 2001. № 6. С. 41–44.
287. Погорецький М. А. Початок досудового розслідування: окремі проблемні питання. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 93–103.
288. Навроцький В. О. Право на оскарження до суду дій прокурора і слідчого та його реалізація. *Адвокат*. 2001. № 4–5. С. 4–5.
289. Смирнов М. І., Гловюк І. В. Нагляд прокурора у досудових стадіях кримінального процесу України : навч.-метод. посібн. Одеса. ОНЮА. 2009. 89 с.
290. Журавель В. Проблеми періодизації досудового розслідування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 2 (77). С. 136–143.
291. Алістратов Д. О. Зупинення досудового розслідування у зв'язку з невстановленням місцезнаходження підозрюваного. *Теоретичні аспекти організації досудового розслідування*: матер. Всеукр. наук.-практ. конф. Харків. 2015. С. 436–441.
292. Слінько Д. С. Правове забезпечення звільнення від кримінальної відповідальності на стадіях кримінального процесу: монографія. Харків. ФОП Панов А. М. 2018. 442 с.
293. Москаленко Г. В. Етапи розслідування злочинів: криміналістичний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Одеса, 2013. 207 с.
294. Кавун Д. Ю., Даньшин М. В. Слідчий суддя в механізмі забезпечення прав і законних інтересів потерпілого. *Вісник Харківського*

національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: «Право». 2016. Вип. 21. С. 157–164.

295. Строган А. Актуальні питання порядку заявлення клопотань і скарг учасників кримінального процесу на досудовому слідстві. *Вісник прокуратури*. 2010. № 5. С. 56–58.

296. Куркін М. В. Поняття суб'єкта кримінального процесу, до якого здійснюються заходи безпеки. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених*. Вип. 3–4. Харків. Ун-т внутр. справ МВС України. 1997. С. 506–510.

297. Зеленецький В. С., Куркин Н. В. Обеспечение безопасности субъектов уголовного процесса. Харків. Крим-Арт. 2000. 404 с.

298. Про забезпечення безпеки осіб, приймаючих участь у кримінальному судочинстві : Закон України від 23 грудня 1993 року № 3782-ХІІ (зі змінами та доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 11. Ст. 51.

299. Строган А. Ю. Розгляд клопотань як одне з основних положень досудового розслідування. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. 8. С. 128–130.

300. Вовчук Л. С. Проблеми правозахисної діяльності слідчого судді. *Науково-практичний журнал «Право.иа»*. 2019. № 1 (4). С. 215–217.

301. Полюхович О. І. Проблемні питання судового розгляду клопотань про надання дозволу на проведення негласних слідчих (розшукових) дій. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2016. Вип. 41. Т. 2. С. 166–170.

302. Зеленецький В. С. Судебный порядок обеспечения прав и законных интересов личности в досудебном производстве. *Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць*. Харків. Право. 2009. Вип. 18. С. 136–148.

ДОДАТКИ

Додаток А

Узагальнені результати анкетування практичних працівників, яке проводилося в Харківській області у період 2019-2020 років. Усього було опитано 150 респондентів (90 слідчих Національної поліції, 50 прокурорів і 10 слідчих суддів)

Анкета

Опитування слідчих органів Національної поліції, прокурорів і слідчих суддів за темою дисертаційного дослідження «Процесуальні відносини сторони обвинувачення зі слідчим суддею» здобувача наукового ступеня доктора філософії Адамова Ф.П.

Шановний респонденте!

Просимо вас уважно і відверто відповісти на запропоновані запитання.

Результати анкетування необхідні для об'єктивного з'ясування проблем дисертаційного дослідження щодо проблематики кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні та будуть обов'язково враховані при підготовці відповідних пропозицій.

Послідовно відповідаючи на запитання, необхідно чітко визначити своє ставлення до кожного з них, для чого треба відзначити ті із запропонованих варіантів відповіді, які, на ваш погляд, найбільш вдалі у відведених для цього рядках.

Підписувати анкету не обов'язково. При заповненні анкети просимо по можливості відповісти на кожне запитання. Дякуємо за допомогу!

Питання анкети (запитання та відповіді на них):

1. На якому напрямку кримінальної процесуальної діяльності складаються найтісніші правовідносини між ведучими учасниками сторони обвинувачення і слідчим суддею у стадії досудового розслідування?

- 1) на профілактичному – 5 %
- 2) на обвинувальному – 10 %
- 3) на правозахисному (правозабезпечувальному) – 80 %
- 4) на координаційному – 5 %
- 5) не готовий відповісти – 0 %

2. Яких учасників сторони обвинувачення ви відносите до ведучих?

- 1) дізнавача – 20 %
- 2) слідчого – 30 %
- 3) прокурора – 50 %
- 4) керівника органу дізнання – 0 %
- 5) керівника органу досудового слідства – 0 %
- 6) співробітника оперативного підрозділу – 0 %
- 7) потерпілого – 100 %
- 8) не готовий відповісти – 0 %

3. Визначте владних суб'єктів досудового розслідування, уповноважених виконувати правозахисну (правозабезпечувальну) кримінальну процесуальну функцію у стадії досудового розслідування.

- 1) дізнавач – 7 %
- 2) слідчий – 10 %
- 3) прокурор – 33 %
- 4) керівник органу дізнання – 0 %
- 5) керівник органу досудового слідства – 0 %
- 6) співробітник оперативного підрозділу – 0 %
- 7) слідчий суддя – 50 %
- 8) не готовий відповісти – 0 %

4. Чи можна вважати сторону обвинувачення, діючу у кримінальному провадженні, повноцінною без входження до її складу потерпілого, який є одним із обов'язкових учасників двостороннього кримінального конфлікту (кримінального правопорушення)?

1) сторона обвинувачення без участі потерпілого не є повноцінною – 70 %

2) участь потерпілого на стороні обвинувачення не є обов'язковою, позаяк його права, свободи і законні інтереси, порушені вчиненим кримінальним проступком чи злочином, відстоює прокурор – 10 %

3) сторона обвинувачення не повинна формуватися лише з одних владних суб'єктів кримінального провадження без участі осіб, які відстоюють у ньому (провадженні) свої власні інтереси, порушені вчиненим кримінальним проступком чи злочином – 20 %

4) не готовий відповісти – 0 %

5. Чи може у змагальному судово-контрольному провадженні, яке проводиться слідчим суддею, сторону обвинувачення представляти лише один з її учасників - прокурор, у той час, коли сторона захисту діє у своєму повному груповому (колективному) складі?

1) так, сторону обвинувачення у судово-контрольному провадженні може представляти лише прокурор в одноособовому порядку, бо він є очільником цієї сторони – 13 %

2) ні, сторони кримінального провадження мають групову (колективну) архітектоніку і повинні виступати в будь-яких судових провадженнях лише на цій основі, тому одноосібне представлення будь-якої сторони в одноосібному порядку є неприпустимим через руйнацію принципу рівності сторін у змагальному процесі – 80 %

3) не готовий відповісти – 7 %

6. Який із учасників двостороннього кримінального конфлікту потребує більш посилених правозахисних (правозабезпечувальних) дій з боку владних

суб'єктів досудового розслідування, уповноважених на виконання правозахисної (правозабезпечувальної) функції?

- 1) підозрюваний, обвинувачений – 65 %
- 2) потерпілий – 35 %
- 3) не готовий відповісти – 0 %

7. Чи є досконалим правове врегулювання кримінального процесуального правозахисного (правозабезпечувального) статусу слідчого судді і судово-контрольних проваджень, які ним проводяться?

- 1) так, процесуальний статус слідчого і порядок (процедура) судово-контрольних проваджень, які ним проводяться, є досконалим – 22 %
- 2) ні, як процесуальний статус слідчого судді, так і порядок (процедура) судово-контрольних проваджень, які ним проводяться, є недосконалими і вимагають суттєвого врегулювання на законодавчому рівні – 78 %
- 3) не готовий відповісти – 0 %

8. Чи є обґрунтованим положення КПК України 2012 року про віднесення до сторони обвинувачення керівників органів дізнання і досудового слідства та співробітників оперативних підрозділів?

- 1) так, це положення є правильним – 31 %
- 2) ні, це положення є помилковим – 60 %
- 3) не готовий відповісти – 9 %

9. Чи відповідають визначені КПК України 2012 року кримінальні процесуальні права підозрюваного, обвинуваченого і кримінальні процесуальні права потерпілого принципу рівності сторін кримінального провадження?

- 1) так, процесуальні права цих головних учасників кримінального провадження є рівними – 26 %
- 2) ні, підозрюваному, обвинуваченому надано значно більше прав для відстоювання своїх інтересів, ніж потерпілому – 74 %
- 3) не готовий відповісти – 0 %

10. Які аспекти кримінальної процесуальної діяльності слідчого судді потребують першочергового удосконалення на законодавчому рівні?

- 1) інституційні – 20 %
- 2) функціональні – 28 %
- 3) статусні – 50 %
- 4) не готовий відповісти – 2 %

11. Чи є закріплені чинним КПК України 2012 року кримінальні процесуальні форми взаємодії ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею повними і досконалими? %

- 1) так, зазначені форми є повними і досконалими – 27 %
- 2) ні, ці форми є неповними і недосконалими і потребують суттєвої уніфікації на законодавчому рівні – 73 %
- 3) не готовий відповісти – 0 %

12. Які із принципів кримінального провадження є визначальними у правозахисній (правозабезпечувальній) діяльності владних суб'єктів досудового розслідування?

- 1) принципи поваги до людської гідності – 2 %
- 2) принципи верховенства права – 50 %
- 3) принципи рівності перед законом і судом – 3 %
- 4) принцип законності – 40 %
- 5) не готовий відповісти – 0 %

13. Чи є актуальною потреба у подальшому зміцненні взаємодії між ведучими учасниками сторони обвинувачення зі слідчим суддею у правозахисній (правозабезпечувальній) їхній діяльності?

- 1) так, це потреба є нагальною – 60 %
- 2) ні, потреби не існує – 32 %
- 3) не готовий відповісти – 8 %

14. В якому кримінальному процесуальному порядку слідчий суддя повинен приймати свої ухвали щодо забезпечення заходів кримінального провадження?

- 1) в імперативному порядку – 23 %
- 2) в дозвільному порядку – 60 %

3) не готовий відповісти – 17 %

15. Чи є потреба в заміні кримінального процесуального терміну "клопотання" терміном " подання" у кримінальних процесуальних відносинах владних суб'єктів досудового розслідування зі слідчим суддею?

1) так, це потреба є актуальною, бо рівноправні владні суб'єкти досудового розслідування не можуть взаємодіяти між собою на базі "клопотань", тобто "прохань", характерних для правовідносин осіб з державними органами – 77 %

2) ні, потреби в заміні терміну "клопотання" терміном "подання" у кримінальних процесуальних відносинах владних суб'єктів досудового розслідування зі слідчим суддею не існує – 18 %

3) не готовий відповісти – 10 %.

АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор

Національного наукового центру

«Інститут судових експертиз

ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»

Міністерства юстиції України

Сергій Тюленєв

2023 р.

А К Т

**впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача
Національного наукового центру «Інститут судових
експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України
Адамова Федора Павловича на тему «Процесуальні відносини сторони
обвинувачення зі слідчим суддею»**

Комісією у складі:

- заступника директора з наукової роботи, доктора юридичних наук, старшого наукового співробітника, заслуженого діяча науки і техніки України Сімакової-Єфремян Е. Б.;
- головного наукового співробітника лабораторії теоретичних досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності, доктора юридичних наук, професора Петрової І. А.;
- завідувача лабораторії теоретичних досліджень, міжнародної, редакційно-видавничої та науково-методичної діяльності, кандидата юридичних наук Агапової О. В.

складено даний **акт про впровадження результатів** дисертаційного дослідження Адамова Федора Павловича, здобувача Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України на тему «Процесуальні відносини сторони обвинувачення зі слідчим суддею».

Проведене Адамовим Федором Павловичем аналізування наукової проблеми є ґрунтовним, базується на апробованих методах наукового пошуку. Загальна побудова дисертації, її змістовний і композиційний компоненти дають підстави визнати, що автором досягнута поставлена мета – на основі результатів аналізування чинного кримінального процесуального законодавства, практики його застосування та вивчення наукових праць вітчизняних і зарубіжних вчених-правознавців здійснити теоретичне дослідження кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у кримінальному провадженні та на його

основі визначити конкретні форми їх взаємодії у сфері забезпечення прав і свобод осіб, допущених і залучених до стадії досудового розслідування кримінальних правопорушень.

Комісія зазначає, що дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням, в якому з використанням сучасних методів пізнання та з урахуванням чинного кримінального процесуального законодавства, розроблено й обґрунтовано концепцію кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у стадії досудового розслідування кримінального провадження. Визначено проблемні теоретичні, правові та функціональні аспекти їхньої взаємодії. У роботі сформульовано низку висновків і пропозицій щодо правового регулювання конкретних проблем, пов'язаних з розширенням та удосконаленням форм кримінальних процесуальних відносин ведучих учасників сторони обвинувачення зі слідчим суддею у сфері правозахисної (правозабезпечувальної) діяльності. У результаті дослідження сформульовано низку наукових положень і висновків, запропонованих особисто здобувачем, які оцінюються комісією як науково обґрунтовані, конструктивні та такі, що спираються на достатню науково-теоретичну, методологічну та нормативно-правову базу про що свідчить кількість оброблених джерел інформації, а також підкріплені власним досвідом практичної діяльності.

Комісія констатує, що сформульовані у дисертаційному дослідженні Адамова Федора Павловича висновки, пропозиції та рекомендації використовуються під час навчання аспірантів, підготовки та перепідготовки осіб, які мають бажання отримати або підтвердити кваліфікацію судового експерта, а також у процесі розроблення навчальних посібників для підготовки аспірантів.

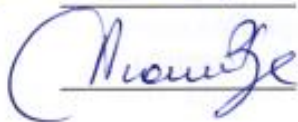
Члени комісії:

Елла СИМАНОВА-СФРЕМЯН

Ірина ПЕТРОВА

Олена АГАПОВА

« 03 » листопада 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Декан факультету № 6

**Харківського національного
університету внутрішніх справ,**

доктор юридичних наук, доцент

Оксана БРУСАКОВА

« 12 » жовтня 2023 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження аспіранта Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України **Адамова Федора Павловича** на тему «Процесуальні відносини сторони обвинувачення зі слідчим суддею» на здобуття наукового ступеня доктор філософії за спеціальністю 081 Право (спеціалізація - кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність)

Комісія у складі:

1. Завідувача кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ доктора юридичних наук, професора М.Г. Щербаковського;
2. Доцента кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ кандидата юридичних наук, доцента В.В. Колесникова;
3. Доцента кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ кандидата юридичних наук, доцента О.О. Кочури

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня доктора філософії, підготовленого здобувачем вищої освіти Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України Федором Павловичем Адамовим на тему «Процесуальні відносини сторони обвинувачення зі слідчим суддею» використовуються у навчальному процесі при підготовці та проведенні лекційних, семінарських і практичних занять із студентами Харківського національного університету внутрішніх справ під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесуального законодавства», «Досудове слідство та судовий розгляд кримінальних справ», «Сучасні проблеми кримінального процесуального права».

У навчальному процесі використовуються такі праці дисертанта:

1. Адамов Ф. П. Основні владні суб'єкти досудового розслідування і їхні кримінальні процесуальні функції. *Європейські перспективи*. 2020. 3. С.131-136.
2. Адамов Ф. П. Призначення судового контролю в кримінальному процесі України та проблеми, що вимагають його удосконалення на законодавчому рівні. *Scientific discussion* (Praha, Czech Republic). VOL 1. No 49. (2020). С. 42-45.
3. Адамов Ф. П. Взаємодія прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право.иа*. 2021. 1. С. 83-88.
4. Адамов Ф. П., Даньшин М. В. Основні форми процесуальної взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Наше право*. 2021 (1) С. 77-82.
5. Адамов Ф. П., Даньшин М. В., Костенко М.В. Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право.иа*. 2021. 2. С. 81-86.
6. Адамов Ф. П. Актуальні питання процесуальних відносин сторони обвинувачення зі слідчим суддею. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 33–35.
7. Адамов Ф. П. Щодо ролі владних суб'єктів у досудовому розслідуванні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: матер. міжн. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 року)* Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 34–37.

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального
процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6

Михайло ЩЕРБАКОВСЬКИЙ

Доцент кафедри кримінального
процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6

Владислав КОЛЕСНИКОВ

Доцент кафедри кримінального
процесу, криміналістики
та експертології факультету № 6

Олександра КОЧУРА

“ 12 ” жовтня 2023 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з наукової роботи,
Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»
д.т.н., професор

« 07 » 2023 р.

Володимир ПАВЛІКОВ

А К Т

впровадження у наукову діяльність Національного аерокосмічного
університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
результатів дисертаційного дослідження

« 07 » 11 2023 р.

м. Харків

Про впровадження у наукову діяльність
Національного аерокосмічного університету
ім. М. Є. Жуковського «Харківський
авіаційний інститут» основних результатів
дисертації Адамова Федора Павловича на
тему «Процесуальні відносини сторони
обвинувачення зі слідчим суддею» на
здобуття наукового ступеня доктора
філософії зі спеціальності 081 – Право
(спеціалізація 12.00.09 – кримінальний
процес та криміналістика, судова експертиза,
оперативно-розшукова діяльність)

Уклала комісія у складі:

голови: в. о. завідувача кафедри права факультету № 7 Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», доктора юридичних наук,
професора **Н. Є. Філіпенко**;

членів комісії: професора кафедри права факультету № 7 Національного
аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», кандидата юридичних
наук, професора **І. Р. Шинкаренка**;
завідувача лабораторії кафедри права факультету № 7
Національного аерокосмічного університету
ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут»
І.Ю. Тур.

Комісія, відповідно до вимог чинного законодавства України склала цей акт з приводу того, комісією розглянуто результати дисертації «Процесуальні відносини сторони обвинувачення зі слідчим суддею», яку підготував аспірант Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України Адамов Федір Павлович, у вигляді опублікованих статей і тез наукових доповідей на конференціях і семінарах, зокрема:

1. Адамов Ф. П. Основні владні суб'єкти досудового розслідування і їхні кримінальні процесуальні функції. *Європейські перспективи*. 2020. 3. С.131-136.

2. Адамов Ф. П. Назначение судебного контроля в уголовном процессе Украины и проблемы, требующие его усовершенствования на законодательном уровне. *Scientific discussion* (Praha, Czech Republic). VOL 1. No 49. (2020). С. 42-45.

3. Адамов Ф. П. Взаємодія прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право. ua*. 2021. 1. С. 83-88.

4. Адамов Ф. П., Даньшин М. В. Основні форми процесуальної взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Наше право*. 2021 (1) С. 77-82.

5. Адамов Ф. П., Даньшин М. В., Костенко М.В. Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право. ua*. 2021. 2. С. 81-86.

6. Адамов Ф. П. Актуальні питання процесуальних відносин сторони обвинувачення зі слідчим суддею. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р. – Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 33–35.

7. Адамов Ф. П. Щодо ролі владних суб'єктів у досудовому розслідуванні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції*, м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 року. – Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 34–37.

Комісія вважає, що представлені наукові статті та тези наукових доповідей, підготовлені на основі проведеного наукового дослідження, мають достатній теоретичний та методологічний рівень і практичну значимість, а також були використані науково-педагогічними працівниками, аспірантами та студентами Національного аерокосмічного університету ім. М. Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут» під час проведення наукових досліджень.

Голова комісії:

Члени комісії:

Наталія ФІЛПЕНКО

Ігор ШИНКАРЕНКО

Ірина ТУР

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Адамов Ф. П. Основні владні суб'єкти досудового розслідування і їхні кримінальні процесуальні функції. *Європейські перспективи*. 2020. З. С.131–136.
2. Адамов Ф. П. Назначение судебного контроля в уголовном процессе Украины и проблемы, требующие его усовершенствования на законодательном уровне. *Scientific discussion* (Praha, Czech Republic). Vol 1. No 49. (2020). С. 42–45.
3. Адамов Ф. П. Взаємодія прокурора і слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право.ua*. 2021. 1. С. 83–88.
4. Адамов Ф. П., Даньшин М. В. Основні форми процесуальної взаємодії дізнавача і слідчого зі слідчим суддею у досудовому розслідуванні. *Наше право*. 2021 (1) С. 77–82.
5. Адамов Ф. П., Даньшин М. В., Костенко М. В. Призначення і процесуальний статус слідчого судді у досудовому розслідуванні. *Право.ua*. 2021. 2. С. 81–86.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Адамов Ф. П. Актуальні питання процесуальних відносин сторони обвинувачення зі слідчим суддею. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С. 33–35.
7. Адамов Ф. П. Щодо ролі владних суб'єктів у досудовому розслідуванні. *Правове регулювання суспільних відносин: актуальні проблеми та вимоги сьогодення*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 24–25 липня 2020 року. Запоріжжя : Запорізька міська громадська організація «Істина», 2020. С. 34–37.